

PARLAMENTNÁ KULTÚRA

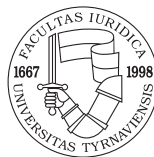
(zborník z vedeckej konferencie)

Medzinárodný vedecký kongres
Trnavské právnické dni 2020
Právna politika a legislatíva
24. – 25. september 2020

TRNAVA 2020

PRÁVNICKÁ FAKULTA, TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
KATEDRA TEÓRIE PRÁVA A ÚSTAVNÉHO PRÁVA

Recenzenti:

prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA
doc. Mgr. Marek Káčer, PhD.

PARLAMENTNÁ KULTÚRA

(zborník z vedeckej konferencie)

Medzinárodný vedecký kongres
Trnavské právnické dni 2020
Právna politika a legislatíva
24. – 25. september 2020

TRNAVA 2020

NEUMANN, J. (ed.). 2020. *Parlamentná kultúra: Zborník z vedeckej konferencie ako súčasť medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni 2020 s názvom „Právna politika a legislatíva“ zo dňa 24. a 25. septembra 2020, Trnava: Právnická fakulta TU v Trnave, 2020. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2020, 124 s., ISBN 978-80-568-0293-9.*

© Jakub Neumann (ed.) a autori, 2020

ISBN 978-80-568-0293-9 (print)

ISBN 978-80-568-0292-2 (on-line)

OBSAH

Predhovor	6
Eduard Bárány Stať sa a byť poslancom	10
Boris Balog Kultúrny parlament	16
Jarmila Chovancová K súčasnej právnej kultúre	25
Lucia Berdisová Parlamentná kultúra a rokovanie o Správe o činnosti verejnej ochrankyne práv za rok 2019	30
Katarína Kuklová Je politika identít nebezpečná?	63
Ľudmila Gajdošíková a Alexander Brörtl O parlamentnej kultúre	76
Anna Michalak Alternative methods of shaping the composition of the unicameral parliament – the legislature of the Republic of Singapore	95
Michal Martón Obstrukce v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky	109

PREDHOVOR

Tradičná podoba voľby predsedu Dolnej snemovne britského parlamentu v sebe ukrýva nevšedný historický odkaz. Je zvykom, že ihneď ako sa jeden z poslancov dozvie, že to bude práve on, kto bude zastávať pozíciu tzv. Speakera, v prvých minútach sa aspoň formálne pokúsi dať najavo svoju nevôľu zverenú funkciu prijať. Prelomiť odpor neochotného poslanca nakoniec musia až jeho kolegovia, ktorí ho k čestnému miestu „násilím“ odvliečú. A hoci túto priam divadelnú scénu už súčasní členovia Dolnej komory predvádzajú s úsmevom na tvári a v priateľskom duchu, jej obsah v sebe stále nesie hlbokú symboliku.

Dôvod, prečo sa v minulosti poslanec vôbec netešil zo zisku výsadného postavenia, tkvel v jeho povinnosti zodpovedať sa za činnosť parlamentu pred panovníkom, ktorému bol nútený pravidelne podávať správu o priebehu rokovaní. Príbehy o prekríkujúcich sa poslancoch neschopných zhodnúť sa na tých najbanálnejších veciach panovníka mnohokrát priviedli do takej zúrivosti, že život predstaviteľa Dolnej snemovne visel iba na pomyslenom vlásku. Popri garancii vyššieho platu a rezidenčného sídla priamo vo Westminsterском paláci tak predsedu funkčným obdobím sprevádzal neustály strach o vlastnú existenciu.

Uplynulé storočia v tomto zmysle zmenili mnohé. Britský poslanec svoj strach zo zisku predsedníckej stoličky už iba predstiera a suverénom vo väčšine krajín už nie je panovník – monarcha, ale ľud. Konkrétne prejavy parlamentnej kultúry však, zdá sa, zostali rovnaké. Bolo by nepochybne treba vynaložiť nemalú časť úsilia na to, aby sme našli čo i len jedného človeka, ktorému by typická parlamentná rozprava prirodzene evokovala čosi kultivované, harmonické a nasledoviahodné. A naopak, kto z nás môže povedať, že sa v živote ani raz nestal (hoci iba televíznym) svedkom hrubých nadávok, osočovania či – *horribile dictu* – bitky poslancov?

Na druhej strane si však treba položiť aj mierne provokatívnu otázku, konkrétne, či nie sú práve tieto a mnohé iné nedôstojné prejavy nechceným puncom skutočných demokracií. Azda sa naozaj na aténskej *agore* rečnilo vždy s rozvahou a návrhy sa prednášali tlmeným hlasom? A či azda aj samotný Cicero vo svojej senátnej reči rímskym konzulom farbisto nelíčil, aký následok mala na Catilína neúmeraná konzumácia vína na Hippiovej svadbe?¹ A napokon neevokovali by v nás poslušne

¹ CICERO, M. T. *Rečník, Reči proti Catilinovi, Filipiky a iné*. Bratislava: Tatran, Zlatý fond svetovej literatúry, 1982, s. 238 – 239.

sediaci a jednotne hlasujúci poslanci skôr predstavu potemkinovských parlamentov formalizujúcich dávno prejavenu vôľu totalitných vládcov?

Prirodzene možno namietnuť, že kritizované správanie nie je prejavovým deficitom *parlamentnej kultúry*, ale skôr jej *politickej zložky*.² Diskutovať by sme preto mali radšej o konkrétnom spôsobe vedenia rozpráv, nuansách hlasovania, spolupráci politických strán či garanciách konkrétnych miest pre členov opozície. V nastolenom kritickom duchu sa však aj tu treba opýtať, aký to bude mať zmysel, keď akékoľvek laické predstavy o *parlamentnej kultúre* jedným šmahom ruky zmetie obrázok poslanca ležiaceho na rečníckom pulte či záber na vztýčený prostredník bývalého premiéra. Vysloviť pod prizmou týchto udalostí tvrdenie, že *parlamentná kultúra* je s výnimkou jej *politickej zložky* na úrovni európskeho štandardu môže oprávnene pôsobiť prinajmenšom rozpačitým dojmom. Už v samotnom úvode sa tak dostávame do neprehľadných definičných uličiek pojmoslovnia, východiská z ktorých mi na tomto mieste nepatrí hľadať.

O to radšej túto úlohu prenechám zahraničným, ako aj domácim účastníkom a účastníčkam tohtoročného Medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni 2020, v rámci ktorého Katedra teórie práva a ústavného práva usporiadala konferenciu na tému *Parlamentná kultúra*. V predkladanom zborníku nájdete podnetné texty od Ľudmily Gajdošíkovej, Eduarda Bárányiho, Alexandra Bröstla a Lucie Berdisovej z Ústavu štátu a práva SAV, Borisa Baloga z Paneurópskej vysokej školy v Bratislave a Jarmily Chovancovej z Univerzity Komenského v Bratislave. Spomedzi zahraničných hostí bolo mojím potešením zaradiť do zborníku príspevok od Anny Michalak z Lodžskej univerzity a Michala Mártona so Slezskej univerzity v Opave. Domácu trnavskú Právnickú fakultu tento rok reprezentovala Katarína Kuklová.

Je dôležité podotknúť, že dramatické spoločenské udalosti nám vôbec prvýkrát v histórii nedovolili predstavenú konferenciu usporiadať v prezenčnej forme. Ako však budete mať možnosť sami zistiť, na kvalite publikovaných príspevkov sa táto – aj v súčasnosti pretrvávajúca nepríjemnosť – ani v najmenšom nepodpísala. V nasledujúcej časti sa pokúsím o stručné predstavenie jednotlivých prác.

Spomedzi odovzdaných príspevkov som úlohu „otváracieho textu“ s radosťou prideliť Eduardovi Bárányimu, ktorý sa vo svojom článku venuje téme o limitujúcich možnostiach práva efektívne regulovať parlamentnú činnosť. Nie je totiž vôbec kontroverzné vyhlásiť, že pravidelnou súčasťou každého zákonodarného zboru sú aj poslanci, ktorí – aj napriek vysokému počtu odovzdaných preferenčných hlasov – často nie sú osobnostne pripravení na výkon zverenej funkcie. Mnohí pritom

² WINTR, J. *Česká parlamentní kultura*. Praha: Auditorium, 2010, s. 6.

dokážu negatívnu hodnotu uvádzaného deficitu ešte akcelerovať aj ostentatívnym porušovaním pravidiel v snahe upozorniť svojich potenciálnych voličov na vlastnú existenciu. Pri hľadaní odpovede na otázku či je možné takémuto správaniu zabrániť sa autor vracia k slávnemu Böckenfordeho dictu, čo pre zástancov jednoduchých riešení obyčajne nikdy neveští nič dobré.

Na mnohé z týchto úvah svojim príspevkom nadväzuje aj Boris Balog, ktorý upozorňuje na dôležitý prvok vo vzťahu medzi *kultúrou parlamentu* a *kultúrou spoločnosti*. Skutočnosť, že parlamentná kultúra môže mať priamy vplyv na kultúru spoločnosti je totiž rovnako pravdivá ako fakt, že kultúra spoločnosti môže nepriamo ovplyvňovať aj kultúru parlamentu. Za kritérium *parlamentnej kultúry* si autor vymedzuje schopnosť dodržiavať stanovené pravidlá, a to aj v čase kritických spoločenských okamihov. Možné pochybenia sprevádzajúce *legislatívnu smršť rôznych zákonov* prijatých v súvislosti s pandemickou situáciou preto v závere nemusia mať vplyv „iba“ na ústavnosť dotknutých právnych predpisov, ale aj na parlamentnú kultúru ako takú.

Nemenej podnetné myšlienky prináša aj príspevok Jarmily Chovancovej, ktorá tému tohtoročnej konferencie uchopila v jej celistvosti. Či chceme, alebo nie, parlamentná kultúra sa totiž skôr či neskôr prejaví aj v kultúre samotného práva. A otázky, ktoré takýto následok so sebou prináša sú všetko, len nie jednoduché. Je aj nespravodlivý zákon právom? Čo robiť v prípade, ak si hodnoty spravodlivosti, právnej istoty a účelnosti vzájomne odporujú? Ktorá z nich má prevážiť a ktorej nedodržanie možno v právnom štáte prehliadnuť? Spolu s autorkou je pritom dôležité upozorniť, že otázky, na ktoré hľadá právna veda odpovede už stáročia, musia sudcovia a sudkyne riešiť doslova na dennom poriadku.

Z teórie do praxe nás preniesie príspevok Lucie Berdisovej, ktorá na príklade búrlivej rozpravy o *Správe o činnosti Verejnej ochrankyne práv za rok 2019* ilustruje úroveň parlamentnej kultúry v podmienkach Slovenskej republiky v nie príliš lichotivom svetle. A hoci uvádzané výňatky z rečí jednotlivých poslancov a poslankýň nie sú práve príjemným čítaním, ich význam je o to väčší. V priam plastickej podobe totiž zobrazujú súčasné spoločenské limity diskusie o citlivých témach, akou je aj problematika predčasného ukončenia tehotenstva či práva LGBTI osôb. Fakt, že aj pôda parlamentu sa môže v rámci rozpravy rýchlo zmeniť na bojové pole s pevne vykopanými zákopovými líniami je aj napriek autorkinmu optimistickému záveru skôr tristným ako povzbudivým zistením.

A nejde pritom iba o samotnú úroveň parlamentnej kultúry, ktorú by mnohí radi obišli mávnutím ruky. Obsah prejavov nemalého počtu poslancov totiž preukázal aj elementárnu necitlivosť pri riešení komplikovaných otázok týkajúcich sa ľudskej identity v jej obsahovej rôznorodosti. Práve tejto téme sa vo svojom príspevku ve-

nuje Katarína Kuklová, ktorá nám aktuálny spoločenský diskurz tzv. *politiky identít* približuje na mnohých príkladoch zo zahraničia. Autorkin článok rámčuje najmä myšlienka, že schopnosť akceptovať identitu *druhého* v súčasnosti nie je žiadnou výzvou zaznievajúcou z liberálnych salónnych klubov, ale neoddeliteľnou súčasťou genetického kódu demokracie a života v pluralitnej spoločnosti.

Príspevok autorskej dvojice Ludmily Gajdošíkovej a Alexandra Bröstla nám kontext parlamentnej kultúry následne rozšíri aj o príklady zo zahraničia. Oboznámime sa tak napríklad s vnímaním koalično-opozičného vzťahu v škandinávskych krajinách či nevšednými reguláciami verbálnych prejavov na Novom Zélande. Na komparatívnu časť autori nadviažu konkrétnymi parlamentnými rozhodnutiami, ktoré vo svojej judikatúre neskôr reflektoval aj Ústavný súd Slovenskej republiky. Pozornosť pritom nebude venovaná iba obsahu daných rozhodnutí, ale aj reakciám parlamentu na ich prijatie.

Pri skúmaní vplyvu jednotlivých prvkov na úroveň parlamentnej kultúry prirodzene nemožno opomenúť ani typ konkrétneho parlamentného modelu. Na túto skutočnosť vo svojom príspevku upozorňuje Anna Michalak, ktorá sa pokúša objektivizovať základné pozitíva jednokomorových a dvojkomorových parlamentov. Ako však autorka ilustruje na príklade Singapuru, ani zjavné pozitíva konkrétneho parlamentného modelu nemusia byť vždy v súlade so špecifikami konkrétneho štátu a preferenciami jeho politických reprezentantov. Na druhej strane ani táto prekážka nezabraňuje nachádzať kreatívne alternatívne riešenia v snahe zachovať určité kontrolné mechanizmy daného (neaplikovaného) parlamentného modelu.

V záverečnom príspevku nás Michal Márton zavedie na pôdu parlamentu Českej republiky a na výbere kuriózných epizód z rokovaní Poslaneckej snemovne sa nám pokúsi priblížiť rôznorodosť „obštrukčných mechanizmov“, využívaných najmä na pozdržanie prijatia prerokúvaného návrhu zákona. Ich výpočet autor zároveň dopĺňa predstavením možných „protiopatrení“, ktoré by mali blokovaniu činnosti parlamentu efektívne zabrániť. Za zvýšenú pozornosť stoja najmä pasáže o hľadanií balansu medzi garanciou možnosti opozičných poslancov vstupovať do diskusie s cieľom vykonávať tak svoju kontrolnú funkciu a právom koaličnej väčšiny presadzovať vlastnú politiku, ergo vládnuť.

Na záver len dodám, že tento zborník je výstupom projektu APVV-17-0056 s názvom Ústava liberálno-demokratického štátu a radikalizácia politickej kultúry. Príjemné čítanie.

Trnava november 2020

JUDr. Jakub Neumann, PhD.

STAŤ SA A BYŤ POSLANCOM* TO BECOME AND TO BE AN MP

JUDr. Eduard Bárány, DrSc.

Ústav štátu a práva SAV

Abstrakt. Rozdielne osobnostné vlastnosti sú potrebné na zastávanie poslaneckej funkcie a na jej riadny výkon, čo vyúsťuje do stavu, keď značná časť poslancov nie je osobnostne vhodná na výkon ich funkcií. Právna regulácia parlamentnej procedúry môže zmierniť, ale nie odstrániť tento nedostatok, lebo ju pripravuje a schvaľuje samotný parlament. Možno dokonca hovoriť o „právnej samoregulácii“ politiky a parlamentnej procedúry zvlášť.

Kľúčové slová: poslanec, demokracia, politika, právo, právna regulácia

Abstract. There is a well known difference between personality able to win a seat in parliament and a personality suitable for an MP position. The consequence of this difference is, that a substantial percentage of MPs is unable to fulfil the duties of their positions. Legal regulation of parliamentary procedure can milder this deficit, but it can not solve the problem, because it is prepared and passed by the parliament. It is possible to speak about “legal self-regulation” of politics in general and of the parliamentary procedure in particular.

Key words: member of parliament, democracy, politics, law, law regulation

Nedokážem si spomenúť, kedy a kde som sa prvý raz stretol s tézou, že iné vlastnosti sú potrebné na získanie poslaneckého mandátu ako na jeho riadny výkon. Ich spojenie u tej istej osoby je možné a zodpovedné politické strany sa snažia takých ľudí na svoje kandidátske listiny získať, ale spravidla predstavujú len menšinu poslaneckého zboru. Spôsobilosť vzbudiť pozornosť verejnosti a získať sympatie verejnosti hlavne prostredníctvom masmédií³ sa zásadne líši od spôsobilosti so znalosťou veci presadzovať politickú líniu svojej strany na nekonečnom rokovaní parlamentného výboru, predkladať zmysluplné návrhy a dospieť k slušným kompromisom. Preto musí právna úprava parlamentu obsiahnutá okrem ústavy v tzv. parlamentnej procedúre, čiže v našej tradícii predovšetkým v zákone o jeho rokovacom poriadku po-

* Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu APVV-19-0090 „Právna metodológia pre dobu právneho pluralizmu.“

³ „To, čo vieme o politike a ako ju chápeme len málokedy pochádza priamo od politikov, pochádza to skôr z toho, čo čítame v novinách a časopisoch, vidíme v televízii, počujeme v rozhlase a stále častejšie – vyhľadávame v „nových“ médiách, najmä na internete.“ Heywood, A.: *Politologie*. 3. vydání. Plzeň, Aleš Čenek, 2008, s. 271.

čítať s realitou zloženia poslaneckého zboru. Povedané možno až príliš príkro, musí počítať aj s časťou poslancov, ktorí sa na výkon svojej ústavnej funkcie osobnostne a vzdelanostne nehodia, ale boli riadne zvolení, a teda ... Ešte v hĺbke minulého storočia i režimu sa F. Šamalík obával, že „Moderný svet ako svet inštitúcií, ako deperonalizovaný svet, dokáže veľkosť osobnosti (intelektuálnu, morálnu, atď.) znížiť, minimalizovať, stereotypizovať v styku s inštitúciou a s jej manipulačnými metódami.⁴ Systém zastupiteľskej demokracie však ako zlý paradox vyberá do svojho centra aj nezanedbateľné percento ľudí, ktorí osobnostne nedosahujú potreby fungovania jeho inštitúcií.

Ustanovenia rokovacieho poriadku s cieľom zaručiť elementárnu slušnosť a efektívnosť parlamentnej práce sú azda najviditeľnejším príkladom realizmu právnej úpravy, ktorá predpokladá, že snaha zviditeľniť sa za každú cenu alebo osobnostná výbava môžu niektorých poslancov priviesť až k neprístojniam. Z viacerých krajín sú známe i prípady fyzického násillia medzi volenými zástupcami ľudu. Preto mnohé parlamenty majú vlastnú poriadkovú políciu, ktorá by sa asi v našich podmienkach nazývala parlamentná stráž. Do kategórie ustanovení rokovacích poriadkov zameraných na zdisciplinovanie poslancov, ktorí koniec koncov nie sú vhodnou súčasťou zastupiteľského zboru, patria aj rozličné právomoci predsedajúceho rokovaniu alebo len predsedu parlamentu i vnútorné disciplinárne konania, ktoré však nesmú vyústiť do obmedzenia výkonu poslaneckého mandátu najmä možnosti hlasovať.

Nemenej významné sú paragrafy rokovacích poriadkov zamerané na vážnosť a dôstojnosť práce a najmä rokovania zákonodarného zboru, lebo celý systém zastupiteľskej demokracie je odkázaný na svoj obraz v očiach obyvateľstva. Oblek a kravata poslancovi vážnosť nezaručia, ale neprimerané oblečenie a predovšetkým vystupovanie ju dokážu zruinovať.

Samostatnú a smutnú kapitolu predstavuje potreba primäť časť zvolených zástupcov ľudu k samotnej prítomnosti na parlamentnom rokovaní kombináciou „evidencie dochádzky“ a finančnej ujmy za nezdôvodnenú alebo nezdôvodniteľnú neprítomnosť.

Právna úprava rokovania zákonodarného zboru patrí do rámca právnej úpravy politiky a má jej všetky charakteristiky. Tie sú zvlášť viditeľné na spomínanej zákonnej regulácii politiky. Asi nikto znalý svetov politiky a/alebo práva nepochybuje, že parlament je a má byť politickou inštitúciou, že jeho práca tvorí súčasť politického procesu. Súčasťou inštitúcie sú pravidlá,⁵ ktoré ju spoluvytvárajú a pre parlament to

⁴ Šamalík, F.: *Človek a inštituce. Antinomie moderní demokracie*. Praha, Svoboda, 1967, s. 49.

⁵ „Systémom noriem prislúcha reálna existencia práve potom, keď sú súčasťami inštitúcií, a len tým, že

platí predovšetkým. Slová o odpolitizovaní a nahradení politiky odbornosťou sú vo vzťahu k parlamentu nepatričné a dokonca zavávajú antidemokratikosťou, ale tradične získajú sympatie novinárskej obce a následne i časti verejnosti. Samotná kontrapozícia političnosti a odbornosti je najmä vo vzťahu k parlamentu problematická, lebo tu by malo platiť a občas i platí, že politická línia vyrastá zo spojenia ideológií⁶ so znalosťou vecí a presadzuje sa na základe a pomocou odborných i ideologických argumentov.

Ak je teda právna úprava parlamentnej procedúry príkladom právnej regulácie politiky, tak si pripomeňme aspoň základnú štruktúru veľkej problematiky právnej regulácie politiky. Právo normatívnych právnych aktov, do rámca ktorého patria zákony o rokovacom poriadku, je výsledkom zákonodarného teda svojou podstatou politického procesu. Rokovací poriadok parlamentu sa obvykle pripravuje, čiže sa o ňom od začiatku rokuje a píše sa, na pôde zákonodarného, zboru s podporou jeho legislatívneho útvaru. Nevyhnutne predstavuje kompromis poslaneckých názorov a obvykle ho priamo formulujú aj parlamentné politické strany prostredníctvom svojich poslaneckých klubov. Zohľadňujú tu aj, ba možno i hlavne, pravdepodobné dôsledky na vlastné mocensko-politické možnosti v rámci parlamentu. V tejto chvíli nekritizujem zohľadnenie mocensko-politických dôsledkov pri spracovaní právnej úpravy parlamentnej procedúry, lebo z nich vzniká efektívnosť, čiže relatívne vysoká miera jej dodržiavania. Umožňuje totiž poslancom a hlavne poslaneckým klubom predstavujúcim politické strany na pôde parlamentu uplatňovať či presadzovať svoje politické zámery s takými poslancami, akí sa v informačnej spoločnosti prebojovali do parlamentu.

Rokovací poriadok parlamentu je školským príkladom právnej samoregulácie politiky. Tá je plne závislá od svojho predmetu a môže len odrážať a fixovať reálne existujúce politické pomery a záujmy. Na rozdiel od právnych úprav iných oblastí života spoločnosti, teda spoločenských vzťahov, z ktorých sama priamo nevzniká, jej chýba odstup a hlavne vlastná mocenská základňa na presadzovanie objektu regulácie aspoň čiastočne cudzích (vonkajších) hodnôt a pravidiel. Napríklad celé právo hospodárskej súťaže možno chápať aj ako vlastným pravidlám či zákonitostiam ekonomiky cudzí a vonkajší mocenský zásah politiky, presadzujúcej širšie spoločenské záujmy a hodnoty. Pri právnej samoregulácii politiky je niečo podobné veľmi ťažké. V prípade parlamentnej procedúry vstupujú do hry aj individuálne a skupinové zá-

sú inštitucionálne účinné.“ Weinberger, O.: *Inštitucionalizmus. Nová teória konania, práva a demokracie*. Bratislava, ARCHA spol. s.r.o., 1995, s. 95.

⁶ „Ideológiami nazývame predovšetkým tie komplexy ideí, ktoré nás orientujú zoči-voči možnému, tie idey, ktorými vyberáme, ktorú z možností by sme radi pretvorili na skutočnosť.“ Novosád, F.: *Doba X. Eseje o formách politického*. Bratislava, IRIS 2003, s. 41.

ujmy a predstavy poslancov. Veď ide o pravidlá ich práce, ktoré si sami schvaľujú. Vonkajšie tlaky verejnosti, masmédií a tzv. tretieho sektora tu, samozrejme, tiež pôsobia, lebo strany i poslanci spravidla usilujú o znovuzvolenie. Ich účinok je však problematický nie ani tak pokiaľ ide o efektívnosť pôsobenia, ale o obsah, ktorý je prinajmenej otázný. V podmienkach SR si vymohli zrušenie tzv. poslaneckej imunity,⁷ ktorého verejná podpora bola jednoznačná, ale výsledky sú rozporuplné. Napríklad podávanie trestných oznámení na politických oponentov sa stalo skoro bežnou súčasťou politického života a zápasu.

Od právnej samoregulácie politiky a dvojnásobne od jej najjasnejšieho jadra, od právnej úpravy parlamentnej procedúry možno očakávať stabilizáciu, explicitnosť a transparentnosť pravidiel politického života a zápasu, čo nie je málo. Nedokáže však presadiť do tejto oblasti života spoločnosti, či funkcionálne vymedzenému sociálnemu subsystému relatívne cudzie a vonkajšie hodnoty a pravidlá, a to ani vtedy, keď sú danej spoločnosti vlastné. „V žiadnom prípade nie je politika nástrojom, ktorým možno siahť po ideále.“⁸ Úspech tlaku subjektov stojacich zdanlivo mimo sveta politiky typu nevládných organizácií alebo masmédií pri vnucovaní nejakých pravidiel pre politické strany a politikov znamená len to, že sami získali politickú moc spravidla v podobe vplyvu.

Politický život a fungovanie parlamentu zvlášť sa však riadia aj nepísanými pravidlami a je vecou druhu právnej kultúry, či niektoré z nich nadobudli kvalitu právnych obyčají. Tieto pravidlá vyrastajú priamo z dlhodobého štandardného fungovania parlamentu a právnymi obyčajami sa stávajú vtedy, keď sa ustáli presvedčenie o ich právnej záväznosti.

Často sú spojené s nejakým obvyklým výkladom písaného práva, predovšetkým ústavy a rokovacieho poriadku parlamentu. Príkladom politickej zvyklosti, ktorá možno smeruje k právnej obyčaji v parlamentnom živote je určitá podoba rozdelenia funkcií v rámci parlamentu. Na čele kontrolných výborov Národnej rady Slovenskej republiky sú obvykle predstavitelia opozičných strán, a ak je vláda koalíčnou, tak predseda druhej najsilnejšej koalíčnej strany zastáva funkciu predsedu parlamentu. To sú len časti ustáleného modelu rozdelenia funkcií v slovenskom parlamente, ktorý sa sformoval počas krátkej histórie domáceho parlamentarizmu. Je súčasťou politickej a najmä parlamentnej kultúry a pre právne myslenie z neho vy-

⁷ „Dôležitou súčasťou mandátu je imunita, ktorá zahŕňa nezodpovednosť poslanca za jeho prejavy a hlasovanie v parlamente (často sa označuje ako indemnita) a rôzne formy zvláštnej ochrany pred zatknutím alebo trestným stíhaním (imunita v užšom zmysle).“ Reschová, J., Kindlová, M., Grinc, J., Preuss, O., Antoš, M.: *Státověda: Stát. Jednotlivec. Konstitucionalizmus*. Praha, Wolters Kluwer ČR, 2019, s. 328.

⁸ Pithart, P.: *Obrana politiky*. Praha, Panorama, 1990, s. 78.

rastá otázka, či sa vyvíja k právnej obyčaji. Odpoveď na ňu by mala zohľadniť kontext nášho systému prameňov domáceho (vnútroštátneho) práva, kde sa právny obyčaj obvykle nepokladá za prameň práva. Odpoveď v tomto prípade nemožno očakávať ani od súdov, ústavný súd nevynímajúc, lebo justícia je správne veľmi zdržanlivá, pokiaľ ide o posudzovanie pomerov v rámci parlamentu a parlamentnej procedúry zvlášť. Táto zdržanlivosť vyrastá zo vzťahu orgánov aplikujúcich právo k inštitúcii právo tvoriacej v podmienkach kontinentálnej právnej kultúry s dominanciou práva normatívnych právnych aktov. V iných právnych kultúrach môže mať iný zdroj, napr. vo Veľkej Británii v doktríne suverenity parlamentu, ale súdy sa obvykle zdráhajú posudzovať činnosť (postupy) zákonodarného zboru.

Spomínané politické vnútroparlamentné zvyklosti sa však bez ohľadu na to nakoľko pokročilé na ceste k právnym obyčajom sa týkajú prevažne inštitucionálneho usporiadania a riešenia personálnych otázok, ale nie konania či presnejšie správania sa jednotlivých poslancov. Toto sa pokúšajú regulovať ustanovenia normatívnych právnych aktov, zaužívaná rozhodovacia prax príslušných orgánov parlamentu a, na čo sa zabúda, pravidlá v rámci jednotlivých poslaneckých klubov, ktoré samozrejme nie sú právom, ale politickými normami. Ich vplyv na fungovanie každodennej prevádzky NR SR je však značný, i keď spravidla netransparentný. Napriek nepopulárnosti politických strán si však treba uvedomiť, že bez relatívne prísnej klubovej (čítaj straníckej) disciplíny by nefungoval žiadny parlament, ktorý skutočne o niečom rozhoduje.

Na základe uvedeného azda možno sformulovať pesimistickú hypotézu, že zastupiteľská demokracia, a to najmä na celoštátnej úrovni v sebe obsahuje autodeštruktívnu tendenciu pripomínajúcu silne legendárne Böckenfördeho dictum: „Slobodný, svetský štát žije z predpokladov, ktoré sám nedokáže garantovať. To je veľké riziko, ktoré podstúpil kvôli slobode. Ako slobodný štát môže na jednej strane pretrvať len vtedy, keď je sloboda, ktorú poskytuje svojim občanom regulovaná z vnútra, z morálky podstaty jednotlivca a homogenity spoločnosti.“⁹ Ak demokratický právny štát predpokladá a potrebuje určité charakteristické vlastnosti občanov, tak o to viac ich predpokladá u volených zástupcov ľudu, u poslancov. Tí stoja na centrálnej a len ťažko obijiditeľnej križovatke zastupiteľskej demokracie a významne spoluurčujú jej kvalitu. Tá však deštruuje vlastné personálne predpoklady. Spojenie slobodných volieb s reálnou možnosťou výberu z viacerých kandidátov a/alebo politických strán so štandardným fungovaním parlamentu vedie v podmienkach tzv. informačnej spoločnosti s mocou masmédií a internetu k nevhodnosti veľkej časti poslancov na

⁹ Böckenförde, E.W.: Die Entstehung des Staates als Vorgang der Säkularisation. In: *Recht, Staat, Freiheit*. 2006, s. 112 – 113.

zastávanie ich funkcie. Dokonca i na pôde parlamentu je v strednodobej perspektíve najbližších volieb pre poslanca usilujúceho o znovuzvolenie, a tých je väčšina, výhodnejšie upútať pozornosť porušením pravidiel práce zákonodarného zboru, ako fundovane vystúpiť v rokovaní niektorého výboru. Systém zastupiteľskej demokracie teda plne v súlade s Böckenfördeho tézou svojím riadnym fungovaním deštruuje vlastné personálne predpoklady, keď do kľúčového orgánu, do parlamentu, privádza aj nezanedbateľné percento osôb nevhodných na poslaneckú pozíciu. To vedie k neradostnej dileme. Buď sa parlament stane menej významným a skutočné rozhodnutia budú mimo jeho dosahu, keď je menej dôležitá kvalita poslaneckého zboru, alebo svojím rozhodovaním poškodí spoločnosť.

Vonkajšie riešenie načrtnutej hrozby je v podmienkach parlamentnej demokracie len ťažko predstaviteľné vzhľadom na už spomínanú „právnú samoreguláciu“ politiky. Širším kontextom posilňujúcim personálny problém zastupiteľskej demokracie je „kultúra porušovania pravidiel“, prevládajúca vo vyústení postmodernity, keď sa sympatiám verejnosti alebo aspoň jej veľkej časti teší ten, kto vybočil z pravidiel a najmä z právneho systému, ktorého je súčasťou. Problém parlamentarizmu sústredený v parlamente je koniec koncov personálny a právna regulácia ho dokáže len zmierniť, no nie aj vyriešiť. Rozhodujú o nej poslanci, ktorí museli vyhovieť požiadavkám na získanie poslaneckej funkcie, veď ináč by neboli poslancami, ale nie aj nárokom na je riadny výkon. Navyše len riadny výkon poslaneckej funkcie znižuje ich šancu znovuzvolenia. Hľadanie najlepších formulácií právnej úpravy rokovania parlamentu je, samozrejme, užitočné a môže prispieť k zlepšeniu, ale podstata problému je vo fungovaní niektorých inštitúcií. Právna úprava nedokáže prelomiť tendencie a zaužívané vzory politiky ani fungovania parlamentu, lebo sama je ich nesprostredkovaným výsledkom. Zmierni však extrémny a potlačí anomálie, čiže vytlačí politikov nespôsobilých vzbudiť čo i len zdanie porozumenia otázkam práce parlamentu a presadzovania verejných záujmov, pokiaľ nejde o mlčiacich zástupcov ľudu, ktorí boli ukrytí niekde v hĺbke kandidátnej listiny a prekvapivo dobrý volebný výsledok ich neočakávané katapultoval do ústavnej funkcie. Ale tu je už právna úprava rešpektujúca vôľu voličov bezmocná.

KULTÚRNY PARLAMENT CULTURAL PARLIAMENT

doc. JUDr. Boris Balog, PhD.

Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola
Faculty of Law, Pan European University

Abstrakt: Príspevok sa venuje tomu rozmeru parlamentnej kultúry, ktorý skúma parlament ako kultúrnu inštitúciu so spoluzodpovednosťou za kultivovanie spoločenstva ako takého. Kultúrnym parlamentom je v poňatí príspevku parlament, ktorý dodržiava vlastné pravidlá. To príspevok hodnotí v podmienkach Národnej rady Slovenskej republiky.

Kľúčové slová: parlament, legislatívny proces, rokovací poriadok, ústavný súd

Abstract: The Paper deals with the dimension of parliamentary culture that is examined by Parliament as a cultural institution with co-responsibility for cultivating the community as such. In the concept of the Paper, the cultural parliament is a parliament that follows its own rules. This the Paper evaluates in the conditions of the National Council of the Slovak Republic.

Key words: parliament, legislative procedure, rules of procedure, constitutional court

1. Úvod

Skúmanie parlamentu a jeho pôsobenia z kultúrneho hľadiska či kultúrnosti má svoj význam, pretože parlament ako ústavný orgán s priamou demokratickou legitimitou predstavuje najsilnejšie prepojenie inštitucionálnej sústavy orgánov, vytvárajúcich vo vzájomných vzťahoch formu vlády a občanov ako zdroja moci. Kultúra parlamentu pôsobí na kultúru spoločnosti, ale aj kultúra spoločnosti pôsobí na kultúru parlamentu ako prirodzený dôsledok demokratickej legitimacy parlamentu.

Ak chápeme (zjednodušene pre potreby tohto príspevku) kultúru ako pestovanie, upravovanie či formovanie prostredia, v ktorom pôsobí alebo do ktorého vyžaruje, kultúrny parlament by mal pestovať, upravovať a formovať spoločenstvo, ktoré zastupuje, a to tým, že by predstavoval príklad a vzor správania, v ktorom je spoločensky nevhodné, neželané či zlé pretvárané na spoločensky vhodné, želané a dobré. Parlament by mal svojím pôsobením kultivovať spoločenstvo.

Toto poslanie či úlohu parlamentu nie je možné chápať iba formálne. Príspevok parlamentu ku kultivácii spoločenstva, ktoré zastupuje nie je (iba) formálny. Ne týka sa to iba vonkajšieho pôsobenia parlamentu a jeho poslancov, ich prezentácie

navonok a ich správania. Iste, aj formálne pôsobenie parlamentu a jeho poslancov prispieva ku kultúrnosti spoločnosti. Vystupovanie poslancov, forma ich prejavu, ich správanie podľa etických pravidiel, ale aj napr. pravidlá ich úpravy zovňajška, to všetko sú prvky formujúce vonkajšie prejavy kultúry parlamentu, ktoré spoločnosť vníma a ktoré ho ovplyvňujú.

Nás ale bude v predložennom príspevku zaujímať kultúra parlamentu z obsahového hľadiska. Týmto hľadiskom budeme rozumieť to, ako obsah výkonu jednotlivých právomocí parlamentu ovplyvňuje, resp. kultivuje spoločnosť.

Z celej šírky právomocí parlamentu sa zameriame na zákonodarnú. Tá je v spojení so skúmaním kultúrnosti dôležitá preto, lebo jej výsledok, zákon, pôsobí *erga omnes* a jeho dodržiavanie je štátnou mocou vynútiteľné aj proti vôli jednotlivca. To súčasne v demokratickom a právnom štáte zvyšuje zodpovednosť zákonodarného orgánu za výsledok svojej zákonodarnej právomoci.

Zákon musí disponovať nielen formálnou legitimitou, ktorú mu poskytuje to, že je prijatý orgánom na to splnomocneným ústavou, ale musí disponovať aj legitimitou materiálnou, ktorú získa tým, že bude schválený v demokratickom, otvorenom, transparentnom a predvídateľnom legislatívnom procese. Takýto proces má svoje dané pravidlá. Dodržanie pravidiel legislatívneho procesu preto poskytuje zákonu nevyhnutnú demokratickú legitimitu a naopak, ich nedodržiavanie ju nielen oslabuje, ale môže v extrémnom prípade dosiahnuť až intenzitu zásahu do niektorého z ústavných princípov.

Za kultúrny parlament preto na účely predloženého príspevku budeme považovať ten, ktorý dodržiava svoje vlastné pravidlá a poukážeme tiež na možné dôsledky konania parlamentu, keď to tak nie je.

2. Zákonodarný proces a jeho pravidlá

Legislatívny proces zúžime na zákonodarný proces v Národnej rade SR. Základné pravidlá zákonodarného procesu sú stanovené v Ústave SR. Okrem požiadavky na rešpektovanie princípov demokratického a právneho štátu podľa čl. 1 ods. 1 Ústavy SR sú to výslovné ústavné pravidlá pre (i) prijímanie ústavy, ústavných zákonov a zákonov v čl. 84, (ii) právo zákonodarnej iniciatívy v čl. 87 ods. 1, (iii) podpisovanie zákona v čl. 87 ods. 3 a (iv) vyhlasovanie zákonov v čl. 87 ods. 4.¹⁰

Ústavná úprava zákonodarného procesu je rámcová a nadväzuje na ňu detailná úprava v zákone Národnej rady Slovenskej republiky č. 350/1996 Z. z. o rokovacom

¹⁰ Čič, M. a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Bratislava: Eurokódex, 2012, s. 456.

poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o rokovacom poriadku“).

Rokovací poriadok môže byť zákonom, ako je to v Slovenskej republiky, Českej republike alebo v Rakúsku, no vo väčšine štátov je rokovací poriadok parlamentu prijatý iba uznesením parlamentu alebo jeho jednotlivých komôr bez formy všeobecne záväzného právneho predpisu. Takýto rokovací poriadok býva prijímaný spravidla na ustanovujúcej schôdzi novo zvoleného parlamentu a jeho forma umožňuje väčšiu pružnosť, dynamiku a je tiež vyjadrením väčšej autonómie parlamentu, pretože spravidla nie je vystavený vonkajšej kontrole.

V SR je rokovací poriadok vyjadrený vo forme zákona. To na jednej strane zvyšuje jeho právnu silu, pretože nie je iba interným aktom parlamentu, ale súčasne ho aj oslabuje v tom, že podlieha vonkajšej, mimoparlamentnej, kontrole, a to najmä Ústavnému súdu SR. Ústavný súd SR k tomu v rozhodnutí sp. zn. PL. ÚS 11/2012 uviedol, že *„...zo skutočnosti, že rokovací poriadok má povahu zákona, a nie interného predpisu parlamentu, ako to býva v niektorých parlamentných kultúrach, vyplýva záujem ústavodarcu dať rokovaciemu poriadku vonkajšiu právne záväznú formu. Inými slovami, forma zákona znamená, že ústavnú intenzitu môžu dosahovať také porušenia zákona, ktoré by neboli porušením ústavy, ak by boli upravené len uznesením parlamentu. Parlamentná procedúra preto nie je úplne mimo kontroly ústavného súdu“*.

Charakter rokovacieho poriadku ako zákona sa k zákonodarnému procesu špecificky prejavuje v tom, že je zákonom, ktorý ho reguluje, ale súčasne je sám jeho výsledkom či produktom a jeho schopnosť regulovať zákonodarný proces je priamo úmerná tomu, aký je sám kvalitný a pevný.

Rokovanie o návrhoch zákonov je upravené v desiatej časti, v § 67 až 97 zákona o rokovacom poriadku. Platí, že ak nie je v tejto časti zákona o rokovacom poriadku ustanovené inak, použijú sa na rokovanie o návrhoch zákonov aj ustanovenia štvrtej časti a ustanovenia § 45 až 56 zákona o rokovacom poriadku. Súčasťou zákonnej úpravy rokovania o návrhu zákona sú aj zákonné pravidlá na uplatnenie skráteného legislatívneho konania.

Úlohou právnej úpravy rokovania o návrhoch zákonov v zákone o rokovacom poriadku je, aby rokovanie o návrhoch zákonov malo ustanovené relatívne pevné pravidlá umožňujúce poslancom Národnej rady SR na konci tohto procesu hlasovať za, alebo proti návrhu zákona (vrátane pozmeňujúcich návrhov), prípadne sa zdržať hlasovania alebo nebyť prítomný na takom hlasovaní.¹¹ Zákonná úprava parlamentných procedúr a zákonodarného procesu preto musí vychádzať z práv a povinností, ktoré tvoria obsah mandátu poslancov Národnej rady SR, vrátane tých práv, ktoré sú

¹¹ Uznesenie Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 48/03.

spojené s rokovaním o návrhoch zákonov, a s výkonom ktorých je spojené formovanie a vyjadrenie postoja poslanca k návrhu zákona.

Ako sme uviedli vyššie, legislatívny proces poskytuje zákonu demokratickú legitimitu. Musí ale ísť o proces, ktorý má jasné pravidlá, ktoré umožnia riadne a dôkladné prerokovania návrhu zákona v otvorenom, transparentnom a deliberatívnom zákonodarnom procese umožňujúcom posúdenie návrhu zákona vo všetkých jeho možných súvislostiach a dopadoch.

Rešpektovanie pravidiel zákonodarného procesu vytvára nielen demokraticky legitímny zákon, ale prispieva aj k tvorbe stabilného, prehľadného a vyváženého právneho poriadku. Takýto právny poriadok je možné vytvárať iba zákonmi, ktoré sú samy vnútorne bezrozporné, dôkladne posúdené, prediskutované s tými, ktorých sa týkajú a boli prijaté v procese, ktorý umožnil zapojenie parlamentnej menšiny, čo potenciálne znižuje tlak na ich zmenu po politickej zmene v parlamente po voľbách.

Základným predpokladom vytvorenia stabilného, prehľadného a vyváženého právneho poriadku sú zrozumiteľne, jednoznačne a jednotne formulované texty právnych predpisov, ktoré následne umožnia bezproblémovú aplikáciu a interpretáciu právnych noriem v nich obsiahnutých. Vyváženosť právneho poriadku ako celku preto predstavuje požiadavku na jeho vnútornú harmóniu, prehľadnosť a zrozumiteľnosť, ako aj jeho kompatibilitu s vývojovými tendenciami modernej spoločnosti, ako aj so strategickými tendenciami vývoja slovenskej štátnosti a spoločnosti. Prehľadnosť právneho poriadku je významným predpokladom naplnenie princípu právnej istoty ako jedného z princíпов materiálneho právneho štátu. Jednoduchá orientácia v právnom poriadku je možná vtedy, ak sú právne predpisy stručné, vnútorne bezrozporné, systematicky a obsahovo vzájomne previazané. To súčasne právnenému poriadku poskytuje aj stabilitu.

Takýto právny poriadok formuje konanie spoločenstva a jeho jednotlivých členov, a to nielen verejno-mocenským donútením a sankcionovaním, ale aj faktickou presvedčivosťou prameniaca z demokratického legislatívneho procesu. Práve takto právny poriadok kultivuje správanie spoločenstva.

3. Korekcia porušenia pravidiel zákonodarného procesu

O korekcii porušenia pravidiel zákonodarného procesu môžeme hovoriť tak vo fáze schvaľovania, teda ešte počas rokovania Národnej rady SR o návrhu zákona. Táto možnosť sa znižuje úmerne k tomu, ako rokovanie o návrhu zákona prebieha. Jej použitie sa výrazne limituje v režime skráteného legislatívneho konania. Ku korekcii porušenia pravidiel zákonodarného procesu môže dôjsť aj po schválení záko-

na Národnou radou SR výkonom ústavným oprávnení či už prezidenta alebo Ústavného súdu SR. V príspevku sa zameriavame na situáciu, keď ku korekcii porušenia pravidiel zákonodarného procesu počas rokovania o návrhu zákona v Národnej rade SR nedošlo.

Pri jednokomorovom parlamente sú ďalšie nástroje korekcie mimo neho. Doterajšie skúsenosti neboli spojené s vetovaním zákona prezidentom iba pre porušenie pravidiel zákonodarného procesu, aj keď možno pozorovať zmenu postoja hlavy štátu.¹²

Väčšie skúsenosti sú spojené so zásahom Ústavného súdu SR.

Judikatúra Ústavného súdu SR k porušeniu pravidiel legislatívneho procesu nie je rozsiahla tak, ako napr. judikatúra Ústavného súdu ČR v týchto veciach, čo je možné pričítať na jednej strane tomu, že navrhovatelia v konaniach podľa čl. 125 Ústavy SR začali napadnutie zákona, okrem vecných dôvodov nesúladu s Ústavou SR, aj kvôli porušeniu pravidiel zákonodarného procesu intenzívnejšie využívať až v posledných rokoch. Na druhej strane tiež platí, že Ústavný súd SR na základe svojej doterajšej judikatúry volí triezvy prístup k posudzovaniu zákonodarného procesu, majúc na mysli minimalizáciu zásahov do právomoci Národnej rady SR. Ústavný súd SR pokladá za primárne posúdenie napadnutého zákona pre vecný nesúlad s Ústavou SR.

Takýto rezervovaný postoj Ústavného súdu SR nehodnotíme negatívne. Z nášho pohľadu nepredstavuje vzdanie ochrany ústavnosti, pretože túto Ústavný súd SR chráni primárne vecne, a to aj v intenzite zásahu do samotnej Ústavy SR.¹³

Formovanie vzťahu Ústavného súdu SR k Národnej rade SR sa riadi princípom zdržanlivosti pri rešpektovaní parlamentnej suverenity. Parlamentná suverenita predstavuje sféru vnútornej autonómie parlamentu v nastavení jeho vnútorných pomerov a procesov výkonu právomocí Národnej rady SR.¹⁴ Do sféry parlamentnej suverenity patrí aj kontrola Národnej rady SR nad zákonodarným procesom.

Ústavný súd SR svojím doterajším prístupom tiež pripomína primárnu zodpovednosť Národnej rady SR za výkon zákonodarnej právomoci a požiadavku konania ako racionálneho zákonodarcu, a to nielen z vecného, ale aj z procesného hľadiska.

Zákonodarný orgán má pri výkone svojej zákonodarnej právomoci určité úlohy či povinnosti, týkajúce sa kvality ním prijímaného právneho predpisu. Musí sa

¹² V histórii SR unikátny úspech vetovania zákona pre porušenie pravidiel legislatívneho procesu predstavuje rozhodnutie prezidentky SR z 3. 8. 2020 č. PREDS-188/2020, ktorým vrátila Národnej rade SR zákon z 15. júla 2020, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 176/2015 Z. z. o komisárovi pre deti a komisárovi pre osoby so zdravotným postihnutím a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

¹³ Nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

¹⁴ K parlamentnej autonómii – nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 6/2017.

v prvom rade správať ako racionálny zákonodarca, ktorý je pri prijímaní právneho predpisu opatrný, pozorný a prezieravý. Racionálny zákonodarca má súčasne v procese tvorby zákona na pamäti možnosť vzniku škody samotným prijatím zákona. Doktrína racionálneho zákonodarcu vychádza z maximy vnútornej bezrozpornosti a konzistentnosti právneho poriadku.¹⁵ Takýto zákonodarca má pri prijímaní zákonov povinnosti voči tretím osobám, a to najmä povinnosť svojimi zákonmi chrániť ich adresátov a ústavne súladnými a vnútorne bezrozpornými zákonmi upravovať ich práva a ukladať im povinnosti.¹⁶

Zákonná regulácia zákonodarného procesu musí zohľadňovať zodpovednosť Národnej rady SR za stav právneho poriadku, pretože ako jediný zákonodarný orgán sa tejto zodpovednosti zbaviť nedokáže.

Predmetom ústavno-ochrannej činnosti a zásahu zo strany Ústavného súdu SR by nemalo byť akékoľvek konanie Národnej rady SR, ale len také, ktoré nie je možné reparaovať jej vlastnou činnosťou. Ústavný súd SR túto povinnosť, ale aj zodpovednosť, Národnej rady SR akcentuje, tvrdiac, že „...*pochybenia v postupe národnej rady pri rokovaní o návrhoch zákonov sú pochybeniami, ktoré sa majú a musia odstrániť alebo napraviť samotným postupom národnej rady alebo jej orgánov. Proti procesnému postupu národnej rady a jej orgánov pri prerokovaní návrhov zákonov nie je prípustný žiaden opravný prostriedok. Riešenie takých pochybení je vo výlučnej kompetencii národnej rady (jej orgánov a poslancov), čo je dôsledok jej postavenia v systave orgánov verejnej moci (čl. 72 ústavy)*“.¹⁷

Nedodržanie procesných pravidiel parlamentom by ale nemalo viesť k automatickému zásahu Ústavného súdu SR. Ústavno-ochranný zásah zo strany ústavného súdu je prípustný len, ak ide o otázky ústavno-právnej povahy.¹⁸ Tu sa prejavuje sila Ústavného súdu SR v tom, že rozsah, okruh či medze toho, čo možno pokladať za otázku ústavno-právnej povahy formuje on sám svojou rozhodovacou činnosťou.

Typickou otázkou ústavno-právnej povahy, ktorej ochranu je Ústavný súd SR spôsobilý poskytnúť, je ochrana princípov demokratického a právneho štátu porušených v procese rokovania o návrhu zákona.

¹⁵ K tejto doktríne viac – HODÁS, M. Odstraňovanie kontradiktórnosti noriem v aplikačnej praxi a doktrína racionálneho zákonodarcu. In: *Právny obzor*, 94, č. 4, 2011, s. 372 – 375.

¹⁶ BALOG, B. Legislatívna zodpovednosť štátu. In: *Justičná revue*, roč. 65, č. 10, 2013, s. 1217 – 1236.

¹⁷ Uznesenie Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 48/03.

¹⁸ Nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 95/2011 – „*Ak je navrhovateľ 2 (ako skupina poslancov národnej rady) toho názoru, že ním napadnutá právna úprava je nevhodná alebo vyvoláva negatívne dôsledky, môže sa usilovať o jej zmenu v rámci politickej súťaže, nie v rámci súdnej kontroly ústavnosti, ktorá zo svojej podstaty musí byť obmedzená iba na otázky ústavnoprávnej povahy.*“

V podmienkach demokratického a právneho štátu nie je prípustné, aby súčasťou právneho poriadku bol zákon, iný normatívny právny akt alebo konkrétne právne normy, ktoré boli prijaté v zákonodarnom procese, pri ktorom boli práve princípy demokratického a právneho štátu porušené.¹⁹

Z princípov demokratického štátu je to najmä ale nielen princíp demokratickej legitimity, ktorý sa v procese rokovania o návrhu zákona premieta do princípu ochrany parlamentnej menšiny, resp. politickej opozície. Význam a miesto parlamentnej menšiny v demokratickom štáte zdôraznil Ústavný súd SR svojím názorom, že „*princíp väčšinového rozhodovania je v demokratickom štáte neoddeliteľne spojený s princípom ochrany menšiny, ktorá je na parlamentnej pôde reprezentovaná parlamentnou menšinou tvoriacou parlamentnú opozíciu. Medzi jej základné funkcie patrí najmä artikulácie menšinových názorov, predkladanie alternatívnych návrhov k väčšinovým stanoviskám a rozhodnutiam a kontrola vládnej väčšiny, to všetko pred zrakmi verejnosti, teda občianskej spoločnosti, ktorá si aj týmto spôsobom tvorí a upresňuje svoj názor na prácu parlamentu. Prítomnosť parlamentnej menšiny núti vládu väčšinu vysvetľovať a zdôvodňovať svoje rozhodnutia. Garantovaná je tak zásada kontradiktórnosti, vychádzajúci zo slobodnej výmeny názorov a stanovísk za účelom hľadania širšej zhody a prípadne aj odstraňovanie nedostatkov. Táto zásada je základom činnosti parlamentu ako miesta výmeny názorov, presviedčanie oponentov o pravde a spravodlivosti a tiež ako miesta vyjednávania*“.²⁰

Národná rada SR je pri výkone svojich právomocí viazaná Ústavou SR a inými zákonmi rovnako ako ostatné štátne orgány, a v jej prípade zákonom o rokovacom poriadku osobitne, a môže konať len na ich základe a v nimi stanovených medziach. Z princípov právneho štátu je preto viazaná princípom legality vyjadrujúcim požiadavku, aby aj zákonodarná moc bola viazaná požiadavkou konania na základe zákona a dodržiavania jeho požiadaviek, osobitne, ak si ich stanovila sama. Národná rada SR má špecifické postavenie v tom, že požiadavky a pravidlá zákonodarného procesu stanovuje sama v zákone o rokovacom poriadku, ktorý môže kedykoľvek zmeniť, či dokonca zrušiť, ale kým tak neurobí, je aj ona pri rokovaní o návrhu zákona viazaná ňou samou stanovenými pravidlami.

Ďalšie do úvahy prichádzajúce princípy demokratického a právneho štátu sa v zákonodarnom procese odvíjajú od princípu parlamentnej otvorenosti,²¹ verej-

¹⁹ Vo veci sp. zn. PL. ÚS 11/2012 išlo o procesné (nemeritórne) rozhodnutie Ústavného súdu SR pre nedosiahnutie dostatočného počtu hlasov na prijatie rozhodnutia vo veci samej. Ústavný súd SR sa v odôvodnení vyjadroval aj k námietkam o porušení zákonodarného procesu, ale vzhľadom na osobitný charakter rozhodnutia nemožno tieto závery považovať prísne vzaté ani za *obiter dictum* rozhodnutia.

²⁰ Nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 6/2017.

²¹ BALOG, B. *Umenie tvoriť zákony. Schvalovanie zákonov v Slovenskej republike*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 89 – 91.

nosti a transparentnosti zákonodarnej moci. V procese prípravy a tvorby právnych predpisov, osobitne zákonov, je to aj princíp právnej istoty a predvídateľnosti práva v štádiu jeho tvorby, čo naplňa a ochraňuje dôveru občanov v právny poriadok a zvyšuje dodržanie požiadavky všeobecnosti, platnosti, trvácnosti, stability, racionálnosti a spravodlivého obsahu právnych noriem.

Medzi princípy demokratického a právneho štátu možno zaradiť aj ochranu pred svojvôľou zákonodarcu či z opaku, princíp zákazu svojvôle parlamentu. Zákaz svojvôle sa vzťahuje na všetky orgány verejnej moci, a to vrátane požiadavky na rešpektovanie zákazu svojvôle zákonodarcu v legislatívnom procese.

Každý z týchto princíпов, ale aj iné, ak ich Ústavný súd SR vo veci identifikuje, mu otvárajú dvere do prieskumu zákona z procesnej stránky.

Na druhej strane tiež platí, že nakladanie s procesnými pravidlami parlamentu, ich zmeny a úpravy nie sú automaticky spôsobilé vyústiť do neústavného zákona, pretože parlament má v rámci svojej autonómie možnosti svoje vlastné pravidlá upraviť, resp. z nich stanoviť zákonné výnimky, čo je napríklad aj skrátené legislatívne konanie. Ani takáto zmena sa ale nemôže dostať do rozporu s princípmi demokratického a právneho štát, napr. s princípom ochrany parlamentnej menšiny.

Legitímnym cieľom regulácie parlamentnej procedúry je požiadavka efektívnej činnosti parlamentu.²² Efektívna činnosť parlamentu sa týka plnenie všetkých ústavných funkcií parlamentu a predstavuje naplnenie jeho zodpovednosti za riadny výkon právomocí, v ktorých je v demokratickom a právnom štáte nenahraditeľný. Efektívna činnosť parlamentu je spoločenská požiadavka na parlament, ale aj tá musí byť vyjadrená ústavne konformnou úpravou v rokovacom poriadku.

Národná rada SR môže zákon o rokovacom poriadku zmeniť, alebo ho môže nahradit' aj zákonom úplne novým, ktorý by mal reflektovať aj skúsenosti s uplatňovaním súčasného rokovacieho poriadku, premietat' tiež judikatúru Ústavného súdu SR, ale aj poznatky z moderného fungovania a výkonu právomocí iných parlamentov.

4. Záver

Ústavný súd SR postupne sformoval svoj prístup k ochrane ústavnosti pre porušenie pravidiel legislatívneho procesu, ktorý možno dnes vyjadrit' tak, že *„porušenie pravidiel legislatívneho procesu môže samo osebe spôsobiť protiústavnosť prijatého zákona len vtedy, ak ide o závažné a svojvoľné konanie zákonodarcu. Inými slovami, porušenie*

²² K tomu – nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 6/2017.

*pravidiel legislatívneho procesu musí nadobudnúť ústavnú intenzitu, teda týmto konaním musí dôjsť k vážnemu porušeniu ústavných práv alebo princípov“.*²³

Tento postoj Ústavného súdu SR iste nie je nemenný a k jeho prekonaniu by mohlo dôjsť, ak by nastali okolnosti také extrémne, že by si vynútili revíziu tohto zdržanlivého postoja. To kľúčovo závisí od Národnej rady SR a toho, ako tá pristupuje k uplatňovaniu pravidiel zákonodarného procesu.

Po bezprecedentnej legislatívnej smršti rôznych zákonov prijatých v súvislosti s mimoriadnou situáciou spôsobenou koronavírusom COVID-19 sa zákonodarná činnosť Národnej rady SR vracia do pôvodného stavu. Osobitne sa to týka upustenia od praxe schvaľovania zákonov v skrátanom legislatívnom konaní.

Prvým zásadným príspevkom k limitácii používania skrátaného legislatívneho konania bol zásah prezidentky SR voči postupu Národnej rady SR pri prijímaní novely zákona č. 176/2015 Z. z. o komisárovi pre deti a komisárovi pre osoby so zdravotným postihnutím a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Úspešné vetovanie zákona pre nesplnenie požiadaviek na jeho prerokovanie v skrátanom legislatívnom konaní by malo zabrzdiť Národnú radu SR v tom, aby takto konala v budúcnosti.

K inštitútu skrátaného legislatívneho konania však treba pristúpiť systémovo, na čo sa otvára (okrem samotnej Národnej rady SR) aj priestor Ústavnému súdu SR.

Ústavný súd SR prijal v dávnejšej alebo bližšej minulosti na ďalšie konanie návrhy, pri ktorých bude mať príležitosť vyjadriť sa okrem vecného posúdenia napadnutého zákona aj k použitej procedúre skrátaného legislatívneho konania.²⁴ Jeho závery by sa mali premietnuť aj do úpravy skrátaného legislatívneho konania.

Dostávame sa tým v závere k východiskovej myšlienke – rokovací poriadok vytvára procesný základ práce parlamentu, ale bez spoločenskej kultúry dodržiavania pravidiel, ktorá sa premietne do parlamentnej kultúry dodržiavania pravidiel, zostane úloha rokovacieho poriadku len *in the books*.

Zoznam použitej literatúry

- BALOG, B. Legislatívna zodpovednosť štátu. In: *Justičná revue*, roč. 65, č. 10, 2013.
 BALOG, B. *Umenie tvoriť zákony. Schvaľovanie zákonov v Slovenskej republike*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019.
 ČIČ, M. a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Bratislava: Eurokódex, 2012.
 HODÁS, M. Odstraňovanie kontradiktórnosti noriem v aplikačnej praxi a doktrína racionálneho zákonodarcu. In: *Právny obzor*, 94, č. 4, 2011.

²³ Naposledy vyjadrený vo veci sp. zn. PL. ÚS 4/2018.

²⁴ Zo starších ide o sp. zn. 73/2018 a z novších sp. zn. PL. ÚS 13/2020.

K SÚČASNEJ PRÁVNEJ KULTÚRE ON CONTEMPORARY LEGAL CULTURE

prof. PhDr. Jarmila Chovancová, CSc.

Právnická fakulta UK, Bratislava,
Katedra teórie práva a sociálnych vied

Abstrakt: Cieľom príspevku je poukázať na súčasné nedostatky v chápaní práva a zákona, ako aj ich protirečenie.

Kľúčové slová: kultúra, právo, zákon, spravodlivosť, rovnosť, spoločnosť, právny poriadok

Abstract: The article is devoted to the issue of recent legal culture and problems in understanding of law and rule and their contradictions.

Key words: culture, law, rule, justice, equality, society, legal order

Úvod

V právnej teórii sa všeobecne prijíma názor, že zákon má byť jasný, striktný a výklad zákona jednoznačný.

Áká je však realita? Predstavuje pravý opak. Prijímajú sa nejednoznačné zákony a každý si v nich môže nájsť, čo mu vyhovuje. Ospravedlnením často býva, že zákon bol „šitý príliš horúcou ihlou“. Otázka času nemôže byť ospravedlnením na prijatie zlého zákona. To vedeli už starí Gréci, ktorí tvrdili, že radšej žiaden zákon ako zlý zákon.

W. Shakespeare, ktorý nastavoval právnikom zrkadlo, pretože jeho rodina, konkrétne otec, mali bohaté skúsenosti so súdmi a nemali právnikov, sudcov v úcte.

Je neuveriteľné, ako aktuálny je W. Shakespeare vo svojich Sonetoch, keď sa pýta:²⁵ „... jak pokríví se každá čistá věc ... jak sprostota se sápe na slušnost, jak blbost na schopné si bere bič ... jak hloupost spupné chytrým poroučí, jak prostá pravda je všem prostě na smích, jak zlo se dobru chechtá do očí ...“ V súvislosti s chápaním zákona Š. Luby²⁶ a P. Holländer²⁷ zastávajú stanovisko, že jazyková zdatnosť a správ-

²⁵ SHAKESPEARE, W. *Sonety*. Brno 2012, s. 214 – 215.

²⁶ LUBY, Š. Teoretické otázky právnej terminológie v normotvornom procese. *Právnik* 8/1974, s. 728.

²⁷ HOLLÄNDER, P. In: GERLOCH, A., KYSELKA, T. a ed. *20 let ústavy ČR. Ohlednutí zpět a pohled vpřed*. Plzeň 2013.

nosť, odbornosť, jednoznačnosť a presnosť sú nesmierne dôležité pri prijímaní zákonov.

I. K pojmu kultúry a práva

Pojem kultúry a práva sa jednoznačne vzťahuje k hodnotám.

Mier a istota nepochybne predstavujú hodnoty, ktoré nám má právo poskytovať.

Avšak v súvislosti so spravodlivým právom požiadavka spravodlivosti a účelnosti sú voči sebe rozporné.²⁸

Spravodlivosť je rovnosť, rovnosť práva aj podľa G. Radbrucha požaduje všeobecnosť právnych ustanovení.

Právna istota však požaduje pozitivitu. Pozitívne právo platí bez ohľadu na spravodlivosť a účelnosť.

Vo vývoji spoločnosti v rámci dlhého historického vývoja môžeme sledovať antinómiu práva, ktorú predstavuje spravodlivosť, účelnosť a právna istota, a ktoré sú obsahom práva a často sa dostávali do rozporu.

Akú úlohu v tomto smere môže zohrať filozofia?

Kedže podstatou filozofie je aj pochybovanie, dá sa len súhlasiť so stanoviskom G. Radbrucha, že filozofia v tomto smere by nemala robiť rozhodnutia, ale má sa pred rozhodnutia postaviť. Nemá nám život uľahčovať, ale robiť ho komplikovanejším. Aká podozrivá by bola filozofia, ktorá by nepovažovala svet za účelový výtvar rozumu.

No a ako to vyzerá s hierarchiou hodnôt v práve?

Hoci sa spomínané hodnoty vyžadujú, vieme, že si zároveň odporujú.

Treba dodržiavať zásadu „Status populi suprema lex esto, iustitia fundamentum reguarum, fiat iustitue pereat mundus“.²⁹

Stretávame sa aj so stanoviskom, keď je účelnosť povýšená nad spravodlivosťou. Problém je i vo vzťahu medzi spravodlivosťou a právnou istotou (napr. obdobie druhej svetovej vojny a jej dôsledkov).

V tomto smere zohráva dôležitú úlohu otázka miery. Ako konštatoval Bacon – pre zákon je veľmi dôležité, aby bol istý, že bez tohto predpokladu nemôže byť spravodlivý.

²⁸ RADBRUCH, G. *O napětí mezi účely práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2012, s. 79.

²⁹ Záleží na účelnosti, spravodlivosť je základom práva, pozitívne právo musí platiť na úkor ostatných hodnôt.

„Princíp právnej istoty je princíp dôvery v právo. Ľudia musia mať dôveru v právo, pričom predpokladom tejto dôvery je ako obsahová, tak aj formálna kvalita práv, a rovnako tiež i kvalita jeho aplikácie a realizácie.“³⁰

Zároveň treba podotknúť to, čo zdôrazňuje T. Gábriš, že „najmä odborná právnická verejnosť by sa mala vyvarovať automatického akceptovania akýchkoľvek ‚večných právd‘ v práve“.³¹

V tomto smere je opodstatnené i stanovisko J. Prusáka, ktorý konštatoval, že: „spôsob ako R. Dworkin vyplňa medzeru v pozitivizme, dôraz, aký kladie na sudcovské právo a sudcovskú interpretáciu práva a faktov však svedčia o návrate k zdrojom sociologickej iurisprudencie a právneho realizmu.“³²

Zákonom spoločnosti je zmena spoločenského života.

V práve musíme mať schopnosť reagovať na tieto spoločenské zmeny.

Právna norma by mala byť dostatočne flexibilná a pružná, aby vedela reflektovať zmeny v spoločnosti a potreby občanov.

Stretávame sa však so situáciou, keď právna norma nie je taká pružná, aby dokázala reagovať na zmeny v spoločnosti.

Zákon sa skutočne mení na základe spoločenskej reality, je založený na logike a skúsenosti. Právo sa prispôsobuje novej realite, zákon sa musí prispôsobovať potrebám života.

Zákon sa stáva súčasťou spoločenského života.

Ako sme už uviedli, že tak ako sa menia potreby a záujmy občanov, túto zmenu by mal reflektovať aj samotný zákon.

Pružnosť a flexibilita by mali byť imanentnou vlastnosťou zákona.

„...zákon je živý tvor, jeho interpretácia musí byť dynamická, musí byť chápaný spôsobom, ktorý zahŕňa a približuje modernú realitu.“³³

V konečnom dôsledku jazyk zostáva rovnaký, mení sa obsah zákona. Ide o regeneračný proces, aby sa minimalizovala medzera medzi zákonom a životom.

Samozrejme, že nie vždy je možné zaplniť danú medzeru.

Čo sa týka práva ako takého, alebo zákonného práva, to musí zachovávať normatívnu koherentnosť v rámci daného systému.³⁴

³⁰ MRVA, M. Sudca a právna istota. In: Zborník (GÁBRIŠ, T.) *Sudcovské rozhodovanie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 110 – 111.

³¹ Bližšie pozri GÁBRIŠ, T. Sudcovské rozhodovanie z pohľadu súčasného právneho realizmu. In: Zborník *Sudcovské rozhodovanie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 230.

³² PRUSÁK, J. Princípy v právnej teórii a v právnej praxi. In: GUSZAK, J. a kol. *Právní principy. Principles of Law*. Pelhřimov 1999, s. 43.

³³ RADBRUCH, G. *Legal Philosophy Series*. W. Kurt Wilk transl. 1950, s. 32.

³⁴ Bližšie pozri BAROK, A. In: McCORMICK, N. *Legal Reasoning and Legal Theory*. London, 1993, s. 152.

Treba si ale uvedomiť a zdôrazniť, že sudca musí vykladať zákon v súlade s právnym systémom, ktorý premostuje právo, ako aj potreby spoločnosti. Avšak vieme, že realita je oveľa zložitejšia, a nie vždy je to možné.

V teórii je nám jasné, že sudca by mal mať na zreteli hlavne dva momenty. Tým prvým je prispôbenie práva potrebám meniaceho sa života, ale aj ochrana ústavy, ako aj jej hodnôt. Čo môže k tomu sudcovi pomôcť?

Sudca má na to relevantné nástroje, ako sú napríklad – výklad, vyvažovanie alebo porovnávacie právo. Predstavujú legitímne prostriedky.

Sudca sa zodpovedá jedine ústave a jej hodnotám.

Aký by teda mal byť dobrý sudca, ktorého tak v dnešnej dobe veľmi potrebujeme?

Myslím, že veľmi precízne to vyjadril A. Barak, keď tvrdí:

„Dobrý sudca dvíha svoj zrak a vidí právny systém vo všetkých jeho drobných rozdieloch, hodnotách a základoch ..., dobrý sudca si v skutočnosti vystačí s poznáním práva. Mal by poznať spoločnosť, jej problémy a jej ambície ... Kvalita sudcu sa určuje skúmaním jeho rozhodnutí.“³⁵

Sudcovia by sa mali podľa A. Baraka riadiť, ale i rozvíjať svoju sudcovskú filozofiu. V nej má svoje miesto aj intuícia, ale, samozrejme, by nemal konať iba na základe intuície. Ako konštatuje je ťažké byť sudcom a ešte ťažšie byť dobrým sudcom.

Aká je skutočnosť a prečo je to tak?

Status sudcu si vyžaduje schopnosť abstrakcie, ako i poznania práva v celej jeho šírke viazaného na hodnoty a princípy spoločnosti. Je umením vyjadriť to podstatné a pritom byť objektívny.

Tým, že spoločenské zmeny sú čoraz intenzívnejšie, premostenie práva a spoločnosti sa stáva čoraz naliehavejšie. Avšak status sudcu sa v turbulentných časoch posilní pri ochrane ústavy a jej hodnôt.

Sudcovia v tomto smere by mali rozvíjať aj teóriu moderného výkladu, čo súvisí s globalizáciou a svoju úlohu tu bude zohrávať porovnávacie právo ako nevyhnutný prostriedok výkladu práva.

Nezávislosť súdництва aj v budúcnosti by mala byť zachovaná – hoci v mnohých demokraciách v súčasnosti chýba.

Ako som už vyššie uviedla, poslanie sudcu je poslaním, ktoré je testované jeho rozhodnutiami a postojmi. V tomto zmysle treba pripomenúť úlohu sudcovskej filozofie a právnej politiky.

Kým sudcovská filozofia predstavuje úvahy, ktoré sudca zohľadňuje pri svojom uvážení, právna politika je založená na princípoch a štandardoch, ktoré sú základom

³⁵ BARAK, A. *Sudca v demokracii*. Bratislava: Kalligram, 2016, s. 408.

normy, ktorá sa využíva napríklad pri ochrane ľudskej dôstojnosti a základných ľudských právach.

Záver

Čo treba robiť, aby verejnosť dôverovala súdom?

Cesta nie je až taká zložitá na získanie dôvery. Stačí, ak sa verejnosti povie pravda. A tiež, čo je veľmi jednoduché, že sudca pripustí, že nerozhodol, ako mal, pripustí vlastné chyby. To je jedna z ciest, ktorá prináša spravodlivosť v rámci určitých hraníc práva. Krédom každého sudcu by malo byť stanovisko Aharona Baraka, ktoré hovorí, že tak ako sedím na súde a rozhodujem, zároveň stojím pred súdom.

Použitá literatúra

- BARAK, A. *Sudca v demokracii*. Bratislava: Kalligram, 2016.
- BARAK, A. In: McCORMICK, N. *Legal Reasoning and Legal Theory*. London 1993.
- GÁBRIŠ, T. Sudcovské rozhodovanie z pohľadu súčasného právneho realizmu. In: Zborník *Sudcovské rozhodovanie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018.
- HOLLÄNDER, P. In: GERLOCH, A., KYSELKA, T. a ed. *20 let ústavy ČR. Ohlednutí zpět a pohled vpřed*. Plzeň 2013.
- LUBY, Š. Teoretické otázky právnej terminológie v normotvornom procese. *Právnik* 8/1974, Bratislava.
- MRVA, M. Sudca a právna istota. In: Zborník (GÁBRIŠ, T.) *Sudcovské rozhodovanie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018.
- PRUSÁK, J. Princípy v právnej teórii a v právnej praxi. In: GUSZAK, J. a kol. *Právní principy. Principles of Law*. Pelhřimov 1999.
- RADBRUCH, G. *Legal Philosophy*. London 1950.
- SHAKESPEARE, W. *Sonety*. Brno 2012.

**PARLAMENTNÁ KULTÚRA A ROKOVANIE O SPRÁVE
O ČINNOSTI VEREJNEJ OCHRANKYNE PRÁV ZA ROK 2019³⁶
PARLIAMENTARY CULTURE AND DEBATE
OF THE 2019 REPORT ON THE ACTIVITIES
OF THE PUBLIC DEFENDER OF RIGHTS**

Mgr. Lucia Berdisová, PhD., LL.M.

Ústav štátu a práva Slovenskej akadémie vied

Abstrakt: Článok popisuje rozpravu v Národnej rade Slovenskej republiky o Správe o činnosti verejnej ochrankyne práv za rok 2019. Článok najprv predstavuje samotnú správu a proporcie tém, ktorými sa zaoberá. Následne vyberá prejavy jednotlivých poslancov a poslankyň, a to tak, aby v rozsahu krátkej divadelnej hry popísali podstatu približne sedemhodinovej parlamentnej debaty. Nasleduje recenzia výkonu aktérov a aktérok predstavenia, poukazujúca na zlyhania v hre – (i) slabá argumentačná hodnota príspevkov a osobné urážky, (ii) nepochopenie úlohy verejnej ochrankyne práv zo strany niektorých poslancov spojené s nepochopením konceptu ľudských práv, (iii) zaseknutie sa v slepých uličkách niektorých ľudsko-právnych diskusií (napr. otázka práva na život plodu, otázka rozsahu ľudských práv) a (iv) predstava poslancov a poslankyň, že vzatie správy na vedomie je vyslovenie súhlasu so správou.

Kľúčové slová: správa verejnej ochrankyne práv, parlamentná debata, zákon o rokovanom poriadku, ľudské práva, umelé ukončenie tehotenstva, LGBTI práva

Abstract: The paper describes the debate in the National Council of the Slovak Republic – a discussion of the 2019 Report on the activities of the Public Defender of Rights. Firstly, the paper introduces the report itself and the proportion of topics it deals with. Then, it selects the parts of the speeches of the Members of Parliament and Ombudsperson to create the short theatre play that tells the story of the approximately seven hours long parliamentary deliberation. The last part of the paper provides the review of the performance of the actors while it shows the failures of the play – (i) the weak argumentative value of the speeches and the personal insults, (ii) the misunderstanding of the role of the ombudsperson and the concept of human rights, (iii) the repetition of futile parts of human rights discussions (e.g. misjudges importance of the question of the right to life of a fetus, the breadth of human rights) and (iv) the idea that to take note of the report of ombudsperson equals to an agreement with the report.

Keywords: report on the activities of the ombudsperson, parliamentary debate, parliamentary rules of procedure, human rights, termination of pregnancy, LGBTI rights

Petr Pithart hovorí o politike ako o živej civilizujúcej aktivite, ktorá je spôsobom vyrovnania sa s faktom existencie spoločenských konfliktov.³⁷ Je to aktivita s otvoren-

³⁶ Tento príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0267 *Právny pluralizmus: zmeny v chápaní práva*.

³⁷ PITHART, Petr. *Obrana politiky*. Praha: Academia, 2005, s. 8.

ným koncom, ide v nej viac o prijateľné než správne riešenia, a je plná pochybností.³⁸ Nepriateľmi politiky, takpovediac antipolitikami, sú potom ideológie, nacionalizmy, postoje, ktoré politiku diabolizujú, a korporativizmus.³⁹ Ideológia politiku odmieta, lebo v nej nie je miesto na kompromis, a napríklad populizmus ju zas diabolizuje, on ju totiž vôbec nepotrebuje, nepotrebuje skutočný program – idey.⁴⁰

Politika (aj antipolitika, či širšie nepolitika⁴¹) je tak celkom zjavne prepojená s parlamentnou kultúrou ako spôsobmi správania sa v rámci parlamentného diania;⁴² prejavuje sa v nej, je jej časťou. Aj z parametrov konkrétnej parlamentnej kultúry v danej krajine tak vieme usudzovať na charakter a stav politiky, a na sily, ktoré ju potláčajú.

Dané však nie je priamym predmetom toho článku, hoci článok poskytne čiastočné dáta aj na takýto projekt a uľahčí formovanie jeho hypotéz. Ašpirácie tohto článku sú relatívne úzke a deskriptívne. Ide v ňom o popis spôsobov správania sa v rámci jednej vybranej parlamentnej debaty o bode rokovania „Správa o činnosti verejného ochrancu práv za rok 2019“ (tlač 23).⁴³ Zároveň ale článok poskytne aj rámcovú spätnú väzbu aktérom a aktérkam debaty, a to aj cez konfrontáciu s textom samotnej správy verejnej ochrankyne práv (ďalej aj „VOP“ alebo „ombudsmanka“) a s jej postavením.

Ak prirovnáme parlament k divadlu, javisku politiky,⁴⁴ potom cieľom tohto článku je zreprodukovať divadelnú hru, nazvime ju pracovne *Elity*,⁴⁵ a poskytnúť recenziu, či skôr glosy k výkonu jednotlivých hercov a herečiek, prípadne ďalších aktérov a aktérokov hry.

³⁸ Tamže, s. 78 – 80.

³⁹ PITHART, Petr. *Obrana politiky II.: přednášky z let 1994 – 2018*. Praha: Leges, 2018, s. 43 a nasl.

⁴⁰ Tamže, s. 45, s. 56 a nasl.

⁴¹ Pre pojem pozri napríklad HAVELKA, Miloš. „Nepolitická politika“: kontexty a tradice. *Sociologický časopis*, 1998, roč. 34 (č. 4: 455 – 466), s. 458 a nasl. Zástupcom „nepolitiky“ je tak aj T. G. Masaryk s jeho konceptom drobnej práce a nechuťou o politickým stranám a plochosťou ich politik. Porovnaj PITHART, Petr. *Obrana politiky II.*, s. 39. Pithart nepolitickú politiku spája s občianskou spoločnosťou, slobodnými médiami či občianskou výchovou a zdôrazňuje jej dôležitosť pre to, aby politická politika nebola vyprázdnená (s. 42).

⁴² Pozri vymedzenie parlamentnej kultúry ako „pravidlá, zvyklosti, mravy a spôsoby správania, ktorými sa parlamentné dianie vyznačuje, a ktoré sú pre konkrétny parlament typické“. WINTR, Jan. *Česká parlamentní kultura*. Praha: Auditorium, 2010, s. 6.

⁴³ <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=8&ID=23> [5. október 2020].

⁴⁴ WINTR, Jan. *Česká parlamentní kultura*. s. 5.

⁴⁵ Podobnosť s niektorými aspektmi divadelnej hry *Elity* (autor: J. Havelka a spol., 2017) nemusí byť čisto náhodná. Jej anotácia by sa však nemusela ukázať ako prorocká: „*Politický triler s prvkami krimi. Zamyslenie sa nad podstatou moci, vládnutia a procesom prechodu z jedného režimu do druhého.*“ <https://snd.sk/inscenacia/3243/elity-kriminalny-pribeh-s-politickym-pozadim#> [4. október 2020].

Výber „hry“ je podmienený na jednej strane záujmom, ktorý vzbudila a na druhej strane špecifickosťou témy, keď agenda parlamentu neprichádza od vlády – ide tak o autentickú, akoby vnútornú debatu. Samozrejme, to znamená, že daná hra už typovo zachytáva iba časť politickej kultúry.

Noty

Predstavme najprv takpovediac noty. Kauzu, okolo ktorej sa rozvinie celý dej na javisku, podľa ktorej a o ktorú sa bude hrať. Toto predstavenie textu nám tiež neskôr umožní lepšie ukázať na nedorozumenia, akési parlamentné improvizácie, ktoré sa s notami niekedy kryjú relatívne málo a vyústia, prezradíme záver, do neprijatia uznesenia, ktorým by Národná rada Slovenskej republiky (ďalej aj „Národná rada SR“ alebo „NRSR“) vzala správu na vedomie.⁴⁶

Len krátko pripomeňme, že už správa o činnosti VOP za rok 2018 sa venovala aj témam, ktoré sa v roku 2020 stali prekážkou na schválenie správy za rok 2019. A to aj pre poslancov a poslankyne, ktorí a ktoré hlasovali v roku 2020 proti vzatiu správy na vedomie.⁴⁷ Zároveň ombudsmanka prednášala správu v roku 2019 v takmer prázdnej sále. Jej činnosť neskôr verejne podporila aj prezidentka Slovenskej republiky. V roku 2020 dokonca prezidentka Zuzana Čaputová prišla podporiť verejnú ochrankyňu práv Máriu Patakyovú pri prezentácii správy aj osobne.⁴⁸ Jej cieľom bolo dodať vážnosť úradu VOP a zisteniam tento inštitúcie.⁴⁹

Možno aj vzhľadom na tento kontext a zároveň kvôli predkladaniu správy Národnej rade SR, ktorej obsadenie sa zmenilo februárovými voľbami, úvod správy

⁴⁶ Nešlo o prvú situáciu, keď správa VOP nebola vzatá na vedomie. V decembri roku 2016 parlament nevezal na vedomie „Mimoriadnu správu verejného ochrancu práv o skutočnostiach nasvedčujúcich závažnému porušeniu základných práv a slobôd“. Výsledok hlasovania je dostupný na <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=schodne/hlasovanie/hlasklub&ID=38170> [6. október 2020]. Uznesenie bolo následne upravované, ale ani tak nezískalo podporu väčšiny poslancov a poslankýň.

⁴⁷ Porovnaj Správu o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie roka 2018, najmä s. 35 – 37, s. 87 – 89. Správa je dostupná na <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/Download.aspx?DocID=464951> [6. október 2020] a výsledok hlasovania o nej je dostupný na <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=schodne/hlasovanie/hlasklub&ID=42348> [6. október 2020]. Za vzatie správy na vedomie napríklad hlasoval celý klub strany SMER – SD s výnimkou poslanca Podmanického, ktorý sa zdržal hlasovania, a poslanca Blahu, ktorý nehlasoval.

⁴⁸ Porovnaj § 20 ods. 1 zákona č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky (ďalej aj „zákon o rokovacom poriadku“) a záznam účasti prezidentky Slovenskej republiky na schôdzi dostupný na <https://tv.nrsr.sk/archiv/schodza/8/7?id=223102> (od 8:30) [3. október 2020].

⁴⁹ Vyhlásenie prezidentky Slovenskej republiky zverejnené na <https://www.prezident.sk/article/prezidentka-si-osobne-vypocula-spravu-ombudsmanky-v-nr-sr/> [6. október 2020].

začína zmierlivo – venuje sa postaveniu VOP tak, že poukazuje na tzv. soft power tejto inštitúcie. Kontextuálne sa tak uchádza o autoritu cez rešpekt od ostatných zložiek moci. Ako sa neskôr ukáže, je to až prorocký pokus. VOP taktiež pripomína, že právny štát je založený na dôvere ľudí v neho. Bez tejto dôvery nemôže existovať.⁵⁰ Poslaním VOP je potom túto dôveru posilňovať tým, že poukazuje na prípady individuálnej nespravodlivosti, ale aj podáva návrhy na odstránenie systémových zlyhaní.⁵¹ Zároveň VOP dodáva, a bolo to aj súčasťou jej predstavenia správy vo vystúpení v parlamente: „Aj v roku 2019 som bola v činnosti VOP vedená snahou o výkon funkcie nezávisle, nestranne, apoliticky a odborne. Mojou ambíciou bolo zosilniť hlas tých fyzických osôb a právnických osôb, ktorých problémy spadali do mojej pôsobnosti tak, aby rezonoval v činnosti orgánov verejnej správy. Zastávala som princíp, že verejná moc musí byť vykonávaná v dobrej viere, spravodlivo, múdro a s ohľadom na jej skutočný účel.“⁵²

Správa o činnosti VOP za rok 2019 má takmer 100 strán.⁵³ Činnosť verejnej ochrankyne práv je v nej rozčlenená do viacerých oblastí, konkrétne: (i) právo na život, osobnú slobodu a ľudskú dôstojnosť, (ii) právo na súkromný a rodinný život, práva detí a rodičov, (iii) právo na sociálne zabezpečenie a na sociálnu pomoc, (iv) vlastnícke právo a právo podnikat' a uskutočňovať inú zárobkovú činnosť, (v) sloboda prejavu, právo na informácie, petičné právo, volebné veci zhromažďovanie a združovanie, (vi) právo na súdnu a inú právnu ochranu, (vii) súhrnné vyhodnotenie porušení práv, (ix) spolupráca s inštitúciami, prednášková činnosť a osveta, (x) Kancelária VOP. Prílohou sú návrhy odporúčaní VOP pre Národnú radu SR, a to za ostatné tri roky.

Aj z rozsahu správy (celkovo má telo správy 32 970 slov)⁵⁴ je zrejmé, že sa venuje mnohým témam a poukazuje na široké spektrum problémov. Správa vymedzuje 58 konkrétnejších problémov a aktivít VOP v rámci nich. Napríklad tak, aby bola ukázaná pestrosť a rozsah jej činnosti, ktorý sa bude dať porovnať s textáciou hry na parlamentnom javisku, ide napríklad o problém obmedzovania osobnej slobody na poli-

⁵⁰ Kol. autorov. *Správa o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie roka 2019*, s. 10.

⁵¹ „Preskúmaním individuálnych podnetov zisťuje tie porušenia právneho poriadku alebo princípov demokratického právneho štátu v konaní, v rozhodovaní alebo v nečinnosti orgánov verejnej správy, ktoré ohrozujú základné práva a slobody. Ak sa závery preskúmania podnetov alebo prieskumov z vlastnej iniciatívy dotýkajú väčšieho počtu osôb alebo majú systémový charakter, VOP navrhuje zmenu príslušnej legislatívy, resp. podáva návrh na ÚS SR.“ Tamže.

⁵² Tamže, s. 11.

⁵³ Správa je vo verzii doručenej Národnej rade Slovenskej republiky dostupná na <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/Download.aspx?DocID=477132> [1. október 2020]. V dizajnovo upravenej verzii je správa dostupná aj na stránke verejnej ochrankyne práv na https://www.vop.gov.sk/files/VOP_Vyrocn-na%20sprava_SK_DIGITAL.pdf [1. október 2020].

⁵⁴ Pracovali sme so správou zverejnenou na webovej stránke VOP - kol. autorov. *Správa o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie roka 2019*. Bratislava: Kancelária verejného ochrancu práv, 2020.

cajných staniach (napr. pripútavanie zadržaných o radiátory),⁵⁵ otázku nezávislosti policajnej inšpekcie,⁵⁶ kvalitu zabezpečenia zdravotnej starostlivosti osobám vo väzniciach,⁵⁷ nemožnosti mužov vo výkone trestu odňatia slobody vyhnúť sa štandardizovanému strihaniu vlasov a holeniu fúzov,⁵⁸ zamietanie žiadostí cudzincov o povolenie dlhodobého pobytu na základe tzv. bezpečnostného rizika,⁵⁹ neohlásené kontroly pracovníkov úradu práce,⁶⁰ odškodnenie obetí nezákonných sterilizácií (najmä Rómskych žien),⁶¹ pôrodnú starostlivosť,⁶² sociálnoprávnu ochranu detí (napr. zisťovanie názoru dieťaťa),⁶³ ochranu detských obetí násilia v trestnom konaní,⁶⁴ vnútroštátne adopcie,⁶⁵ práva seniorov v zariadeniach sociálnych služieb,⁶⁶ dôchodky tzv. československých dôchodcov,⁶⁷ prietahy v konaní Sociálnej poisťovne pri priznávaní dôchodku,⁶⁸ právo na bývanie,⁶⁹ právo na vodu,⁷⁰ podnikateľské prostredie a obchodné registre,⁷¹ päťdesiatdňové volebné moratórium,⁷² prietahy v súdnom konaní,⁷³ emisie a hluk z pneuservisu,⁷⁴ či disciplinárne previnenia sudcov.⁷⁵

Snahám o obmedzenie prístupu k interrupciám venovala ombudsmanka 140 slov.⁷⁶

⁵⁵ 185 slov.

⁵⁶ 137 slov.

⁵⁷ 387 slov.

⁵⁸ 469 slov.

⁵⁹ 370 slov.

⁶⁰ 280 slov.

⁶¹ 301 slov.

⁶² 270 slov.

⁶³ 649 slov.

⁶⁴ 357 slov.

⁶⁵ 593 slov. Tu VOP kritizuje aj nejednotný postup úradov pri zaraďovaní samožiadateľov do poradovníka a nepriaznivejšie zaobchádzanie k nim (niektorými úradmi) v porovnaní s pármí, s. 35.

⁶⁶ 539 slov.

⁶⁷ 470 slov.

⁶⁸ 440 slov.

⁶⁹ 410 slov.

⁷⁰ 461 slov.

⁷¹ 180 slov.

⁷² 263 slov.

⁷³ 679 slov.

⁷⁴ 356 slov.

⁷⁵ 607 slov.

⁷⁶ Tu VOP konštatovala aj to, že „[a]ktuálna zákonná úprava ochrany ľudského života pred narodením neporušuje ustanovenia Ústavy, ani ustanovenia medzinárodných dohovorov, ktorými je Slovenská republika viazaná. Upozornila som tiež na to, že opakované návrhy smerujúce k sťaženiu prístupu k interrupciám predstavujú zásah do súkromia ženy a snahu o obmedzovanie reprodukčných práv žien na Slovensku.“ Kol. autorov. *Správa o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie roka 2019*, s. 29.

Téme nútenej sterilizácie transrodových osôb a tvorbe usmernenia pre prepis rodu venovala zas celkovo 139 slov.

Inak sa VOP téme práv LGBTI ľudí v rámci hlavnej časti správy nevenovala. Spomína ju iba v rámci spolupráce s inštitúciami, resp. v rámci aktivít úradu – celkovo v 214 slovách. A to konkrétne pri stretnutí s francúzskym veľvyslancom,⁷⁷ pri diskusii o dúhových rodinách⁷⁸ a v rámci účasti na Dúhovom Pride.⁷⁹

Následne v časti odporúčaní pre Národnú radu VOP predkladá dve odporúčania týkajúce sa práv párov rovnakého pohlavia a jedno odporúčanie týkajúce sa problematiky sterilizácie transrodových osôb. Ide o odporúčania, ktoré predložila už aj v minulosti. Na jednej strane konštatuje, že treba vytvoriť „*právny rámec pre tzv. minimálny štandard uznania spolužitia párov rovnakého pohlavia v súlade s relevantnou judikatúrou ESLP*“.⁸⁰ Zároveň sa venuje právu na pobyt partnerov rovnakého pohlavia. Tu odporúča, aby Národná rada „*prijala zmenu právnej úpravy, ktorá umožní nerušený výkon práva na rodinný život žiadateľov o trvalý pobyt z dôvodu rodinných väzieb (platne uzatvorené manželstvo), bez ohľadu na ich sexuálnu orientáciu*“.⁸¹ Problematike párov rovnakého pohlavia tak venuje 380 slov.

⁷⁷ „S francúzskym veľvyslancom pánom Christophe Léonzi sme v júli otvorili tému ochrany práv LGBTI ľudí. Zhodli sme sa, že je potrebné presadiť vhodný právny rámec garantujúci slobodný a dôstojný život pre každého z nás. Veľvyslanec vyzdvihol náš postoj k tejto téme, ktorý zastávajú aj mnohé ďalšie ambasády na Slovensku. Rozprávali sme sa tiež o ochrane práv žien, seniorov, ale aj o detských obetiach násilia.“ Kol. autorov. Správa o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie roka 2019, s. 90.

⁷⁸ „Právnicki Kancelárie VOP sa v Novej Cvernovke zúčastnili diskusie o dúhových rodinách, spolu s niekoľkými párami rovnakého pohlavia, ktoré majú deti a v našej spoločnosti plnohodnotne fungujú. Ide o mamy a otcov, ktorí svoje deti podporujú a vytvárajú im láskyplné rodinné prostredie a zázemie. Sme presvedčení, že deťom nemôžu ublížiť milujúci rodičia a rodinné prostredie, v ktorom funguje súdržnosť, rešpekt a pomoc. Ak sme dodnes nevytvorili právny rámec pre zrovnoprávnenie párov rovnakého pohlavia, nesplnili sme si ako štát povinnosť zabezpečiť rešpektovanie ich súkromného a rodinného života.“ Tamže, s. 93.

⁷⁹ „Aj v tomto roku sme sa zúčastnili Dúhového Pride-u. Dnes už nie je na mieste otázka či, ale ako konkrétne budeme hľadať právne riešenia pre dôstojný život párov rovnakého pohlavia. Len ak vytvoríme vhodný právny rámec, ktorým uznáme ich právo na vlastnú identitu a vytvorenie vzťahov v okruhu najnútornejšieho ľudského rozmeru, budeme môcť skutočne garantovať rovnosť a dôstojnosť pre život každého človeka v našej spoločnosti. Dôvody podpory pochodu sme vysvetlili aj v krátkom prezentačnom videu použitom na sociálnych sieťach.“ Tamže, s. 94.

⁸⁰ VOP argumentuje v zásade nasledujúco: „Z judikatúry ESLP a zároveň aj zo sociálnych parametrov významných pre konštatovanie pozitívneho záväzku pre uznanie takéhoto spolužitia (napr. výskum verejnej mienky svedčiaci o potrebe zabezpečenia istej úrovne uznania a ochrany) možno vyvodiť, že absencia právneho uznania spolužitia párov rovnakého pohlavia nerešpektuje ani ľudsko-právne záväzky Slovenskej republiky.“ Tamže, s. 122.

⁸¹ Tu na základe podnetu VOP konštatovala, „že nepriznanie práva na trvalý pobyt občanovi tretej krajiny (ktorý je manželom občana Slovenskej republiky rovnakého pohlavia) zasahuje do základných práv a slobôd oboch manželov“. Tamže, s. 123.

Smerom k transrodovým osobám, ktorých právami sa zaoberala na základe podnetu, obdobne ako pri problematike povolenia pobytu partnera alebo partnerky rovnakého pohlavia, VOP Národnej rade SR odporúča, „aby v čo najkratšom čase prijala právnu úpravu, ktorou upraví poskytovanie zdravotnej starostlivosti pre transrodové osoby v súvislosti s procesom prepisu ich rodu a ktorá bude v súlade s pozitívnym záväzkom Slovenskej republiky rešpektovať právo transrodových osôb na ľudskú dôstojnosť a na súkromný život v zmysle čl. 3 a čl. 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd“.⁸² VOP toto odporúčanie zdôvodňuje v rozsahu 320 slov.

Časť o notách uzatvoríme konštatovaním, že ombudsmanka v roku 2019 riešila 2102 podnetov a sama iniciovala 10 konaní.⁸³

Téma umelého ukončenia tehotenstva tak zaberá 0,4 % notového zápisu, téma práv transrodových ľudí 1,4 % a téma práv párov rovnakého pohlavia a čiastočne širšie téma práv LGBTI ľudí zaberajú spolu 1,8 %.

Prvý akt (13. máj 2020, rokovacia sála NRSR, 14:03)⁸⁴

Znejú prezidentské fanfáry.⁸⁵ Do rokovacej sály vstupuje Prezidentka Slovenskej republiky Zuzana Čaputová. Jej privítanie predsedom Národnej rady SR sprevádza dlhý potlesk.

Vystupuje verejná ochrankyňa práv.⁸⁶ Pridržiava sa predloženého textu správy a bližšie opisuje niektoré porušenia práv. Tému práv LGBTI ľudí sa nevenuje vôbec, téme reprodukčných práv žien venuje sedem slov. Navyše oproti textu správy pripomína dôležitosť dodržiavania práv aj v čase pandémie.

Následne vystupuje spoločná spravodajkyňa Vladimíra Marcinková. Za Výbor NR SR pre ľudské práva a národnostné menšiny, ktorý správu ako gestorský výbor prerokoval, odporúča vziať správu na vedomie.⁸⁷

Predsedaajúci následne reportuje prihlásenia sa do rozpravy. Ako prvá, ústne, sa prihlásila poslankyňa Marcinková (ZA ĽUDÍ). Písomne sa za klub ĽS – Naše Slovensko (ďalej len „ĽSNS“) prihlásil poslanec Milan Mazurek, za klub Sloboda a Solidarita poslanec Ondrej Dostál a následne poslanci Richard Vašečka (OLANO⁸⁸),

⁸² Tamže, s. 127.

⁸³ Tamže, s. 99.

⁸⁴ <https://tv.nrsr.sk/archiv/schodza/8/7?id=223102> (od 08:30) [3. október 2020].

⁸⁵ <https://www.prezident.sk/upload-files/58123.mp3> [15. október 2020].

⁸⁶ § 27 ods. 1 zákona o rokovacom poriadku.

⁸⁷ § 26 ods. 3 zákona o rokovacom poriadku.

⁸⁸ Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti.

Štefan Kuffa (LSNS), Stanislav Mizík (LSNS), Anna Záborská (OLANO), Radvan Marcinčin (OLANO) a Marian Kotleba⁸⁹ (LSNS).⁹⁰

Dĺžka času na vystúpenie v rozprave je najviac 30 minút pre poslancov a poslankyne poverených klubmi, 20 minút pre ostatných poslancov a poslankyne prihlásených písomne a 10 minút pre ústne prihlásených.⁹¹

Poslankyňa Marcinková vo vystúpení podporuje dôležitosť tém, ktorými sa VOP zaoberala a špecificky poukazuje na dôležitosť práva na vodu a práva na bývanie najmä vo vylúčených komunitách.

Následne prichádza priestor na faktické poznámky. Je ich prihlásených jedennást.⁹²

Reční aj Milan Mazurek (LSNS): *„Pani poslankyňa Marcinková, mňa v prvom rade zarazuje, zarazá, keď vidím, že opakovane, naozaj opakovane konáte alebo žiadate o konanie tej istej činnosti, a pritom očakávate vždy odlišný výsledok. Viete, to je totiž definícia šialenstva. Vy totiž stále chcete trvať na tých liberálnych, na tých neomarxistických mantrách o pozitívnej diskriminácii, ktoré hovoria o tom, že keď nejakej skupine obyvateľstva, s ktorou sú problémy, a je úplne jedno, akého charakteru, budeme stále poskytovať výhody, úľavy, príspevky, domy, byty, vodu, to je úplne všetko jedno čo, zadarmo, takže táto skupina bude skrze týchto aktivít lepšia, slušnejšia a bude sa lepšie správať, bude chcieť byť viac začlenená do tej spoločnosti. Ale veď toto sa tu aplikuje už od čias socializmu. (...).“⁹³*

Akoby láskavejšie, ale mierne sexisticky a ageisticky na vystúpenie reaguje poslanec strany SMER-SD Ľubomír Petrák. Hovorí aj toto: *„Pani kolegyňa, nejdem vás kritizovať za vaše vystúpenie, dokonca by som povedal, že ste pre mňa príjemným prekvapením v tomto parlamente, lebo je to obsahovo vyvážené a je to aj kultivovane prednesené.“⁹⁴*

⁸⁹ Dňa 12. októbra 2020 bol Marian Kotleba neprávoplatne odsúdený za trestný čin podpory a propagácie hnutia smerujúceho k potlačeniu základných práv a slobôd. Uložený mu bol trest odňatia slobody v dĺžke štyri roky a štyri mesiace. Dňa 29. apríla 2019 bol Najvyšším súdom Slovenskej zriadený návrh na rozpustenie strany Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko (sp. zn. 4Volpp/1/2017).

⁹⁰ Prihlasovanie v rozprave a postup rečníkov upravuje § 27 ods. 2 až 4 zákona o rokovacom poriadku. Ten uvádza aj to, že *„Predsedajúci prideliť slovo rečníkom v poradí, v akom sa prihlásili. Ako prví vystúpia poverení členovia poslaneckých klubov, ak sa prihlásili do zoznamu rečníkov. Každý poslanecký klub môže poveriť vystúpením len jedného člena“*. Spravodajcovi a navrhovateľovi sa ale udelí slovo kedykoľvek, keď o to požiadajú. Tí tiež môžu na záver k rozprave zaujať stanovisko (§ 27 ods. 8 a 9 zákona o rokovacom poriadku).

⁹¹ § 30 zákona o rokovacom poriadku.

⁹² S faktickou poznámkou, ktorá má reagovať na vystúpenie rečníka alebo rečníčky (nie na inú faktickú poznámkou), môže vystúpiť poslanec alebo poslankyňa raz, pričom prednesenie faktickej poznámky má trvať najviac dve minúty (§ 33 zákona o rokovacom poriadku).

⁹³ <https://tv.nrsr.sk/archiv/schodza/8/7?page=11> (od 57:40).

⁹⁴ Tamže (od 1:08:20).

Celkovo sú vystúpenia viacerých poslancov prejavom stereotypu o tom, že Rómovia a Rómky nechcú pracovať, preto sú vlastne oni sami vinní za to, že nemajú prístup k vode a nemajú štandardné bývanie.

Na scénu opäť prichádza poslanec Mazurek, teraz ako rečník v rozprave. Časti správy chváli, ale potom hovorí: „[P]roblém mám so zvyškom tejto správy, so zvyškom toho obsahu, ktorý keď som čítal, tak som nemal pocit, že ho písala nejaká štátna inštitúcia Slovenskej republiky, ale poviem to otvorene, nejaká liberálna sorosovská mimovládka. Ved' to je neuveriteľné, do akých absurdných protinárodných a protikresťanských téz sa obsah tejto správy za rok 2019 dostal.“⁹⁵ Terčom jeho kritiky je zaoberanie sa holením a strihaním väzňov, pričom sa pristaví aj pri „asociálnych bezdomovcoch“, ktorých vlasy by mali chudáci kaderníci umývať. Načrtáva nám aj inú situáciu, kde opäť využíva strach a stereotypy a nepriamo pedofiliu spojí s homosexualitou: „Príde nejaký pedofil, ktorý znásilní nejaké dieťa, dostane sa do väzenia a povie tomu holičovi, chcem mať vlásky takýmto spôsobom, potadiaľ, z tejto strany mi to zastrihnite tak, fúzy mi ohol'te takto.“⁹⁶ Transrodových ľudí napáda cez tému nútenej sterilizácie, kde kritizuje, že VOP sa ňou vôbec zaoberá: „Som neveril tomu, keď som to čítal, že to myslíte vážne. Podľa mňa totižto neexistujú žiadne transrodové osoby, sú nejakí blázni, ktorí si zo dňa na deň povedia, že ja už nie som žena, ja som muž, ja už nie som muž, ja som žena. Potom si povie, že ja som leguán, ďalší týždeň si už povie, že on je krokodíl, ved' koniec koncov aj poslankyňa Národnej rady, predsedníčka zdravotného výboru, ktorá tvrdí, že je úplne v pohode, ak si dnes poviete, že ste mačka, zajtra, že ste pes a pozajtra, že ste krokodíl.“⁹⁷ Transľudí nazýva „mutantami“ a ich podporu, podporou „úchylných zvráteností“, lebo „človek je taký, aký ho Boh stvoril, keď je jednoducho muž, tak je muž, keď je žena, tak je žena“. Prináša okrem iného kritiku aj kritiku účasti VOP na Dúhovom Pride, ktorý popisuje tak, že sa skupinka „týchto rôznych transformérov a rôznych týchto ľudí stretne, povyzliekajú sa pomaly donaha, do kožených trenírok a pochodujú po námestiach a hovoria, že oni sú hrdí na to, akí sú“.⁹⁸ Ako sa dá očakávať oponuje aj ombudsman-kiným návrhom smerujúcim k zlepšeniu postavenia sociálne vylúčených komunit či jej kritike snáh obmedzovať reprodukčné práva žien: „[K]ritizujete to, že v roku 2019 bolo v pléne Národnej rady dokonca päť návrhov, ako vy hovoríte, na obmedzenie reprodukčných práv žien. Ja to poviem do slovenčiny, na obmedzenie neustáleho pretrvávajúceho vraždenia nenarodených detí. Deti, ktoré sa neprevinili prakticky ničím, iba tým, že boli počaté a ktoré dnešná legislatíva umožňuje bez nejakých problémov, bez nejakých

⁹⁵ Tamže (od 1:17:45).

⁹⁶ Tamže (od 1:19:38).

⁹⁷ Tamže (od 1:20:53).

⁹⁸ Tamže (od 1:35:00).

*zábran len tak roztrhať na kusy, zavraždiť, ak sa k tomu niekto rozhodne. Vy to nazývate, samozrejme, nejakým reprodukčným právom, píšete, že štát má povinnosť umožniť žene uplatniť jej právo na prístup k interrupciám, a dokonca uvádzate, že hlboké znepokojenie nad snahami o obmedzovanie reprodukčných práv na Slovensku vyjadril Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva, ako aj komisárka Rady Európy pre ľudské práva. Viete, tie výbory, tých komisárov jednoducho ťažko nazvať nejak inak ako neomarxistické kreatúry, pretože nazývať snahu o ochranu nenarodených detí nejakým obmedzovaním, nejakým zlým zásahom do reprodukčného práva, je jednoducho postavenie veci úplne na hlavu.*⁹⁹

Na vstúpenie reaguje faktickou poznámkou pätnásť poslancov a poslankyň.

Vystupuje aj poslankyňa Marcinková (ZA ĽUDÍ). Okrem iného konštatuje: „[K]eď hovoríte o transgender osobách ako o bláznoch, tak ja by som vám chcela povedať, že či viete o tom, že až 40 % týchto ľudí sa počas svojho života pokúsi o samovraždu, lebo sú odsudzovaní, nazývaní bláznami a namiesto pomoci týmto ľuďom ich politici v priamom prenose zosmiešnia. Ja si myslím, že pochopenie inakosti, scitlivovanie spoločnosti, že toto je cesta k ochrane života a oveľa účinnejšie ako nenávisť.“¹⁰⁰ Vyjadruje sa aj k umelému ukončeniu tehotenstva, pričom poukazuje aj na to, že sama je tehotná. Hovorí o úmrtiach žien v dôsledku nelegálnych zákrokov na ukončenie tehotenstva, v prípade, ak legálna interrupcia nie je dostupná, a aj o tom, že reštriktívne právne úpravy neznamenajú nevyhnutne menej ukončení tehotenstva.

Poslanec strany Sloboda a solidarita Miroslav Žiak reční poukazom na Dunning-Krugerov efekt: „Mňa udivuje, ako vy dokážete rozprávať bohorovne, s krásnou intonáciou. A veľmi som nad tým rozmýšľal, že kde sa to vo vás berie, že ako k tomu prichádzate. A nakoniec sa mi podarilo nájsť v jednom odbornom článku v odbornom časopise, samozrejme, nebol to Zem a Vek, tzv. Dunning-Krugerov efekt. A ja vám to prečítam, aby to bolo exaktné: „Je to typ poznávacej chyby, na základe ktorej menej kvalifikované osoby či osoby s nízkymi schopnosťami a kompetenciami v danej oblasti výrazne nadhodnocujú svoje schopnosti a výkon v porovnaní s ostatnými. Takíto jedinci majú väčšie ťažkosti rozpoznať svoje reálne schopnosti, čo je spôsobené hlavne nedostatkom ich metakognitívnych schopností. Naopak, kvalifikovaní ľudia podhodnocujú svoje schopnosti a preceňujú silu ostatných.“¹⁰¹

Poslanec Miroslav Kollár (ZA ĽUDÍ) pobaví sálu aj výrokom na margo Mazureka: „Polovica vášho vystúpenia bola venovaná druhotným pohlavným znakom. Ja verím, že to je len nedostatok kvalitnej sexuálnej výchovy v školskom systéme, ktorý ste absolvo-

⁹⁹ Tamže (od 1:23:36).

¹⁰⁰ Tamže (od 1:43:47).

¹⁰¹ Tamže (od 1:45:48).

vali.¹⁰² Následne uvádza úspechy s prácou s marginalizovanými komunitami v meste, ktorého je starostom, konštatuje, že z dlhodobej práce na začlenení má prospech aj majorita a uzatvára: „Jediný, kto z toho nemá úžitok, ste vy, pretože s každou rodinou, ktorá sa dostane z takejto pasce chudoby, vy strácate cieľ a zmysel vašej existencie a padajú vám percentá. Čiže ak ste sa bavili o tom, že tá správa je protištátna a protispoločenská a neprospieva spoločnosti, jediné, čo neprospieva spoločnosti, je existencia vašej politickej strany.“¹⁰³

Monika Kozelová (OLANO) poslancovi Mazurekovi nie úplne vydarene vtipne praje: „A ja pevne verím, že ak sa raz oženíte, že sa vám nenarodí homosexuálne dieťa, lebo aby sa náhodou nestalo, že ho ako transforméra odnesiete do Dráčika. Takže aby sme trošičku rozlišovali medzi ľuďmi a medzi vecami. Buďte taký láskavý!“¹⁰⁴

Ondrej Dostál (SaS) reaguje: „Ja by som sa chcel ospravedlniť transrodovým ľuďom za to, čo si tu museli vypočuť od pána poslanca Mazureka. Oni si vo svojom živote tej necitlivosti a hrubosti užívajú vrchovitou mierou, a teda pán poslanec Mazurek im ešte naložil s kadenciou sebe vlastnou. Chcem sa ospravedlniť aj ľuďom, ktorí žijú v láskyplných vzťahoch s osobami rovnakého pohlavia, čo je pre pána poslanca Mazureka nepochopiteľné, ale je to úplne normálne a ľudské. A môžeme mať rôzny názor na to, či majú byť registrované partnerstvá, alebo nemajú byť registrované partnerstvá, či majú byť adopcie, alebo nemajú byť adopcie, ale základnú slušnosť a základnú citlivosť vo vyjadrovaní by sme si mali všetci zachovať. Chcem sa ospravedlniť ľuďom z rómskej osady pri Moldave nad Bodvou za to, že najprv im naložili policajti a teraz im tu ešte nakladal poslanec fašistickej strany. A chcem sa, chcem sa ospravedlniť pani ombudsmanke za to, čo si tu musela vypočuť a, žiaľ, ešte nejakú dobu bude musieť vypočuť, vypočúvať od kolegov pána poslanca Mazureka.“¹⁰⁵

Poslanec za LSNS Ondrej Ďurica sa rozhodne nevyjadriť útočne s odôvodnením: „V podstate reagovali na teba kolegyne poslankyne a ja z pozície toho, že sú ženy, a z pozície teda tej, že sú to dámy, nechcem útočiť (...).“¹⁰⁶

Ján Benčík (ZA LUDÍ) vystupuje aj takto: „Poslanec Mazurek arogantným, nechutným a neakceptovateľným spôsobom pourážal pani verejnú ochrankyňu práv, pani spravodajkyňu, Rómov. Zvlášť odporným spôsobom pourážal inak orientovaných či transrodových ľudí a v konečnom dôsledku aj všetkých slušných ľudí, ktorým nie sú ľahostajné

¹⁰² Tamže (od 1:47:01). Prepis poznámky na mediálnej stránke NRSR uvádza aj reakcie poslancov, v tomto prípade „smiech v sále“.

¹⁰³ Tamže (od 1:48:23). Po vystúpení je zaznamenaný „potlesk a výkriky v sále“. Predsedajúci prosí o pokoj v sále.

¹⁰⁴ Tamže (od 1:49:08).

¹⁰⁵ Tamže (od 1:49:51).

¹⁰⁶ Tamže (od 1:54:02).

práva a dôstojnosť ich blížnych.“¹⁰⁷ Pritom poslancovi Mazurekovi pripomína jeho sľuby – program riešenia problémov – pred voľieb v roku 2016: „Milí špinaví paraziti, ktorí už dlho vyciavate slovanskú pôdu, kde sme vás nechali žiť, píšete si, že do tej špinavej osady plnej incestných a zaostalých poloopíc prídeme a po voľbách tam s vami narobíme poriadky tak, aby už ani jedného z vás, degenerovaných špinavých parazitov, nikdy v živote nenapadlo urobiť niečo podobné. Pre všetkých, ktorí nám chcú umožniť zase radikálne prevychovávať túto zberbu, stačí nám dať hlas vo voľbách 5. marca 2016. Už sa neoplatí čakať ani chvíľu, je treba radikálne a rýchlo konať.“¹⁰⁸

Poslanec Taraba (ĽSNS) vracia pozornosť k téme interrupcie klasifikujúc poslancov parlamentu nasledujúco: „[V]elký prezident, americký, Ronald Reagan, vďaka ktorému máme aj my časť našej slobody, povedal jednu vec, že on si všimol, že ,za zabíjanie detí sa prihovárajú len tí, ktorí mali možnosť sa narodiť‘. A všetci ste tu, poučujete a hanebne necháte tieto deti vraždiť. A tento parlament je rozdelený iba na dve skupiny, na tých, ktorí sú na strane života, a tí, ktorí sú na strane smrti.“¹⁰⁹

V reakcia poslanca Mazureka na faktické poznámky neprekvapivo obsahuje ďalšie osobné útoky (na ženy): „Pán poslanec Žiak, vy ste mi povedali, že sa tvárim, že som odborník na všetko, ale pritom som nekompetentný, to ste si ma pomýlili s Veronikou Remišovou.“¹¹⁰

Ondrej Dostál (SaS) začína svoje vystúpenie v rozprave ako zástupca klubu takto: „Vážená pani verejná ochrankyňa práv, vážený pán podpredseda Národnej rady, kolegyne, kolegovia, chcem povedať iba tri veci, nevyužijem tých tridsať minút, ktoré mám k dispozícii ako zástupca klubu. Chcem sa v prvom rade poďakovať pani verejnej ochrankyni práv za tú robotu, ktorú robí, ktorú odzrkadľuje aj správa za predchádzajúci kalendárny rok, o ktorej dnes rokujeme. Ale dáva o sebe vedieť aj priebežne. Čiže myslím si, že je veľmi dôstojnou nástupkyňou svojej predchodkyne pani verejnej ochrankyne práv Jany Dubovcovej a pokračuje v tej, v tej práci, ktorú začala. Možno taký rozdiel je v tom, že teraz asi prvýkrát v histórii bola plná rokovacia sála parlamentu v čase, keď verejná ochrankyňa práv vystupovala so svojou správou. Doteraz boli také ako veľmi populárne zábery hore z balkóna, ako nás tu sedí možno desať, možno, možno pätnásť počúva, čo hovorí verejná ochrankyňa práv, lebo ľudské práva sú také akože vo všeobecnosti poslancami nezaujímavé. Alebo keď sú zaujímavé, tak sú zaujímavé na to, aby vzbudzovali nenávisť a emócie voči Rómom, voči homosexuálne orientovaným ľuďom, voči transrodových ľuďom, voči väzňom, voči komukolvek.“¹¹¹

¹⁰⁷ Tamže (od 1:57:22).

¹⁰⁸ Tamže (od 1:57:57).

¹⁰⁹ Tamže (od 2:00:57).

¹¹⁰ Tamže (od 2:04:37).

¹¹¹ Tamže (od 2:05:30).

Následne pripomína, že parlament dlhodobo v podstate ignoruje odporúčania VOP, čo by mala Národná rada v novom zložení zmeniť. Na záver vystúpenie konštatuje, že aj v mimoriadnej situácii pandémie je dôležité prijímať opatrenia spôsobom súladným s ústavou a zákonmi, o čom sú však v súčasnosti pochybnosti. Práve spätná väzba od VOP aj v tejto oblasti je podľa neho pre vládnú koalíciu veľmi dôležitá.

S faktickými poznámkami sa prihlásia traja poslanci.

Poslanec Taraba (ĽSNS) v reakcii, vo faktickej poznámke spochybňuje účasť poslancov na prerokovaní správy a tvrdí, že je sála aj tak najviac členov ich klubu.¹¹² O postavení VOP a jej funkcii sa vyjadrí takýmto spôsobom: „*Ombudsmanka má byť jeden z najsilnejších inštitútov, ktoré chráni ústavné práva ľudí. Áno, demokracia pripúšťa možnosť, že ľudské práva sú porušované, preto ich treba chrániť v maximálnej miere, ale na druhej strane náš právny poriadok predpokladá, že ombudsman má disponovať prirodzenou autoritou a spôsob, akým vy vykonávate túto funkciu, tak, nehnevajte sa, ani tempo práce, ani to, čo ste tu predložili, veď to sú také marginálne veci. Hovoríte, že v Somálsku nebol vydaný cestovný doklad nikomu. Toto podľa vás patrí do správy, kde príde prezidentka republiky? Ja sa absolútne nedivím, že sa zobrala a išla preč.*“¹¹³

Poslanec Dostál na otázku účasti prezidentky SR reaguje: „*[P]án poslanec Taraba povedal, teda spochybnil, spochybnil prístup pani ombudsmanky. Povedal, že pani prezidentka Čaputová to nevydržala, zdvihla sa a odišla. No tak aspoň by ste nemuseli klamať a zavádzať. Pani prezidentka si vypočula celé vystúpenie pani verejnej ochrankyne práv a pani prezidentka sem neprišla, aby počúvala naše vzájomné prekáračky. Ona si sem prišla vypočuť pani verejnú ochrankyňu práv.*“¹¹⁴

Richard Vašečka z OĽANO¹¹⁵ v úvode vystúpenia v rozprave¹¹⁶ ďakuje VOP za jej prácu a pokračuje: „*Napriek tomu, že som vďačný, tak som aj kritický a musím povedať hneď dopredu, že nebudem hlasovať za prijatie tejto správy a vysvetlím prečo. Akurát sa to pokúsím urobiť spôsobom, ktorý určite nebude nikoho dehonestovať a nebude negovať tú drvivú väčšinu dobrého, čo tam je.*“¹¹⁷ Režisér alebo dramaturg hry by mohol poslancovi pripomenúť, že NR SR nebude hlasovať o „prijatí“ správy VOP, ale len o jej „vzatí na vedomie“. To sa však nestane. Tento typ vyjadrovania sa tiahne aj zvy-

¹¹² Neskôr poslanec Filip Kuffa vo faktickej poznámke reaguje, že sála NR SR bola pri prednese správy VOP plná nie kvôli VOP, ale kvôli Prezidentke SR (od 2:21:33).

¹¹³ Tamže (od 2:20:33). Zo záznamu z mediálneho archívu NR SR nie je zjavné, kedy presne odišla prezidentka republiky.

¹¹⁴ Tamže (od 2:23:10).

¹¹⁵ V tomto kontexte je dobré pripomenúť, že pri OĽANO ide o faktickú koalíciu. Aj popíska na stránkach NR SR uvádza – „OBYČAJNÍ LUDIA a nezávislé osobnosti (OĽANO), NOVA, Kresťanská únia (KÚ), ZMENA ZDOLA“.

¹¹⁶ Vystúpenie poslancu nereprezentujúceho klub v rozprave má mať najviac 20 minút.

¹¹⁷ Tamže (od 2:25:17).

škom diskusie. Vašečka ďalej uvádza, že v správe je cítiť ideológiu, ktorá je podľa jeho názoru v rozpore s ústavou. V správe napríklad úplne chýba zmienka o ochrane „nenarodených detí“: „Ako to už aj viacerí naznačili, tak ja som nenašiel ani čiarku v tej správe o ochrane nenarodených detí, ktoré, tiež ich život je ľudský život, je hodný ochrany. Som veľmi rád, že programové vyhlásenie vlády, ktoré sme prijali alebo schválili pred pár dňami, takúto zmienku prvýkrát za naše 30-ročné dejiny obsahuje a podľa mňa by mal byť aj v pozornosti verejného ochrancu práv.“¹¹⁸ Poslanec uznáva, že VOP rieši problémy, na ktoré poukazujú predovšetkým podnety. Rozlišuje ale skupiny, ktoré sú akoby privilegované „v dnešnej modernej spoločnosti“, a okolo ich kritiky je „veľký krik“, a skupiny, ktoré sú ignorované. Za také kontextuálne považuje aj „deti, ktoré sa mohli narodiť“. Poslanec tiež prezentuje názor, že neexistuje žiadne právo na prístup k interrupcii.

Výstup poslanca Vašečku sa preruší kvôli termínovanému bodu programu. V ďalšom vystúpení sa zaoberá otázkami adopcie a v nadväznosti na to uvádza: „Každý jeden človek absolútne bez ohľadu na sexuálnu orientáciu alebo bez vedomosti o tom, akú má orientáciu, je rovnocenný, rovnoprávny. Ale nie je pravda, že páry rovnakého pohlavia sú rovnocenné s manželstvom muža a ženy. Nie sú a nikdy ani nebudú a, samozrejme, aj pre deti je oveľa lepšie, aby to neboli, ako ste vy tu tak dali spolu, že mamy a otcovia, ale otec a matka. Nie dve mamy, nie dvaja otcovia. To je môj názor.“¹¹⁹ Na margo účasti na Dúhovom Pride uvádza: „Súhlasím s tým, ak sa objavujú a nielen fyzicky, ale aj psychicky nejaké ataky voči ľuďom, ktorí majú orientáciu na osoby rovnakého pohlavia, ja prvý sa budem hlásiť k tomu, aby som ich chránil, keby ich nejakí vagabundi chceli kvôli tomu biť na ulici, ale z akéhokoľvek iného dôvodu, či by to bol Róm, alebo homosexuál, som proti, je to proti môjmu ľudskému a kresťanskému presvedčeniu. Ale nemyslím si, že z toho vyplýva alebo riešením tejto situácie je to, že budeme robiť nejaké Dúhové Pridy, kde sa dejú naozaj veci, ktoré teda ani samotným ľuďom alebo párom rovnakého pohlavia sa nezdarujú dôstojné, ale že budeme riešiť naozaj ich konkrétne problémy.“¹²⁰ Poslanec zároveň pléduje za explicitné zaoberanie sa slobodou náboženského vyznania: „Tu som hovoril o veciach, ktoré v tomto, v tejto správe sú, chcel by som ešte jednu vec spomenúť, ktorá tam nie je, a to je nejaké, nejaká spomienka alebo dôraz na náboženskú slobodu alebo slobodu vierovyznania. Vidíme, že v dnešnej spoločnosti veľmi často sú ataky, zosmiešňovanie veriacich ľudí také, ktoré keby sa robilo v prípade iných skupín, tak by boli z toho už veľké súdne procesy a rôzne škandály. Takže myslím si, že aj na túto vec

¹¹⁸ Tamže (od 2:27:24).

¹¹⁹ Tamže (od 2:45:08). Poslanec v predošlej časti vystúpenie nepochopil, že VOP presadzuje v správe právny rámec na uznanie partnerstva osôb rovnakého pohlavia, nie nevyhnutne právny rámec na adopciu detí pármí rovnakého pohlavia.

¹²⁰ Tamže (od 2:46:08).

*treba do budúcnosti myslieť o to viac, že aj vláda chce pracovať napríklad na splnomocnení pre náboženskú slobodu.*¹²¹ Následne avizuje, že VOP by mala rešpektovať, že NR SR odmietla „ideologický dokument známy ako Istanbúlský dohovor“, že VOP získala v roku 2017 iba 75 hlasov, a aj to na základe koalíciej dohody, a že jeho hlas nezískala. Vyjadruje nádej, že „keď budeme v marci 2022 vyberať vášho nástupcu, tak dúfam, že ho vyberieme tak, že nebude ten rozpor medzi vôľou Národnej rady, medzi vôľou voličov a vystupovaním alebo vyjadrovaním ombudsmana taký zásadný, ako je to, bohužiaľ, v tejto situácii“.¹²²

Prihlásených je šesť faktických poznámok.

Prvá poukáže na potrebu venovať sa aj téme domáceho násillia, o to viac v situácii karantény.¹²³ Druhá poznámka poslanca Tarabu (ĽSNS) vyzve na odvolanie VOP kvôli presadzovaniu ideológie, na ktoré nemá mandát.¹²⁴ Ďalšie dve faktické poznámky podpora kultivovanosť prejavu poslanca Vašečku, jedna z nich ale upozorňuje, „aby minorita nevnucovala majorite, ako má žiť. Nech si žije minorita, ako si predstavuje, ako, aké, ako svoju predstavu má, ale nech nechá majoritu, aby si žila po svojom“.¹²⁵ Ďalšia faktická poznámka poslanca Mazureka (ĽSNS) neprekvapivo pokračuje v kritike VOP a posledná poznámka poslankyne Anny Záborskej (OLANO) poukazuje na nevyváženosť správy, lebo sa nezastáva „práva na život nenarodených detí“.

Ďalším poslancov vystupujúcim v rozprave je Štefan Kuffa (ĽSNS). Prichádza jeden z najdramatickejších momentov hry. Kuffa, začína veľmi sugestívne, obracajúc sa na spoločnú spravodajkyňu, poslankyňu Marcinkovú: „Vážený pán predsedajúci, pani spravodajkyňa, keď som sa na vás tak pozrel, pani spravodajkyňa, teraz tu čítujete na tom mobile, a mne to nevaďí, ale vy ste sa tak verejne priznali, že ste tehotná. A to, čo nosíte pod srdcom, povedzte mi, čo to je? Čo vy porodíte? Do budúca. Nevieam, v ktorom ste mesiaci, to ste neupresnili.“¹²⁶ V sále sa ozývajú protesty.¹²⁷ „Ale (zaznenie gongu) čo, čo je, čo vy porodíte? Viete, vy ste sa zastávali tuná potratov a týchto žien...“

Do vystúpenia vstúpi predsedajúci, Gábor Grendel (SaS): „Pán poslanec, pán poslanec, poprosím Vás.“ Poslanec Kuffa sa napokon odvracia od spravodajkyne a po-

¹²¹ Tamže (od 2:46:48).

¹²² Tamže (od 2:49:05).

¹²³ Poslanec Šudík (OLANO), tamže (od 2:49:47).

¹²⁴ „[V]zhľadom na toto všetko sa pýtam, že či sa cítite komfortne, že pani ombudsmanka by mala byť do marca 2022 vo svojej funkcii. Vo svojej funkcii. Pretože keď niekto takto diletantsky nevykonáva funkciu na to, na čo bol zvolený, neochraňuje tých najzraniteľnejších v spoločnosti, z akého dôvodu do marca 2020 chcete čakať?“ Tamže (od 2:51:23).

¹²⁵ Poslanec Dobeš (OLANO), tamže (od 2:53:35).

¹²⁶ Tamže (od 2:58:52).

¹²⁷ Prepis na stránke NRSR ich uvádza ako „reakcie z pléna“.

kračuje aj ďalej: „Tak ako tu kolegovia správne tuná rozprávali, ja som tiež bol zvedavý, pani ombudsmanka, že, že aké je to právo na život a čomu sa budete venovať. Preto som si dovolil vami začať (poslanec Kuffa sa opäť obracia na spravodajkyňu, pozn. aut) lebo ja verím, že porodíte stále len to dieťaťko a držím vám palce, aby to ten pôrod naozaj dobre dopadol. Ale tu o všetkom možnom píšeme, len nie o ochrane života, ale o strihaní vlasov vo väznici a strihaní brady, aké to má byť.“¹²⁸

Vo vystúpení sa ohlasuje aj paternalistický sexizmus pri komentovaní strihania väzňov: „Ženy, tých sa to netýka. Myslím si, žena by bola hendikepovaná, keby ju ostrihali aj vo väznici dohola, to by bolo čosi ponižujúce, veľmi. Ale u mužov, že sú ostrihaní a obriadení, je to, je to úplne v poriadku, tu neni čo riešiť.“¹²⁹ Pri téme práva na súkromie ženy a ochrany plodu sa opäť obracia k spoločnej spravodajkyňi: „Tuná máme tehotnú kolegynku, to bábätko, ktoré tam je, to nie je súčasť (na zázname vystúpenia je v tejto časti zjavný protest poslankyne Marcinkovej, ktorá dvíha ruku smerom k predsedajúcemu, pozn. aut.), to nie je súčasť tela matky, aj keď je v matke, ale zaujímavé je, že také dieťa, ktoré sa narodí, má inú krvnú skupinu, veľakrát ako má matka, to je jedinečné, neopakovateľné stvorenie alebo počaté dieťa a my takto dehonestujúco rozprávame o počatom a začínajúcom živote.“¹³⁰

Do vystúpenia opäť vstupuje i predsedajúci a hovorí paralelne s rečníkom Kuffom: „Pán poslanec, prepáčte, pani poslankyňi Marcinkovej zjavne nie je po vôli, aby ste ju používali, s prepáčením, ako vizuálnu pomôcku, takže poprosím vás, aby ste...aby ste... Poprosím vás, ja vás nechcem prerušovať vo vašom prejave... takže nech sa páči, ale hovorte, prosím, buď o všeobecných príkladoch.“¹³¹ Poslanec Kuffa namietá, že Marcinková sa ako vizuálna pomôcka ponúkla sama a on si váži „tehotné matky“. Napokon sa rozhodne rešpektovať, že spomenuté referencie si poslankyňa neželá. Následne sa poslanec venuje členeniu správy a tomu, že je v nej použitých veľa skratiek, hoci sa v práci nachádza aj príloha skratiek. Podľa neho sa ale označovanie skratiek robí prehľadne inak.

O sedemnástej hodine je termínovaný bod rokovania, preto sa vystúpenie prerušuje.

V pokračovaní vystúpenia, už s predsedajúcim Borisom Kollárom, poslanec Kuffa poukazuje na dôležitosť práce u väzňov. Jeho príspevok k téme transrodovosti je zas nasledujúci: „No, na papieri by sme to mohli prepísať, ale pohlavie nie je možné zmeniť, neni možné zmeniť. To môžem aj uviesť príklad, ktorý sa skutočne stal. Štrnásťročne

¹²⁸ Tamže (od 2:59:43).

¹²⁹ Tamže (od 3:00:37).

¹³⁰ Tamže (od 3:01:51).

¹³¹ Tamže (od 3:01:51).

dievča, ktoré prišlo domov a povedalo, že ona chce byť chlapec. Rodičia plakali. Je to študentka, konkrétny prípad, autentický, ktorý bol sprostredkovaný. Nie je to u nás prípad. Rodičia sa proste sťažovali, policajti povedali nie, ona má právo, oni argumentovali tým, že má štrnásť rokov. Na jednej strane volebné právo nemá, ale o svojom pohlaví môže ako rozhodnúť. Nechala sa zmrzačiť, amputovali jej prsia. Mesiac bola hviezdou, lebo si ju chodili obzerať, aj chlanci, aj všetci. Po mesiaci prišla so slzami domov, plakala, mama, ja chcem byť zase naspäť dievča. A ona jej hovorí, nie je to možné. Viete, ako to vyústilo? A to sú konkrétne tragédie ľudí, ktoré tuná sú. My takto mylíme mladých ľudí a naše deti, dostanem sa aj k tej prednáške, nerobme to, lebo to je čosi, za čo budeme niešť raz zodpovednosť. To dievča plakalo a mama jej to nevedela ani vysvetliť, skončilo to tragicky, obesila sa. Tak toto, ja myslím, že nie je cesta. To je jeden z konkrétnych príkladov.¹³² V rámci sterilizácie rómskych žien poslanec potvrdzuje, že aj podľa jeho skúsenosti takýto problém existuje. Zároveň dáva procedurálny návrh na prepracovanie správy VOP, lebo v takejto podobe „za ňu“ hlasovať nemôže. K problematike pôrodnického násillia a nepotrebných nástrihov hrádze, ktoré VOP kritizuje uvádza: „Prirovnal by som to, ako keď je človek, ktorý potrebuje pomocnú ruku a topí sa, tak ja nebudem rozmýšľať nad tým, že aby som ho chytil za ruku a vytiahol z tej vody, ale ho chytím za nohu alebo za vlasy a z tej vody ho ťahám von, aby som ho zachránil. Tak veľakrát je to aj, práve aj pri týchto situáciách.“¹³³

Následne vyzýva na to, aby sa manželstvá nerozpadávali a podporuje časti správy venujúce sa právam seniorom. Kritizuje však účasť právnikov kancelárie VOP na diskusii k Dúhovým rodinám: „Myslím si, že, pani Patakyová, nie je to vhodné, aby sme takto tie deti konfrontovali s týmito ľuďmi. Ja som vyrástol bez toho a mne to nechýba. Nevedel som o tom nič. A to je teraz taká odrazu veľká téma a naše deti musia vedieť všetko, aj predčasný spôsob života, sexuálneho života, potom to riešime potratmi a všelijakými týmito vecami. Najprv proti plodnosti bojujeme sterilizáciami a antikoncepciou, potom dievčatá a ženy plačú, lebo ony chcú byť tehotné a nemôžu byť. No a keď ty si si poškodila svoje vlastné zdravie, teraz darmo nariekaš, že si stratila tú plodnosť.“¹³⁴

Prihlási sa deväť faktických poznámok.

V niektorých z nich sa poslancovi Kuffovi vysmievajú: „Pán poslanec Kuffa, ja vás tu počúvam, snažím sa vás počúvať, ale nedarí sa mi vám nejak celkom rozumieť. Ja sa nemôžem ubrániť dojmu, že vy máte našliapnuté na prekonanie veľikána slovenského politického neba exkapitána Danka. Rozprávate často, rozprávate dlho, málo zrozumiteľne

¹³² Tamže (od 3:36:13).

¹³³ Tamže (od 3:41:58).

¹³⁴ Tamže (od 3:47:43).

a častokrát že úplne od veci. Na rozdiel od kapitána Danka nemáte v tej reči ale vtip. Na jeho prejavoch sa dalo aspoň zabávať.¹³⁵

V niektorých kritizovaný pre prekročenie hraníc: „[N]aozaj som si vás vážil, ale teraz ste prekročili hranicu a musím povedať, že ste ma naozaj sklamali hlavne v tom úvode. Pýtať sa pani poslankyne Marcinkovej, čo ide porodiť, niekoľkokrát sa na ňu obracať, dokonca na jej dieťa, ktoré nosí pod srdcom, je naozaj neúčtivé (...). Robili ste to napriek tomu, že ste videli, že je to nevhodné, že pani poslankyni je to nepríjemné a nepríjemné to bolo nielen pre mňa, ale aj mojich kolegov, ktorí vám to dali niekoľkokrát pocítiť na vlastnej koži. Aj napriek tomu ste s tým neprestali, neprestali a išli ste ďalej a ďalej, išli ste si svoje. Prečo ste to vlastne robili?“¹³⁶

Niekoľkými poslancami bolo požadované aj ospravedlnenie sa (opäť od muža, so zapojením stereotypu o tom, že je niečo chlapské): „Pán Kuffa, ak teda vám chyba elementárna slušnosť a neviete prestať otravovať ľudí v tejto sále, ak vás o to žiadajú, tak buďte, prosím vás, aspoň chlap, buďte férový chlap, a keď vám dáma hovorí, aby ste ju neotravovali, tak ju do budúcnosti neotravujte, prosím vás. Ja verím, že ten incident zo začiatku bol len nejakým momentálnym zlyhaním a chcem vás týmto poprosiť, aby ste sa pani Marcinkovej ospravedlnili.“¹³⁷

Poslankyňa Cigániková (SaS) začína svoju reakciu nasledujúco: „Pán Kuffa, to zas čo bolo toto? To, to akože prekonali ste sa sám. Vám môžu kresťania, slušní kresťania poďakovať za pojem bigotný fanatik, lebo presne takto si to my, my teda, nie kresťania, presne takto si to predstavujeme. Vy keď rozprávate, ja mám pocit, že som v jaskyni v 18. storočí. Akože úplne, že, že cesta späť, úplne zabudnutý človek aj so zabudnutými názormi.“¹³⁸

Poslanec Dostál (SaS) o procedurálnom návrhu poslanca Kuffu hovorí ako o návrhu nespĺňajúcom podmienku písomnosti a k téme transrodových ľudí a referovaniu na poslankyňu Marcinkovú uvádza aj toto: „Pán poslanec Kuffa, áno, transrodoví ľudia si často siahnu na život, ale nie preto, že sú transrodoví ľudia, ale najmä kvôli reakciám svojho okolia, kvôli reakciám ľudí, ako ste vy alebo váš kolega Mazurek, alebo ďalší vaši kolegovia. Ja teraz už naozaj neviem, ale ne, nerozlíšiť, ako sa muž má normálne, slušne a citlivo správať voči žene, notabene citlivej žene, teda tehotnej žene, to je, to je tiež príznak, príznak čohosi veľmi, veľmi zvláštneho.“¹³⁹

Kolegovia poslanci z LSNS sa Štefana Kuffu zastávajú. Poslanec Filip Kuffa, syn vystupujúceho, dokonca požaduje ospravedlnenie od predsedajúceho za to, že Vla-

¹³⁵ Poslanec Sloboda (SaS), tamže (od 3:49:34).

¹³⁶ Poslanec Kašper (SME Rodina), tamže (od 3:50:35).

¹³⁷ Poslanec Lehotský (ZA LUDÍ), tamže (od 3:51:38).

¹³⁸ Tamže (od 3:54:56).

¹³⁹ Tamže (od 3:59:53).

dimíru Marcinkovú údajne označil za vizuálnu pomôcku.¹⁴⁰ Dostáva za to potľapkanie po pleci od iného poslanca klubu ĽSNS.

Jedna faktická poznámka, a to od poslanca Svrčka (SME RODINA), sa venuje vyslovene aj inej téme, a to téme predškolského vzdelávania.

Štefan Kuffa vo svojej reakcii na faktické poznámky opäť interaktívne zapája poslankyne Cigánikovú aj Marcinkovú (meno prvej z nich skomolí): „*Pani Cigánkovej chcem povedať, viete, vy ste to tak veľmi hrubo, cynicky, taká útlcitná žienka, tie vaše očka jak sa smejú milo a vy by ste tak ako dokázali zavraždiť dieťa.*“¹⁴¹ Poslankyňa Cigániková reaguje z pléna, predsedajúci ju ale upozorní na dodržiavanie poriadku. Štefan Kuffa napokon avizuje aj ospravedlnenie: „*Ak som sa dotkol pani kolegyne, ja sa jej ospravedlím, ale ja som ju dehonestujúco neoznačil. Ja som ju označil za matku, ku ktorému sa materstvu priznala. Ona sa sama priznala, ja som si to nedovolil, ja som len na to nadviazal. A za nejakú komparzistku som ju neoznačil, vizuálnu, to by som si nedovolil takto označiť budúcu matku za nejakú komparzistku.*“¹⁴²

Ďalšie slovo na javisku získava Stanislav Mizík (ĽSNS). Venuje sa téme školstva, legitimitu čerpá z toho, že je učiteľ z učiteľskej rodiny a pracoval s marginalizovanými menšinami, ktoré sa podľa neho zmenili na väčšiny. Spochybňuje závery VOP a nesprávnom zaradovaní Rómskych žiakov a žiačok do špeciálnych škôl. Jeho tón približuje záver vystúpenia: „*Čo to má znamenať, že taký odsek [v správe] je, že porušovaním práva na vzdelanie bez diskriminácie a segregácie uzatvárame celé generácie detí z rómskych komunit do bludného kruhu chudoby? To čo má znamenať, pani Patakyová? To ja som ako učiteľ na vine, že som sa vlastne staral o svojich žiakov ako o poklady nebeské? A naozaj to tak bolo. To učitelia a pracovníci pedagogických centier majú za nich študovať alebo majú dokonca za nich neotehotnieť, alebo držať celibát?*“¹⁴³

Na jeho vystúpenie reaguje len poslanec Štefan Kuffa (ĽSNS), ktorý sa zastáva dobrovoľnosti predškolskej výchovy.

Ďalšou vystupujúcou v rozprave je poslankyňa Anna Záborská (OLANO). Venuje sa predovšetkým dvom častiam správy VOP, a to na pozadí toho, že povinnosť VOP je „*dbať o to, aby práva jednotlivých občanov, vyjadrené v právnom poriadku Slovenskej republiky, boli dodržiavané.*“¹⁴⁴ Úlohu VOP tak vníma menej dynamicky, keďže akcent nekladie na ústavnú úpravu ľudských práv, ale na zákonné vymedzenia práv a povinností. Referenčnou rovinou činnosti VOP je tak podľa poslankyne Záborskej, zdá sa, zákonná úprava. V rámci otázok postavenia samostatných osvo-

¹⁴⁰ Tamže (od 3:59:43).

¹⁴¹ Tamže (od 4:02:38).

¹⁴² Tamže (od 4:04:09).

¹⁴³ Tamže (od 4:09:38).

¹⁴⁴ Tamže (od 4:13:02).

jiteľom a párov uvádza, že prax uprednostňovania párov je správna, lebo sleduje zákonom ustanovený cieľ, ktorý lepšie spĺňa rodina, a tiež uvádza, že podľa jej názoru VOP nesprávne zistila porušenia práv páru rovnakého pohlavia v rámci podmienok pobytu na území SR. Preto správu „nemôže podporiť“.

Na jej vystúpenie reaguje sedem poslancov.

Prvá poznámka od Ondreja Dostála (SaS) upresňuje zistenia VOP, ktorá v prípade udeľovania pobytu pre partnera z páru rovnakého pohlavia nežiadala uznanie ich manželstva ako také. Väčšia časť faktických poznámok podporuje vystúpenie poslankyne Záborskej a kritizuje VOP.

Poslanec Potocký (OLANO) napríklad opäť upozorňuje na to, čo v správe chýba: „Tiež sa mi nepáči, že sa tam príliš venujete diskusiám o dúhových rodinách, párom rovnakého pohlavia. Konštatujete, že ste sa zúčastnili dúhového pochodu, venujete sa transrodovým osobnostiam. Chýba mi tam z vašej strany ochrana života nenarodených detí a rodiny (reakcia z pléna), ale súvisí to s tým, súvisí to s tým“... Takže, pani poslankyňa Záborská, plne s vami súhlasím a túto správu nepodporím. A nabudúce vám odporúčam, pani ombudsmanka, aby ste sa naozaj vo vašej správe venovali viac aj ochrane, právam tradičnej rodiny a ochrane života nenarodených detí (...).“¹⁴⁵

K téme ochrany „tradičnej rodiny“ a práva na život plodu vystupuje aj poslanec Kuriak (OLANO): „Čo sa týka pani ombudsmanky, ja som vás od začiatku pred rokmi pokladal za slušnú ženu, kresťansky založenú, ktorá bude podporovať hodnoty, tie pravé hodnoty, ktoré patria ku našej krajine. Po krátkej dobe som sa sklamal, keď ste boli zvolená, keď som videl, že čo podporujete, naozaj od LGBTI, od potratov a ďalších vecí, ktoré sa nezhodujú s mojím svedomím. A som rád, že aj so svedomím mnohých ďalších ľudí na Slovensku, nielen poslancov. Čo sa týka mňa, nepodporím vašu správu, nikdy nebudem podporovať interrupcie a budem vždy chrániť právo na ochranu života od počatia. Nielen preto, že pochádzam z 9 detí a sám mám 7 detí, 5 žijúcich, chvalabohu, zo srdca ďakujem mojim rodičom, že nám dali všetkým možnosť narodiť sa a právo na život. Ja som z mojich súrodencov siedmy v poradí. Keby moja mamka alebo moji rodičia keby podporovali interrupcie, tak by som tu nesedel.“¹⁴⁶

Naopak Anna Zemanová (SaS) dáva do hry otázku akejsi neutrality pri výkone funkcie VOP: „Pani verejná ochrankyňa práv tu ale nie je zato, aby ona prezentovala svoj názor, ona v podstate má hájiť záujmy ľudí, ktoré im dáva naša ústava a náš právny poriadok bez ohľadu na to, či sa jej to páči, alebo nepáči.“¹⁴⁷

¹⁴⁵ Tamže (od 4:28:57).

¹⁴⁶ Tamže (od 4:30:26).

¹⁴⁷ Tamže (od 4:32:44).

Anna Záborská zvlášťne kontruje, že možno v správe nejde ani o osobný názor VOP, ale o interpretáciu ľudských práv od mimovládnych organizácií, ktorá ale nerešpektuje právny stav.

Ďalší rečník v rozprave, Radovan Marcinčin (OLANO) vo svojom vystúpení upozorňuje na to, že kto sa nenarodí, nemá ani reprodukčné práva. Riešiť sa preto má právo na život. Tzv. dúhové rodiny s dvoma matkami a dvoma otcami vytvárajú aj problémy v pomenovaniach rodiča. Ich zastávanie sa v správe potom nie je ochrannou práva, ale vytváraním chaosu. V ďalšej téme, ktorej sa venuje z pozície učiteľa – desegregácii – hovorí, že sám by svoje deti do školy s množstvom Rómov nedal. A to preto, aby ich chránil pred patológiami prostredia. Hrá aj na národnostnú kartu, keď hovorí, že je potrebné zmierenie medzi rómskym a slovenským národom.

S faktickými poznámkami sa prihlásia traja poslanci – Tomáš Taraba (LSNS), Štefan Kuffa (LSNS) a Ján Podmanický (SMER-SD).

Všetci kritizujú legitimitu VOP. Podľa nich ju nemá na vyvesovanie dúhových vlajok a opäť padajú výzvy na odstúpenie. Na sugestivitu stavia aj poslanec Kuffa: *„Ja by som sa tak opýtal, to som v rozprave možno aj zabudol, aj pani ombudsmanky sa opýtal by som sa a položím tú otázku, hypoteticky: Chceli by ste mať dvoch otcov? Chceli? Skúste si na to odpovedať. Ale my sme budeme vnucovať našim deťom, nech majú dvoch otcov milujúcich, dve mamy milujúce. To je čo? To nie sú potlačené práva detí? A toto mi chýba ako v tej správe. Toto tu naozaj není.“*¹⁴⁸

Ďalším rečníkom v rozprave je Marian Kotleba (LSNS). Časti správy chváli. Vyčíta však VOP, že robí odporúčania NRSR. To ale podľa neho nepatrí do jej právomoci. Nastoľuje tak aj otázku, či sa takýto úrad oplatí financovať. Vyčíta jej tiež okruh problémov, ktorými sa zaoberá, považuje niektoré z nich, napr. otázku uznávania somálskych cestovných dokladov, za nepodstatné. K právam transrodových ľudí uvádza nasledujúce ľudsko-právne postrehy: *„Pani ombudsmanka, so všetkou úctou k vám, ja som si prečítal teraz počas tejto rozpravy celú Listinu základných práv a slobôd, nachádzajúcu sa v Ústave Slovenskej republiky, a to, že by nejaká, nejaký proces zmeny transrodovej osoby bol ľudským právom alebo právom zakotveným v našej ústave, tam nie je ani písmenko. A vy tu idete tieto, tieto zvrátenosti nám tu dať akože boj za práva.“*¹⁴⁹ Poslanec Kotleba nemohol vynechať ani reprodukčné práva žien, ktoré ale vymedzuje ako právo mať deti. A toto právo nijako NRSR neobmedzuje. Rečník sa vymedzuje celkovo k právomoci VOP kritizovať Národnú radu SR.

Na jeho vystúpenie sa prihlási 11 faktických poznámok.

Výberovo – poslanec Dostál (SaS) predovšetkým pripomína, že zákon o VOP

¹⁴⁸ Tamže (od 4:47:15).

¹⁴⁹ Tamže (od 5:00:46).

má aj § 23, ktorý určuje, že správa VOP má obsahovať aj odporúčania pre NRSR. Poslanec Miroslav Kollár (ZA ĽUDÍ) sa v kontre na rečníka pýta, koľko nás stojí LSNS a či sa ju opláti financovať, keďže nás stojí viac ako 7 miliónov eur. Poslanec Kazda (SaS) pripomína, že VOP rieši aj podnety od voličov LSNS.

Faktická poznámka od poslanca LSNS, Eduarda Kočiša, hovorí aj nasledujúce: „Marian Kotleba zhodnotil túto záverečnú správu, ktorá sa mne naozaj čítala veľmi, veľmi ťažko, pretože toľko hlúpostí, toľko fantazmagórie, toľko liberálnych žvástov, za tento výraz sa možno aj ospravedlňujem, som už veľmi dlho v žiadnom dokumente úradu nenašiel. Jednoducho dávať za príklad dúhovú rodinu na konzervatívnom kresťanskom slovenskom území je podľa mňa zvrátené, choré a lživé. Rodinou je vždy muž a žena. Iba tí dvaja môžu splodiť deti. Ak sa podarí dvom mužom alebo dvom ženám splodiť dieťa, vtedy ich aj ja uznám ako rodinu.“¹⁵⁰ Kritériom schopnosti byť súčasťou rodiny je teda schopnosť plodiť deti.

Poslanec Benčík (ZA ĽUDÍ) dáva vystúpenie Mariana Kotlebu do kontextu, keď poukazuje na jeho staršie vyjadrenia o riešení „cigánskej otázky“ – práca „pod prís- nym dohľadom národnej stráže“.

Verejnej ochrankyni práv sa ospravedlňuje aj Jozef Pročko (OLANO): „Ja sa chcem naozaj, pani ombudsmanka, vám ospravedlniť. Vytrpeli ste si to. Ja si nemyslím, že vy ste ten netvor, ktorý chce zle. To niektoré vystúpenia tu boli, mne bolo ľúto, lebo naozaj sa správali k vám, ako vy by ste boli zodpovedná za tie nenarodené deti, ako keby vy by ste boli zodpovedná za, za všetko.“¹⁵¹

Sendvičová metóda rozpravy s prevahou kritických častí (mäsa) sa potvrdzuje vystúpením Štefana Kuffu (LSNS), ktorý hovorí pri zmene rodu ako o mrzačení mládeže, lebo pohlavie nemožno meniť. Dostávame sa tak k sokratovskému preči- nu, ku kazeniu mládeže: „My keď takéto dristy tuná tárame v parlamente, prepáňte, že to tak hovorím, ale už sa to nedá ani inak ako povedať, my mnohých ľudí a mladých ľudí mylíme. A odstrániť si pohlavné orgány, to nie je, to jak si vytrhnete mliečny zub, keď vytrhnete, narastie vám nový. Ale trváci zub, keď si vytrhnete, tiež vám nenarastie. Rov- nako je to aj pohlavnými orgánmi. A nemrzačme ani verbálne týchto ľudí a vôbec nie už mládež, aby sme k tomu nejak nabádali.“¹⁵²

Ku kritike sa pridáva aj jeho syn Filip Kuffa (LSNS), ktorý hodnotí výkon kan- celárie VOP (vybavenie vyše 2 000 podnetov atď.) tak, že „dvaja ľudia by tam zvládli ľavou zadnou a určite nie za takýto vysoký rozpočet“.¹⁵³

¹⁵⁰ Tamže (od 5:19:56).

¹⁵¹ Tamže (od 5:24:40).

¹⁵² Tamže (5:28:59).

¹⁵³ Tamže (5:31:43).

Kotleba v reakcii na faktické poznámky poukazuje aj na to, že poslanec Pročko nepozná ústavu, lebo neexistuje právo na prepis rodu a aj preto, lebo VOP podľa neho relativizuje ústavnú ochranu manželstva.

Do rozpravy sa ústne prihlási ešte šesť poslancov a poslankyň.

Predseda júci NRSR následne preruší rozpravu a konštatuje, že pokračovať sa bude zajtra.

Druhý akt (14. máj 2020, rokovacia sála NRSR, 09:10)¹⁵⁴

Verejná ochrankyňa práv, profesorka Patakyová, zaujíma miesto určené pre návrhovateľku, poslankyňa Marcinková zaujíma miesto určené pre spoločnú spravodajkyňu.

Ako prvá v rozprave, vystupuje Anna Andrejuvová (OLANO). Správa ju podľa jej slov sklamala, nevenuje sa totiž riadne priesťahom v konaní, ktoré sú najčastejšie konštatovaným porušením práv u VOP. Problému priesťahov je totiž vyčlenených iba jeden a pol strany a nevenuje sa im ani jedno odporúčanie pre NRSR. Preto bude poslankyňa Andrejuvová hlasovať proti vzatiu správy na vedomie. Chce zároveň iniciovať mimoriadnu správu v danej oblasti. VOP sa preto podľa nej mala vrátiť k tomu, čo do jej právomoci zveruje ústava. Poslankyňa tak implicitne poukazuje na to, že ak sú sily kancelárie VOP venované iným oblastiam porušovania práv, ide o exces.

S faktickou poznámkou vystupuje Štefan Kuffa (LSNS), ktorý paradoxne do pozornosti VOP dáva ďalšiu tému – ochranu práv malých poľnohospodárov.

Ďalším rečníkom v druhom akte nášho predstavenia je Filip Kuffa (LSNS). Kritizuje predovšetkým nevenovanie sa VOP téme „vraždenia detí“ a tiež téme vlastníckeho práva. Uzatvára zvláštnym postrehom: „[N]a záver by som uviedol ešte jednu takú pozitívnu skúsenosť s vami. Včera zhruba v polčase bola vyhlásená prestávka, a keď sme sa znova vracali k tým rozpravám, ja som si vás všimol, ako ste vstúpili tu do tej miestnosti, a zaujal vás, zaujala vás tá kytica, ktorá je tu pred rečníckym pultom. Nebudem na ňu ukazovať, lebo by ma možnože obvinili, že používam vizuálne pomôcky, ale vy ste ku nej pristúpili a zaujala vás až natoľko, že ste asi pochybovali, či je umelá, alebo živá, a dotkli ste sa jej a ja som videl vo vašich očiach vtedy taký záblesk radosti, že ona je skutočne živá, skutočne tu majú živé kvety. Pani ombudsmanka, ja vám želám, aby ste takú skúsenosť vo svojom živote nadobudli aj pri nenarodenom človeku, aby ste zažili

¹⁵⁴ <https://tv.nrsr.sk/archiv/schodza/8/7?MeetingDate=14052020&DisplayChairman=false> (od 13:25) [10. október 2020].

*takýto dotyk a aby ste uznali, že aj to dieťa, ktoré je v lone matky, je naozaj živé a zaslúži si našu radosť a ochranu.*¹⁵⁵ S kvetmi sa počas hry ešte stretneme.

K vystúpeniu sú prihlásené dve faktické poznámky.

Štefan Kuffa (ĽSNS) uvádza v kontexte témy interrupcií aj takpovediac demografický argument: *„Demografická krivka sa zhoršuje, my tuná sa zaoberáme migrantami, nám chýbajú títo ľudia a my úplne v pohode vraždíme naše vlastné deti.*¹⁵⁶

Poslanec Antal (ZA ĽUDÍ) upozorňuje na deficity diskusie, a to aj rečníka: *„Skúste argumentovať o vašom názore alebo argumentovať proti názoru niekoho iného, ale nebuďte osobný, lebo akonáhle sa otočíte na niekoho, ako v tomto prípade na pani Patakyovú, je to veľmi osobné, je to veľmi nevhodné, je to veľmi neetické, je to veľmi nesprávne a tým ste zmazal všetko, čo ste povedal dovtedy.*¹⁵⁷

V rozprave následne aj v tomto akte vystupuje poslanec Dostál (SaS), aby uviedol myšlienky, ktoré neboli súčasťou faktických poznámok. Dostál rámcuje debatu ako debatu o právomociach VOP, odpovedá tak viacerým kritičkám a kritikom činnosti ombudsmanky. Podľa jeho názoru VOP môže pri svojej činnosti zistiť, že zákonné alebo podzákonné normy nevyhovujú ústavnoprávnym alebo medzinárodným ľudsko-právnym štandardom. Vtedy má povinnosť na to upozorniť. Venuje sa aj tomu, či skutočne VOP „neochránila“ normy zákona o rodine. Konštatuje, že zo zákona o rodine nijako nevyplýva, že kvalitným prostredím pre výchovu detí je len manželstvo muža a ženy. Myslí si, že koalícia by sa nemala vybrať cestou SMERu a SNS a správu „neschváliť“ a už vôbec by sa nemalo uvažovať o odvolaní VOP, lebo „na to nie je vecný ani zákonný dôvod“.

Nasleduje osem faktických poznámok.

V prvej z nich poslankyňa Marcinková (ZA ĽUDÍ) poukazuje na vysokú expertnosť VOP a dôveru, ktorú k nej má. V ďalších dvoch poslanci Pročko a Osuský vyslovene podporia aj adopcie páromi rovnakého pohlavia. Zvyšné reakcie sú kritické, odznieva viacero poznámok k spôsobilosti párov rovnakého pohlavia vychovávať deti. Opäť Štefan Kuffa (ĽSNS), reagujúc na predrečníka Osuského: *„Viete, pán kolega, vy tuná také láskyplné bludy ste tuná natárali, to sa nedá počúvať, to je úplne čosi absurdné, ale raz, ale vy ako poslanec Národnej rady budete niešť aj nesiete zodpovednosť za to, ako zle orientujete našu mládež a mýlite mnohých ľudí ako v tejto veci, to je úplne čosi absurdné (...).*¹⁵⁸

¹⁵⁵ Tamže (27:25).

¹⁵⁶ Tamže (30:28).

¹⁵⁷ Tamže (31:06).

¹⁵⁸ Tamže (53:14).

Poslanec Dostál ďakuje za reakcie a avizuje, že to, že je proti štátu, počúval už za Mečiara a verí, že to pokojne prežije aj teraz, aj keď mu to hovoria ľudia ako Štefan Kuffa a jeho „fašistickí kolegovia“. Za nezdravé on sám pokladá „*vychovávanie detí rodičmi, ktorí ich nemajú radi, ktorí sa k nim zle správajú*“.¹⁵⁹

Čas v rozprave následne opäť patrí predstaviteľovi ĽSNS – Eduardovi Kočišovi. Ten sa zaoberá viacerými témami zo správy. Kritizuje tak časti správy o strihaní väzňov, ale aj o transrodových ľuďoch a prepise rodu. Uvádza, že „[o]dkedy je ľudstvo ľudstvom, poznáme iba dva rody, a to mužský a ženský. Nič iné neexistuje“.¹⁶⁰ V rámci témy práv LGBTI ľudí pridáva aj nasledujúci postreh: „*Nikdy som sa (...) Prideu nezúčastnil, a pokiaľ mi bude slúžiť zdravý rozum, ani sa nezúčastním, ale občas zahliadnem nejaké video na Youtube kanáli, kde sa títo zvrátení ľudia oblečení v kožených vestách, teplákoch, gatiach, košeliach vávajú po zemi, tancujú, jeden druhého ťahajú na lane, ako by bol pes či iné zviera, a na týchto zvrhlostiach sa jednoducho podieľajú aj obyčajné rodiny, ktoré tam prídu dokonca so svojimi deťmi, a tvrdia, že ich idú podporiť. Vôbec tomu už nerozumiem.*“¹⁶¹ K téme desegregácie škôl zas prispieva aj poukazom na to, že VOP sa asi nerozprávala s učiteľmi, lebo tí pri „takýchto deťoch“ napokon pôsobia niekedy ako „krotitelia divej zvere“.

V šiestich faktických poznámkach sa objavujú pripomienky o diskriminácii transrodových ľudí aj rómskych detí.

Andrej Stančík z OĽANO k transrodovým osobám uvádza: „*Títo ľudia čelia naozaj hnusnej diskriminácii a nadávkam a šikane. A okrem toho vy ešte poviete, že to len taký ich rozmar. Ja verím, že prejsť si zmenu rodu, zmenou pohlavia je naozaj niečo veľmi ťažké a je to dlhodobý proces.*“¹⁶²

Poslančka Marcinková prináša do debaty dáta: „*A keď ste sa opovážili naozaj prihovoriť k cigánskym deťom, ktoré nazývame v kultivovanej spoločnosti rómskymi deťmi, a hovoriť o tom, že tieto deti mnohokrát neprávom nie sú zaradované medzi deti s mentálnym postihnutím, tak sa veľmi mýlite, lebo štatisticky je nemožné, aby 60 % všetkých detí, ktoré máme v špeciálnych školách, boli rómskeho pôvodu. Je to štatisticky nemožné. A je dokázané, že tieto deti, keď prišli do iného prostredia, máme mnoho prípadov, napríklad v Anglicku, boli zaradené do normálnych tried. Až 85 % detí, ktoré u nás mali kategóriu A, to znamená nejaké mentálne postihnutie, a boli takto diagnostikované, v Anglicku v školskom systéme nemali problém fungovať a boli zaradené do normálnych tried. Takže hovorme o diskriminácii, pretože je prítomná.*“¹⁶³

¹⁵⁹ Tamže (56:34).

¹⁶⁰ Tamže (1:00:54).

¹⁶¹ Tamže (1:04:41).

¹⁶² Tamže (1:11:55).

¹⁶³ Tamže (1:13:01).

Miroslav Urban z ĽSNS kontruje: „Myslím si, že po tejto kritike tejto správy verejného ochrancu práv by bolo možno namieste túto správu zmeniť, názov tejto správy na správu úradu verejného ochrancu dŕhových rodín, dŕhového, dŕhových pochodov, transgenderov alebo ochrancu interrupcií, ochrancu práva väzňov na dlhé vlasy a fúzy alebo na správu ochrancu práva na bývanie zadarmo a pitnú vodu zadarmo.“¹⁶⁴

Poslanec Kočiš zas v záverečnej reakcii kontrastuje expertné a kresťanské vide-
nie. Hovorí: „[P]odľa môjho skromného názoru, aj keď nie som lekár, moje medicínske
vzdelanie určite nedosahuje úroveň vašu ako lekára alebo kolegu Mira Urbana, alebo
iných lekárov, ktorí sa nachádzajú v pléne Národnej rady, ale ako konzervatívec a kresťan
naozaj iné pohlavie nepoznám.“¹⁶⁵

Aj nasledujúcim rečníkom v rozprave je poslanec ĽSNS Tomáš Taraba. Ten upozorňuje, že aj žena je kritizovateľná: „A to, že vy ste nám tu predložili správu, ktorá ne-
rešpektuje ústavu, pretože po prvé nám tu odporúčate, čo máme my ako hlasovať, Národná
rada ako sa má správať, je tam veľa vyjadrení. Včera, keď ste to tu čítali, keby ste sa pozreli
popri tom, jak ste to čítali, ja si myslím, že tu 90 % poslancov ani nevnímalo, čo čítate, tak ste,
to bolo plné slov „rozhodla som“, „ustanovila som“ a podobne. Vy nemáte autoritu, aby ste
rozhodovali. Vy máte autoritu, len na to, aby ste bránili ako soft power, ako ste to nazvali, to
znamená, že vy nemáte v tom mocenskom systéme žiadnu akože moc takú, že by ste nieko-
mu mohli niečo nariaďovať, ale práve preto ten váš hlas je strašne dôležitý.“¹⁶⁶ Podľa Tarabu
on a jeho kolegovia iba chránia ľudské právo na život. Preto iniciuje vytvorenie platfor-
my na ochranu detí, ktoré majú právo sa narodiť. V tomto kontexte pripomína: „Proste
v Amerike na čele tohoto hnutia stojí žena, ktorá bola na čele gigantu Planned Parenthood,
to je proste organizácia, ktorá zarába na tom, že zabíja deti, zarába na tom, to je normál-
ny biznis v Amerike a dnes je na čele proste hnutia, ktoré bojuje za ochranu života. Nie je
to hanba. Treba sa len proste dať na, na tú správnu stranu.“¹⁶⁷ Poslanec hovorí zrejme
o pani Jane Roe zo slávneho Roe v. Wade rozhodnutia Najvyššieho súdu Spojených
štátov, ktorej civilné meno bolo Norma McCorvey. Pani McCorvey argumentovala
v prospech možnosti umelo tehotenstvo ukončiť. Neskôr sa podľa svedectiev stala ka-
toličkou a začala vystupovať v rámci anti-choice hnutia. Pred svojou smrťou v roku
2017 však v rozhovore uviedla, že anti-choice aktivistkou sa stala pre peniaze.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Tamže (1:14:03).

¹⁶⁵ Tamže (1:18:04).

¹⁶⁶ Tamže (od 1:22:00).

¹⁶⁷ Tamže (od 1:27:00).

¹⁶⁸ Pozri napr. HESSE, Norma.: ‘Jane Roe,’ from Roe v. Wade, made a stunning deathbed confession. Now what? *Washington Post*, 20. máj 2020, dostupné na https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/jane-roe-from-roe-v-wade-made-a-stunning-deathbed-confession-now-what/2020/05/20/fad9d296-9a09-11ea-89fd-28fb313d1886_story.html [20. október].

S faktickými poznámkami sa prihlasuje deväť poslancov a poslankýň.

Niektorí VOP odporúčajú odísť, iní ostať. Poslanec Baránik (SaS) uvádza, že sa o téme umelého ukončenia tehotenstva nedá diskutovať takýmto spôsobom: „*A po-kial' ide o tzv. hodnotovú otázku, že aké, aký je vzťah práv nenarodeného dieťaťa a práv ženy k svojmu telu, toto je seriózna debata, seriózna téma, avšak tým, že ju propagujú fašisti a neonacisti, tak sa degraduje len do primitívnej politickej úrovne a tým pádom sa o tom nedá debatovať.*“¹⁶⁹

Kontruje poslanec Kočiš (LSNS): „[Z] čoho som už bol naozaj v šoku, to bol, bola poznámka pána poslanca Baránika a touto cestou chcem poďakovať jeho fašistickým a neonacistickým rodičom, že mu (reakcia z pléna) umožnili narodiť sa.“¹⁷⁰

Po faktických poznámok o udelenie slova požiada na základe § 28 ods. 1 zákona o rokovacom poriadku podpredseda Národnej rady SR, Juraj Šeliga (ZA LUDÍ). Poukazuje na paradox snahy chrániť nenarodený život a jeho dôstojnosť a zároveň urážanie ženy. Nevie o tom, že existuje nejaký podnet, ktorý by VOP ignorovala. Ospravedľňuje sa zároveň za nevkusné, osobné urážky, ktoré nepatria do NRSR. A napokon profesorke Patakyovej blahožela k narodeninám – dáva jej kyticu a žela jej veľa úspechov v práci. Verí, že „v mene všetkých kolegov z demokratického spektra“. V sále znie potlesk, ktorý ale nie je úplne výrazný.

Na vystúpenie podpredsedu reaguje päť poslancov, debata sa vecne ale nikam neposúva. Poslanec Mizík ju napokon charakterizuje, ospravedľňujúc jej hrubosť, takto: „*Debata, diskusia v parlamente nie je často ponúkanie krémešov, nejakých zákuskov ani natieranie vonného olejčeka popod noštek, ani masírovanie brušiek prstíkov, tu sa veci pomenúvajú. Každý tak, ako uzná za vhodné.*“¹⁷¹

Šeliga uzatvára: „*Pozrite, chvalabohu, rokovania Národnej rady sú verejné a zaznamenávajú sa na internete. (...). To, čo predvádzajú niektorí kolegovia a kolegyne naozaj normálny a kultivovaný spôsob nebol. Bodka.*“¹⁷²

Záverečné slovo patrí verejnej ochrankyni práv. Tá v stave pozorovateľného, ale iba mierneho vyrušenia ďakuje za diskusiu. Konštatuje, že ju vníma po stránke vecnej, pričom prehodnocuje vhodnosť príkladov z podnetov zo správy, a to z hľadiska vnímania poslancov. Uvádza tiež: „*Mnohé z tých momentov, ktoré sú, považujete za mimoriadne senzitívne a neuralgické, boli obsiahnuté v správach aj v minulých rokoch. A oni sa tým, že dostávam podnety týmto smerom, tak tým sa prirodzene objavovali v činnosti verejného ochrancu práv. Takže ja, ja som, samozrejme, mala možnosť, keď*

¹⁶⁹ Tamže (od 1:39:46).

¹⁷⁰ Tamže (od 1:44:14).

¹⁷¹ Tamže (od 1:54:44).

¹⁷² Tamže (od 1:55:23).

som správu predkladala koncom marca a vedela som, aké je zloženie parlamentu, pokúsiť sa kozmeticky upraviť tú správu. To znamená nedať tam obraz taký celostný, aký je z hľadiska činnosti kancelárie verejného ochrancu práv. Ja som to mohla spraviť a mohla som si možno ušetriť tú časť poznámok, ktoré nepovažujem za vecné, a nemohla som na ne priamo reagovať, ale snažila som sa ich zapísať, aby sa v mojej činnosti neskôr objavili, pretože, pretože v mnohých prípadoch v podstate tu vidím nepochopenie toho, čo je obsiahnuté v tej správe. Nechcem sa ďalej venovať v diskusii témam, ktoré tu skutočne vidím, že rozoštvávajú tento parlament, demokratický najvyšší zákonodarný orgán Slovenskej republiky, ktorý reprezentuje našich občanov, a keď je parlament rozštvávaný, tak sa rozštvávajú naši ľudia. A ja v tej správe mám uvedené, že najvyšší zákon múdrosti je nestávať ľudí proti sebe.¹⁷³

Upozorňuje tiež: „Z hľadiska párov rovnakého pohlavia, ak si prečítate stanovisko, ktoré mám na webstránke kancelárie od 2017, tak volám po minimálnom právnom rámci s minimálnym štandardom, ktorý nám vyplýva z judikatúry štrasburského súdu.“¹⁷⁴

Na vysvetlenie jej spôsobu zaoberania sa problematikou umelého ukončenia tehotenstva uvádza: „To, že je ľudský život hodný ochrany už pred narodením, interpretoval Ústavný súd vo svojom náleze, kedy povedal, že ľudský, že dieťa pred narodením nie je subjektom práva na život. Je to ústavná hodnota, ktorú treba chrániť, a tá ochrana sa zvyšuje týždňami vývoja toho nenarodeného dieťaťa. Ale to neznamená, že zásahom, ktorým sa preruší vývoj toho dieťaťa, že sa jedná o vraždu. Nie. Pretože dieťa nie je subjektom práva na život. Toto, prosím, si prečítajte v náleze Ústavného súdu. A čím iným mám byť ja viazaná, než našou ústavou a nálezom Ústavného súdu Slovenskej republiky? Takže ak, na záver by som chcela povedať, že je niekedy veľmi ťažké sa v činnosti verejného ochrancu práv odosobniť, lebo každý máme svoju mentálnu a hodnotovú nadstavbu, a pozrieť sa na čl. 1 našej ústavy, že ‚Slovenská republika je zvrchovaný demokratický a právny štát, neviaže sa na žiadnu ideológiu ani náboženstvo‘. Toto je jeden veľmi vážny moment v mojej činnosti a ja sa o to pokúšam skutočne zo všetkých síl.“¹⁷⁵

Vníma, že má pokračovať v práci, lebo podstata funkcie VOP podľa nej nespočíva v tom, že má zodpovedať predstavám NRSR.

Ako posledná dostáva slovo spoločná spravodajkyňa. Marcinková hovorí: „Pani Patakyová ako profesorka práva je aj pre mňa autoritou v tejto veci a považujem za nedorozumenie poučovať ju alebo pochybovať o tom, že je tu medzi nami niekto so širšou právnu znalosťou vnútroštátnej alebo nadnárodnej legislatívy, ktorá základné ľudské práva a slobody chráni. Preto o jej odbornom úsudku v tejto oblasti nemám pochybnosti a želim

¹⁷³ Tamže (od 1:57:35).

¹⁷⁴ Tamže (od 1:59:39).

¹⁷⁵ Tamže (od 2:01:56).

si, aby aj napriek nepríjemným invektívam zo strany niektorých poslancov vo svojej funkcii zotrvala.¹⁷⁶

Po krátkej zmene témy a prestávke, kedy parlament hlasuje o inej termínovanej veci, sa hlasuje o návrhu uznesenia, ktorým sa má zobrať správa verejnej ochrankyne práv na vedomie. Návrh nezískava potrebnú väčšinu.¹⁷⁷ Na hlasovacej tabuli vidíme tento výsledok:

Prítomní: 132

Za: 32

Proti: 50

Zdržalo sa: 46

Nehlasovalo: 2

Neschválené¹⁷⁸

Epilóg

Verejnú ochrankyňu práv podporí v jej činnosti viacero osôb vo verejnom aj súkromnom priestore a niekoľko iniciatív. Ombudsmanka im za túto podporu ďakuje a vyjadrí sa, že pokladá za svoju povinnosť pokračovať vo výkone funkcie.¹⁷⁹ Aj v roku 2020 sa VOP prihovorí účastníkom a účastníčkam virtuálneho Dúhového Pride-u.¹⁸⁰

Dvadsiateho októbra 2020 sa po prerušení rozpravy opätovne rokuje o jednom z ďalších štyroch nových návrhov zákona o obmedzení reprodukčných práv žien.¹⁸¹ Predkladateľmi a predkladateľkami sú poslanci a poslankyne z klubu OLANO, medzi nimi aj Anna Záborská a Richard Vašečka. Keď sa poslankyňa Marcinková dopočuje, že hlasovať o návrhu zákona v treťom čítaní sa bude zrejme už v daný deň večer,

¹⁷⁶ Tamže (od 2:06:37).

¹⁷⁷ <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=schodze/hlasovanie/hlasklub&ID=43957>, [30. október 2020].

¹⁷⁸ Podľa poslaneckých klubov sú výsledky hlasovania nasledujúce: OLANO – 11 za, 14 proti, 20 sa zdržalo, 1 nehlasoval, 7 neprítomných; SMER – SD – 0 za, 4 proti, 26 sa zdržalo, 1 nehlasoval, 7 neprítomných; SME Rodina – 0 za, 17 proti, 0 sa zdržalo; ĽS Naše Slovensko – 0 za, 15 proti, 0 sa zdržalo, 2 neprítomní; SaS – 12 za, 0 proti, 0 sa zdržalo, 1 neprítomný; ZA ĽUDÍ – 11 za, 0 proti, 0 sa zdržalo, 1 neprítomný.

¹⁷⁹ Pozri: <https://www.vop.gov.sk/pokra-ova-v-ochrane-t-ch-ktor-ch-pr-va-s-poru-ovan-je-mojou-povinnosou-i-poslan-m> a <https://www.vop.gov.sk/akujem-za-podporu> [30. október 2020].

¹⁸⁰ <https://www.vop.gov.sk/prechod-z-tie-a-na-slnko-by-sme-mali-na-slovensku-v-ta-nie-zatracova> [30. október 2020].

¹⁸¹ <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=7842>, tlač 154, [30. október 2020].

nedokáže zabezpečiť inú ako osobnú starostlivosť o mesačnú dcérku. Tá však s ňou do budovy parlamentu kvôli koronavírusu ísť nemôže. Marcinková tak poprosí o kočíkovanie dcéry pred budovou NRSR svojho asistenta, kým ona je na rokovaní parlamentu. Návrh neprechádza o jeden hlas.¹⁸²

Recenzia

Každý žánr má svoje špecifiká. Parlamentná debata je samostatným žánrom. Jej štýl sa vyvíja a zároveň fixuje v priestore a čase. Každý odklon od „normálu“ je potenciou zmeny alebo naopak dôvodom na upevnenie a opätovné justifikovanie normálu.

Parlamentná rozprava k Správe o činnosti verejnej ochrankyne práv za rok 2019 by mala aktualizovať skôr druhú spomenutú funkčnosť. Ukázala totiž aj to horšie (osobné urážky, prezentovanie silných stereotypov, sexistický a falošne ochranársky paternalizmus atď.) z reprezentantov a reprezentantiek ľudu. Zároveň však zrkadlila a zrejme aj posilňovala spor o ústavné hodnoty a ich výklad, ktorý prebieha aj na rôznych úrovniach spoločnosti. Tam prebieha často, ale uzavreto, v takzvaných bublinách – uzavretejších komunitách, bez reakcií protiargumentujúcich. Teda v mnohom sebatpotvrdzujúco. V parlamentnej debate, aj tak, ako je nastavená našim zákonom o rokovaní poriadku, sa zvyšuje šanca na vystavenie sa opačnému názoru, pričom štruktúra rozpravy predpokladá argumentáciu.

Väčšina príspevkov v rozprave však mala slabú informačnú hodnotu a málo pracovala s faktmi. Časté boli skôr epizodické a ťažko verifikovateľné príbehy (napr. vystúpenia Š. Kuffu). Naopak, v niektorých vystúpeniach sa dostávame k argumentácii faktmi a presnejšími dátami (napr. vystúpenia V. Marcinkovej).

Zároveň vyjadrenia poslancov a poslankyň boli často veľmi osobné, atakovali nie názory oponenta, ale jeho alebo ju ako osobu. To je problematickým východiskom pre ďalšie debaty, pričom zároveň diskusia o názoroch, nie o ľuďoch, je dôležitou podmienkou hľadania konsenzu. Dá sa tu súhlasiť s vyjadrením sudcu Najvyššieho súdu Spojených štátov: „*Napádam názory, nie ľudí. Niektorí veľmi dobrí ľudia majú niektoré veľmi zlé názory.*“¹⁸³ Napriek verbálnym označeniam ako „vážená pani verejná ochrankyňa práv“ následne nebola niektorými poslancami, a to najmä zo strany

¹⁸² <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=schodze/hlasovanie/hlasklub&ID=44539>, [30. október 2020]. Samozrejme, prípadná neúčast poslankyne Marcinkovej by znížila kvórum a neznamenalaby sama osebe úspech návrhu. Mohla však byť jedným s dôležitých momentov. Marcinková popísala situáciu na verejnom profile na <https://www.instagram.com/p/CGlFHEknUFI/> [30. október 2020].

¹⁸³ Pozri <https://www.latimes.com/nation/la-na-scalia-quotes-20160213-story.html> [30. október 2020].

ĽSNS, vyjadrená VOP úcta, práve naopak. Bola spochybnená nielen osoba ombudsmanky, ale celej inštitúcie. Dané vyplývalo aj z nesprávnej interpretácie rozsahu činností krytých konkrétnym ľudským právom. Totiž, ako je takmer všeobecne známe, aj ak nejaká konkrétna činnosť nie je popísaná ako samostatné právo so samostatnou titulkou, môže byť táto činnosť krytá ústavným právom. Tak ako neexistuje pomenované právo na výber spôsobu obliekania, existuje právo na súkromie a slobodu prejavu, pričom tie aj v kontexte ľudskej autonómie pokrývajú činnosť výberu oblečenia. Podobne je to s právami transrodových ľudí. Marian Kotleba a ďalší jeho súputníci presadzujú ale veľmi formalistickú koncepciu ľudských práv, v ktorej právom je len to, čo je presne v ústave pomenované ako právo. Neproblematicujú ale vôbec pojmy „súkromia“ a rámce práva na súkromie a podobne. Nevnímajú teda práva ako titulky na ochranu záujmov/práv, ktoré pod dané pojmy patria. Vulgarizujú a splošňujú tak celú diskusiu.

V rámci otázky ochrany plodu sa diskusia zasekla v tvrdeniach o práve na život plodu, a teda v následnej údajnej zjavnej absurdnosti súčasnej zákonnej právnej úpravy.¹⁸⁴ Verejná ochrankyňa práv kontrovala strategicky síce rozumne, poukazuje na existujúci judikatúrny štandard – rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky PL. ÚS 12/01. I tento štandard je ale postavený na výraznej relevantnosti odpovede na otázku, či plod má, alebo nemá právo na život, pre limity práva ženy umelo tehotenstvo ukončiť. Samotný tento predpoklad je ale pochybný.¹⁸⁵ Verejná ochrankyňa práv si odvolaním sa na judikatúru ústavného súdu vytvorila priestor na ukážku toho, že nie je vo výklade ústavy kreatívna a že sa danej otázke nevenuje, lebo ľudsko-právna konformita jej súčasného riešenia je potvrdená najvyššou autoritou. Zároveň ale vecne nevyvrátila nekorektnosť argumentačnej línie, ktorá pokladá interrupciu za „vraždenie nevinných detí“, ani neposkytla vecné argumenty z rozhodnutia ústavného súdu o tom, prečo plod právo na život nemá. Stratégia VOP však zrejme bola reakciou na výčitky príliš kreatívneho prístupu k interpretácii ústavy.

Ako sa ukázalo a ako na to upozornil poslanec Dostál, v istej časti sa rozprava zasekla na tom, že účastníci a účastníčky debaty vnímali postavenie a funkciu verejnej ochrankyne práv rôznorodo. Tento rozkol bol trojitý.

Na jednej strane niektorí poslanci a poslankyne ju chápali skôr ako akúsi slúžku parlamentu, nad ktorým nemá právomoc, a tak im nemôže ani dávať odporúčania, ani ho kritizovať. Ako už bolo spomenuté, niektoré ich tvrdenia vyvrátil už poslanec Dostál v rámci rozpravy poukazom na povinnosť VOP dávať spätnú väzbu aj Národ-

¹⁸⁴ Podrobnejšie slepú uličku tohto typu diskusie ukazuje článok BERDISOVÁ, Lucia. O čo ide v diskusii o umelom ukončení tehotenstva. *Justičná revue*, 72, 2020, č. 2, s. 155 – 178.

¹⁸⁵ Tamže, s. 169.

nej rade Slovenskej republiky. Niektorí poslanci zas uvádzali, že VOP vôbec nemôže o ničom rozhodovať, pričom zabudli, že o rozhodnutiach VOP hovorí aj zákon č. 564/2001 Z. z., hoci explicitne iba v prílohe, v platovom poriadku.

Na druhej strane, úlohu VOP tiež viazali viac na slobodný výber tém, ktorými sa zaoberá, než na spracovanie podnetov. Tých voľných tém, teda konaní na vlastný podnet, ale bolo iba desať. Témy, ktoré panovali v parlamentnej diskusii nezodpovedali rozsahom a akcentom témam, ktoré VOP riešila. Samozrejme, poslanci sa môžu v diskusii zamerať na akékoľvek časti správy, vo svojej podstate však v debatach bolo ignorované množstvo odporúčaní a spätných väzieb od VOP. Napríklad vyše polovice odporúčaní VOP pre Národnú radu SR (17 z 25) sa v diskusii nedotkol žiadny poslanec ani poslankyňa.

Po tretie, zdá sa, že za referenčnú rovinu činnosti VOP pokladajú poslanci a poslankyne predovšetkým zákony. Keď je však pojmovo VOP vymedzená ako „nezávislý orgán Slovenskej republiky, ktorý v rozsahu a spôsobom ustanoveným zákonom chráni základné práva a slobody fyzických osôb a právnických osôb v konaní pred orgánmi verejnej správy a ďalšími orgánmi verejnej moci, ak je ich konanie, rozhodovanie alebo nečinnosť v rozpore s právnym poriadkom (zvýraznenie aut.)“¹⁸⁶ nie ako orgán, ktorý „chráni práva a zákonom chránené záujmy fyzických a právnických osôb a štátu“,¹⁸⁷ tak akýmsi horizontom jej činnosti je viac ústava a medzinárodné ľudsko-právne štandardy záväzné pre Slovenskú republiku než zákony. Aj preto môže poukazovať na ich problematické miesta. Napokon aj preto má právomoc napadnúť ich súlad s ústavou, ústavnými zákonmi a medzinárodnými zmluvami podľa čl. 125 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky.

Zároveň predstava poslancov a poslankyň o nesúhlase so správou alebo jej časťami je nimi transformovaná do formy nevzatia správy na vedomie. Implicitne hlasovanie „za“ návrh uznesenia o vzatí správy na vedomie vnímajú ako synonymum súhlasu s ňou. Tak to, samozrejme, nie je. Prerokovanie správy a jej vzatie na vedomie je skôr potvrdením zaoberania sa touto správou, akýmsi potvrdením doručenia správy. Hoci nevzatie správy na vedomie verejnosť veľmi kritizovala, v istom zmysle je priebeh rozpravy lepším výsledkom než predstavenie správy pred prázdnu sálou a následné mechanické vzatie správy na vedomie s paralelným ignorovaním inštitúcie VOP. Vymedzenie sa parlamentu k VOP tak môžeme čítať aj ako prejav záujmu a uznanie jej sily. Z dlhodobého hľadiska môže vďaka hre o elitách ombudsmanstvo ešte inštitucionálne posilňovať, najmä ak bude mať silnú podporu občianskej spoločnosti a bude priechodom je vplyvu. Samozrejme, môže sa stať aj

¹⁸⁶ Článok 151a ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky vyhlásenej pod č. 460/1992 Zb.

¹⁸⁷ Vymedzenie prokuratúry podľa čl. 149 Ústavy Slovenskej republiky.

prioritným cieľom mocných, ktorí nemajú radi kontrolu, spätnú väzbu a celkovo právny štát.¹⁸⁸

Aj tu, pri ochrane ľudských práv, demokracii a právnom štáte, tak ako pri iných veciach v živote, zrejme platí (ako nám pripomína Deborah Levy odkazujúc na Orsona Wellesa), že šťastný koniec závisí od toho, kde príbeh zastavíme.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Porovnaj SNYDER, Timothy. *O tyránii. Dvadsať ponaučení z 20. storočia*. Premedia: Bratislava 2017 či GINSBURG, Tom – HUQ, Aziz Z. *How to Save a Constitutional Democracy*. The University of Chicago Press: Chicago, London 2018.

¹⁸⁹ LEVY, Deborah. *The Costs of Living*. Penguin Books: (miesto vydania neuvedené) 2019.

JE POLITIKA IDENTÍT NEBEZPEČNÁ?¹⁹⁰ ARE IDENTITY POLITICS DANGEROUS?

Mgr. Katarína Kuklová, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra teórie práva a ústavného práva
katherine.kuklova@gmail.com

Abstrakt: Text sa venuje problematike politiky identít. Autorka sa snaží poukázať na obe spektrá súčasnej diskusie o politike identít. Stručne reflektuje teoretické prístupy k pojmu identita a vkladá ich do politiky liberálnej demokracie. Dospieva k záveru, že ak cieľom je potlačenie sociálnej nerovnosti a podpora emancipácie, tak potom parciálne ciele politiky identít ich v dlhšom časovom horizonte môžu dosiahnuť. Pluralita identít v politickom diskurze napĺňa požiadavku materiálnej inklúzie, ktorá je pre demokraciu kľúčová.

Kľúčové slová: politika identít, postmoderna, identita, kultúra

Abstract: The text deals with the issue of identity politics. The author tries to point out both spectrums of the current debate on identity politics. It briefly reflects theoretical approaches to the concept of identity and inserts them into the politics of liberal democracy. She concludes that if the goal is to suppress social inequality and promote emancipation, then the partial goals of identity politics can achieve them in long term. The plurality of identities in political discourse fulfills the demand for material inclusion, which is crucial for democracy.

Key Words: Identity Politics, Postmodern, Identity, Culture

Príbeh o sebe

*„Nieкто sa na to musí odvážiť. Robiť to, čo ostatní je jednoduché.
Správať sa alebo hovoriť inak ako väčšina ti môže pripadať zvláštne.
Ale bez tohto nepohodlia nie je sloboda. Spomeň si na Rosu Parksovú.
Len čo dáš príklad, kliatba menom status quo sa prelomí
a ostatní ťa budú nasledovať.“¹⁹¹*

Timothy Snyder začína svoju knihu krátkych esejí s názvom Tyrania – 20. lekcii z 20. storočia vetou: „História sa síce nikdy neopakuje, ale dáva nám možnosť ponaučiť

¹⁹⁰ Tento článok bol vypracovaný v rámci projektu APVV-17-0056 s názvom Ústava liberálno-demokratického štátu a radikalizácia politickej kultúry.

¹⁹¹ SNYDER, T. *Tyranie. 20 lekcii z 20. stoeletí*. Praha: PROSTOR, 2017, 44 s.

sa. “História je mozaika príbehov, hoci postmoderná doba rozbila všetky veľké príbehy. Avšak ak by sa aj história odvážila vyrozprávať príbeh, tak v druhej polovici 20. storočia by sa rozhodla vyrozprávať príbeh druhej vlny feminizmu, boja o občianske práva afroamerického obyvateľstva či práva párov rovnakého pohlavia. Hlavným motívom sa stal pojem sebaurčenie, no druhým, nemenej dôležitým motívom sa stáva pojem identity v spojitosti s autenticitou či dôstojnosťou. Identita sama je príbehom. Príbehom, ktorý rozprávame sebe, ale aj tým, ktorý rozprávame iným a v neposlednom rade je to príbeh, ktorý prežívame ako ľudstvo.

Zdá sa, že druhé desaťročie 21. storočia zostáva verné týmto navonok sekundárnym motívom 20. storočia. Hnutia Metoo, Black Lives Matter či politickí predstavitelia ako maďarský premiér Viktor Orbán a americký prezident Donald Trump majú niečo spoločné, je ním fenomén politiky identity.

Avšak keď sa prizrieme bližšie zistíme, že téma politiky identít má v sebe tendencie štiepiť spoločnosť, lebo identita je niečo, čo sa týka nás všetkých.

Identita

Politika identity, resp. identít je označenie politických aktivít či organizovania, ktorých hlavným cieľom je presadzovať záujmy sociálnych skupín, ktoré sú marginalizované, potláčané či bezmocné. K identifikácii tejto skupiny sa používajú kultúrne, etnické, rasové, sociálne či sexuálne charakteristiky. Tí, ktorí naplňujú konkrétne charakteristiky, sú zaraďovaní do daných skupín, pričom všeobecne sa tieto skupiny chápu ako homogénne.¹⁹² Politika identít rastie zo sociálnej nespravodlivosti, ktorá jednotlivé skupiny zažívajú. Skupiny, ktoré takúto sociálnu nespravodlivosť zažívajú, odmietajú akceptovať svoju pozíciu zadanú dominantnou kultúrou, a preto sa snažia voči nej vyhradiť, zdefinovať nanovo či transformovať ju na svoj vlastný obraz.

Skupina afroamerických feministických lesbických žien nazývaná Combahee River Collective vo svojom programovom vyhlásení napísala, že najhlbšia a potenciálne najnebezpečnejšia politika vychádza priamo z vlastnej identity. V tomto vyhlásení upozorňujú aj na dvojité štandardy, keď už od detstva sú oproti mužom nútené správať sa „viac ako dámy“, a to pre ich vlastné dobro v rámci afroamerickej komunity a zároveň aj majoritné belošké obyvateľstvo ich bude vnímať viac ako subjekty.¹⁹³

¹⁹² Pozri napr. YOUNG, I. M. *Justice and Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press, 1990.

¹⁹³ Combahee River Collective, 1982, „A Black Feminist Statement“. In: HULL, G. T., BELL SCOTT, P., SMITH, B. eds. *All the Women are White, All the Blacks are Men, But Some of Us Are Brave: Black Women's Studies*. New York: Feminist Press, s. 14 – 15.

Identita má množstvo významov, môže sa týkať sociálnych kategórií či úloh, alebo základných informácií o jednotlivcoch. Podľa Taylora možno pojem modernej identity charakterizovať cez dôraz na vlastný vnútorný hlas a jeho možnosti vo vzťahu k autenticite – schopnosť byť jedincom, ktorý je v istom zmysle verný sám sebe.¹⁹⁴

*„To, čo robí z politiky identít významný odklon od predchádzajúcich, predidentárnych foriem politiky, je jej požiadavka na uznanie na základe skutočných dôvodov, pre ktoré bolo uznanie predtým odmietnuté: sú to status ženy, status čierne a lesby. Požiadavka nie je na zahrnutie pod skupinu ‚univerzálneho ľudstva‘ na základe ľudských vlastností a nie je to ani požiadavka rešpektu ‚napriek‘ rozdielom. Skôr je táto požiadavka formulovaná ako rešpekt k samému sebe ako rozdielnemu.“*¹⁹⁵

Obdobne o tom uvažuje aj Francis Fukuyama, keď vraví: *„Identitu v prvom rade vytvára rozdiel medzi autentickým vnútrom jedinca a vonkajším svetom, v ktorom platia spoločenské pravidlá a normy, pričom tento vonkajší svet v nedostatočnej miere berie do úvahy hodnotu alebo dôstojnosť jednotlivca. Až v moderných časoch sa však presadil názor, že autentické Ja človeka je z definície vzácne a že vonkajšia spoločnosť sa v jeho hodnotení systematicky mylí a správa sa neférovu. Podľa tejto logiky sa nie vnútro má prispôbiť pravidlám spoločnosti, ale zmeniť sa má samotná spoločnosť.“*¹⁹⁶

*„Identita sa ustanovila vo vzťahu k rade rozdielov, ktoré sa stali spoločensky uznávanými.“*¹⁹⁷ Tieto rozdiely sú nevyhnutným predpokladom existencie identity, avšak tieto ustálené rámce, do ktorých triedime rozdiely, sú živnou pôdou pre vznik štruktúr, ktoré vytvárajú dojem jedného pravého poriadku vecí.¹⁹⁸ Tento dojem vytvára tlak na prístup k novým rozdielom, ktoré by zadefinovali identitu nanovo. Identita potrebuje rozdiely na vlastnú definíciu, avšak na upevnenie svojej pozície sa vyhraňuje voči iným rozdielom, ktoré premieňa na „inakosť“, ktorá je pre ňu nebezpečná.¹⁹⁹

Nebezpečný aspekt politiky identít spočíva v tom, že jedinec alebo skupina, ktorá sa snaží autenticky zadefinovať seba je postavená do opozície voči dominantnej identite, ktorá seba chápe ako neutrálnu či primárnu. Toto nebezpečenstvo je často oblečené do šiat tvrdení, že konkrétna identita je nevyhnutná či prirodzená. Príkladom by mohla byť binárnosť medzi pojmom „homosexuál“ a „heterosexuál“.

¹⁹⁴ TAYLOR, Ch. *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989

¹⁹⁵ KRUKS, S. *Retrieving Experience: Subjectivity and Recognition in Feminist Politics*. New York: Cornell University Press, 2001. 85s.

¹⁹⁶ FUKUYAMA, F. *Identita. Túžba po dôstojnosti a politika hnevu*. Bratislava: Premedia, 2019, s. 21.

¹⁹⁷ CONNOLLY, W. *Identity/Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002, s. 64.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

Foucault upozorňuje, že binárnosť v rozdeľovni môže viesť k stigmatizácii – blázni a neblázni či normálni a nenormálni.²⁰⁰

V Dejínach sexuality Foucault uvádza aj binárne delenie homosexuál/heterosexuál a spochybňuje, že toto delenie je podložené biologickými poznatkami, sexualita je podľa neho skôr konštrukcia podmienená udržaním moci a viaže sa na konkrétny diskurz.²⁰¹ „Hnutie homosexuálov neskôr využilo ‚nálepky‘ (aj nálepku gay) v rámci snahy o dekriminálnizáciu homosexuálnych aktov. Nálepky, a teda aj identity – v súčasnosti sa v diskurze hovorí najmä o LGBT alebo LGBTI – však vylučujú aj ďalšie iné podivné.“²⁰² Preto sa queer teórie (teórie podivného) snažia spochybniť celý identitný mocenský diskurz.²⁰³ Pracujú s pojmami „gay“, „lesba“ či „heterosexuál“, ale boria aj iné spoločenské kategórie myslenia, pričom poukazujú, že dichotómia homo/hetero je mocensky implikovaná. Podobne ako mnoho iných pojmov čerpá zo západných intelektuálnych prístupov, ktoré posilňujú vzájomne implikované a hierarchické usporiadania (heterosexualita je normálna, pôvodná a nadradená, kým homosexualita je podradená, deviantná či odvodená). Sedgwick poukazuje na zaujímavý aspekt diskusie, keď vraví, že sexuálna orientácia sa stáva metafyzickou otázkou, a tak uniká podstate, že ide o sexuálne správanie, a nie abstraktnú „identitu“. Dodáva, že žiadna konkrétna forma vysvetlenia pôvodu sexuálnych preferencií nebude slúžiť ako dôkaz proti rôznym stratégiám homofóbie.²⁰⁴

Judith Butlerová obdobne uvažuje o rode a pohlaví, podľa nej sú konštruované, vytvárané a perforované.²⁰⁵ „Tvrdiť, že rod je konštrukciou neznamená potvrdzovať jeho iluzórnosť alebo umelosť, pričom tieto termíny sa chápu ako utvorené v binárnosti, ktorá do opozície proti rodu stavia ‚skutočné‘ a ‚autentické‘. Keďže ide o genealógiu ontológie rodu, naše skúmanie sa pokúša pochopiť diskurzívnu produkciu hodnovernosti tohto binárneho vzťahu a naznačiť, že niektoré kultúrne konfigurácie rodu sa nachádzajú v priestore ‚reálneho‘ a upevňujú a rozširujú svoju hegemoniu prostredníctvom vhodnej a náležitej sebanaturalizácie.“²⁰⁶ Termín žena sa podľa nej vyvíja, nemožno určiť v procese konštrukcie jeho začiatok ani koniec.²⁰⁷ Ženou či mužom sa nerodíme, ale stávame sa nimi.

Problém autentického zafinovania seba samého nemusí nevyhnutne narážať na problém dominantnej identity len v externom zmysle, ale aj internom. Vo svojej

²⁰⁰ FOUCAULT, M. *Dozerať a trestať*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 200.

²⁰¹ FOUCAULT, M. *Víle k věděni. Dejiny sexuality I*. Praha: Herrmann & synové, 1999, s. 48 a nasl.

²⁰² COLOTKA, P., KÁČER, M., BERDISOVÁ, L. *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016. 233 s.

²⁰³ SPARGO, T. *Foucault a teorie podivného*. Praha: Triton, 2001, s. 33.

²⁰⁴ SEDGWICK, E. K. *Epistemology of the Closet*. Berkeley: University of California Press, 1990, s. 22 – 63.

²⁰⁵ BUTLER, J. *Trampoty s rodom. Feminizmus a podryvanie identity*. Bratislava: Aspekt, 2014.

²⁰⁶ *Ibid.*, s. 75.

²⁰⁷ *Ibid.*

komplexnosti človek na seba preberá rôzne identity – žena, matka, Afroameričanka, právnička, lesba – pričom týmto identitám môže prikladať rôzne stupne, ktoré formujú jej autentické Ja. Avšak skupina, v ktorej sa kolektívne identifikuje, nemusí odrážať túto komplexnosť, čo v konečnom dôsledku môže byť opäť vylučujúce dovnútra tejto skupiny. Príkladom na takejto situácie je tzv. druhá vlna feminizmu, počas ktorej sa snažili ženy oslobodiť spod bremena „domácich paničiek“ svojich manželov, ktorí zabezpečovali príjem. Gloria Steinemová či Betty Friedanová, ako predstaviteľky feminizmu 60. a 70. rokov, samy patrili medzi strednú triedu, navyše boli biele a heterosexuálky. Avšak realita mnohých žien bola iná, mali afroamerický, ázijský či latinskoamerický pôvod, pracovali mimo svojich domovov (práve aj u rodín strednej a vyššej triedy), niektoré z nich boli lesby, ktoré dokonca zastávali typicky mužskú prácu, iné zas nežijú v rodinách, ktoré by živili muži.²⁰⁸ Tieto feministky mali iné skúsenosti, ktoré formovali ich autentické Ja, a preto táto komplexnosť ich vyhraňuje aj v tomto kolektíve. A neskôr ústi do odčlenenia a vzniku zoskupení ako Combahee River Collective alebo vzostupu feministiek ako Bell Hooks.²⁰⁹ Túto skutočnosť reflektuje Fukuyama takto: „Každý jednotlivec a každá skupina zažíva prejavu neúcty a každá sa snaží o uznanie svojej dôstojnosti. Politika identít tak predstavuje samostatnú dynamiku, na základe ktorej sa spoločenstvá delia na čoraz menšie skupiny podľa konkrétnych „zažitých skúseností“ a tráum.“²¹⁰

Sekundárnym dôsledkom takejto politiky identít je aj vytvorenie tzv. mentality obete, Fukuyama ide ešte ďalej, keď hovorí o tzv. politike hnevu. To, čo je spoločné pre mentalitu obete či politiku hnevu je tvrdenie skupiny osôb, že niekto urazil znevážil či iným spôsob napadol ich dôstojnosť.²¹¹ Wendy Brownová používa pojem, ktorý spája oba vyššie spomenuté – ide o moralizujúcu pomstu bezmocných. Argumentuje tým, že politika identít má svoju genealógiu v liberálnom kapitalizme, ktorý posilňuje pripútanosť k zraneniam. Táto pripútanosť sa prejavuje aj tým, že vpisuje svoju bolesť do politiky, ktorá nie je v budúcnosti udržateľná.²¹²

²⁰⁸ Pozri aj COLOTKA, P., KÁČER, M., BERDISOVÁ, L. *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016. 235 s.

²⁰⁹ Bell Hooks svoje skúsenosti formuje v práci O zanietených politikách. Pozri HOOKS, B. *Feminizmus do vrecka. O zanietených politikách*. Bratislava: Aspekt, 2013.

²¹⁰ FUKUYAMA, F. *Identita. Túžba po dôstojnosti a politika hnevu*. Bratislava: Premedia, 2019, s. 147.

²¹¹ *Ibid.*, s. 19.

²¹² BROWN, W. *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton: Princeton University Press, 1995, s. 74.

Liberálna demokracia

Existencia liberálnej demokracie je predpokladom možnosti vzniku politik identity, keďže podstata liberálnej demokracie spočíva v právach jednotlivcov a títo jednotlivci majú rovnaké šance vo voľbe a motiváciách, ktoré chcú nasledovať.

Fukuyama sa vo svojej poslednej práci, ktorá sa venuje problematike politiky identít, snaží o uchopenie súčasnej situácie západných demokracií. „V 20. storočí bola politika rozdelená pozdĺž pravo-ľavého spektra a toto rozdelenie definovali ekonomické otázky: ľavica žiadala väčšiu rovnosť, pravica väčšiu slobodu. Progresívna politika oslovovala robotníkov a odborové zväzy a mala podobou sociálnodemokratických strán, požadujúcich lepšiu sociálnu ochranu a prerozdelenie plodov ekonomického rastu. Pravica sa pre zmenu v prvom rade sústredila na zmenšenie štátu a podporu súkromného sektora. Zdá sa však, že v druhom desaťročí 21. storočia toto rozdelenie v mnohých regiónoch zoslablo na úkor hnutí zdôrazňujúcich identitu. Ľavica sa viac ako na ekonomickú rovnosť sústredila na podporu záujmov rôznych skupín, ktoré vnímala ako marginalizované – černochovej, imigrantov, ženy, Hispáncov, LGBT komunitu, utečencov a podobne. Z pravice sa medzičasom stávajú patrioti, ktorým záleží na ochrane tradičnej národnej identity, teda identity, ktorá je často explicitne spojená s rasou, etnicitou a náboženstvom.“²¹³ Takýmto spôsobom sa pričnila politika identít k pretransformovaniu ideových sporov vo verejnom priestore demokracií.

Východiskom je skutočnosť, že súčasné liberálne demokracie sa nedokázali vyrovnáť s thymos.²¹⁴ Fukuyama týmto konceptom nadväzuje na Platóna, pričom thymos označuje časť duše, ktorá je spojená s túžbou po uznaní a vlastnej dôstojnosti.²¹⁵ Thymos je napojená na vášne a záleží jej na spoločenskom postavení a v súčasnosti sa prejavuje ako túžba po uznaní vlastnej identity. V prípade, že sa politickí aktéri nesprávajú s úctou ku skupine osôb či jednotlivcovi, ktorá by im inak patrila, thymos vyúsťuje do hnevu. Dané platí v medzinárodných vzťahoch a rovnako aj v domácej politike. Preto sa súperenie o prerozdelenie ekonomických statkov premieňa na súperenie o uznanie (uznanie Ruska ako veľmoci či uznanie legálnych zväzkov pre LGBTI komunitu).

Fukuyama poukazuje, že identitárny obrat má predsa len aj ekonomické korene. Je to dané skutočnosťou, že nižšie a stredné triedy západných krajín za posledných 30 rokov dosiahli reálny rast príjmov v rozmedzí 0 – 10 %:²¹⁶ „ekonomické motivácie súvisia s otázkou identity. Ak ste chudobní, znamená to, že pre ostatných ľudí ste nevidi-

²¹³ FUKUYAMA, F. *Identita. Túžba po dôstojnosti a politika hnevu*. Bratislava: Premedia, 2019, s. 19.

²¹⁴ *Ibid.*, s. 23. a nasl.

²¹⁵ *Ibid.*, s. 27.

²¹⁶ *Ibid.*, s. 77.

telní; a poníženie, ktoré z neviditeľnosti vyplýva, je často omnoho horšie ako nedostatok zdrojov“.²¹⁷ V dôsledku toho, že sa súčasná ľavica viac sústreďuje na riešenie problémov partikulárnych skupín, stráca túto obrovskú časť volebného spektra. „V dôsledku finančnej krízy však v mnohých rozvinutých krajinách nastáva opačný jav, teda vzostup pravicových populistických nacionalistických strán.“²¹⁸

Zameranie súčasných politikov na identity nie je možné úplne prekonať, namiesto toho Fukuyama navrhuje inkluzívny prístup. „A tak sa nám ani v modernom svete nepodarí uniknúť od politiky identít; môžeme ju však usmerniť naspäť do jej širšej podoby vzájomného rešpektu k dôstojnosti, vďaka ktorej bude demokracia funkčnejšia.“²¹⁹ Súčasnú politickú polarizáciu možno zmierniť vtedy, ak sa politický program nebude zameriavať na jednotlivé skupiny, ale smeruje k politickému celku ako takému.²²⁰ Avšak treba dodať, že politiku ľavice nepovažuje za úplne nefunkčnú, pretože imigranti predstavujú prínos pre spoločnosť, ženy nie sú rovnako odmeňované ako muži a aj afroamerické obyvateľstvo čelí diskriminácii zo strany súdov aj polície.²²¹

Tlak zo strany obhajcov menšín prináša pozitívne výsledky a vyriešenie týchto problémov je legitímny cieľ politiky, avšak dodáva: „Hnev pochádzajúci zo stratenej dôstojnosti alebo neviditeľnosti má často ekonomické korene, ale boje o identitu našu pozornosť často odvádza od toho, aby sme sa zaoberali opatreniami, ktoré by viedli k vyriešeniu týchto problémov.“²²² Multikulturalizmus môže byť prínosom až vtedy, keď existuje jasná zhoda na hodnotách a základnom fungovaní politickej komunity.²²³ Ochrana kultúry a náboženstva tých, ktorí spoločné hodnoty ešte neprijímajú, považuje za chybné. Prím patrí občianskej súdržnosti, pričom jedným z navrhovaných riešení je aj zavedenie brannej povinnosti.²²⁴

Prístup, ktorý Fukuyama prezentuje nie je pochopiteľne prístupom, na ktorom by sa zhodovalo celé spektrum teoretikov. Coulthard tvrdí, že posun vzťahov koloniálneho štátu a pôvodného obyvateľstva z politiky asimilácie k uznávaniu vzájomných odlišností nie je dostatočnou dekolonizačnou stratégiou. Tvrdí, že takýto prístup je len opakovaním patriarchálnych, rasistických a koloniálnych vzťahov medzi pôvodným obyvateľstvom a bývalým koloniálnym štátom.²²⁵

²¹⁷ Ibid., s. 79.

²¹⁸ Ibid., s. 78.

²¹⁹ FUKUYAMA, F. *Identita. Túžba po dôstojnosti a politika hnevu*. Bratislava: Premedia, 2019, s. 148.

²²⁰ Ibid.

²²¹ Ibid.

²²² Ibid., s. 159.

²²³ Ibid., s. 146 a nasl.

²²⁴ Ibid., s. 154. a nasl.

²²⁵ COULTHARD, G. *Red Skin, White Mask: Rejecting the Colonial Politics of Recognition*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2014. Obdobne o tom uvažuje SIMPSON, A. *The Ruse of Consent and*

Walters poukazuje na zaujímavý bod v diskusii o politike identít. Podľa nej kritika politiky identít stojí na tom, že sa na identitu pozerá ako na niečo okrajové či marginálne, zároveň dodáva, že na bielych hetero pracujúcich mužov sa pozerá ako by nemali identitu.²²⁶ Túto zdanlivú medzeru využil Donald Trump v roku 2016, keď bol zvolený za prezidenta. Politika identity už nie je vecou len LGBTI, žien, Hispáncov či Afroameričanov, ale stáva sa parketou bielych, heterosexuálnych a katolíckych mužov, ktorí sa snažia upevniť si svoje privilegované postavenie v sociálnej hierarchii, pričom sú presvedčení, že sú ohrození. Dovtedy neutrálna kategória, resp. dominantná voči menšinám, je zámerne mobilizovaná s cieľom udržať politickú moc vo svojich rukách.²²⁷ „Populistickí lídri sa legitimitu získanú v demokratických voľbách snažia použiť na upevnenie moci. Charizmaticky tvrdia, že majú priame spojenie ‚s ľuďmi‘, čo sa často chápe v úzkom etnickom zmysle – preto dochádza k vyčleneniu veľkej časti obyvateľov z národa. Títo populistickí lídri nemajú radi inštitúcie a snažia sa oslabiť systém váh a protiváh, ktorý v liberálnej demokracii obmedzuje osobnú moc vládcu; súčasťou tohto systému sú súdy, legislatíva, nezávislé médiá a štátny aparát nezávislý od politických strán. Medzi ďalších politických lídrov (okrem Donalda Trumpa, pozn. autorky) tejto kategórie patria nielen Vladimir Putin v Rusku, Recep Tayyip Erdogan v Turecku, Viktor Orbán v Maďarsku a Jarosław Kaczyński v Poľsku, ale napríklad aj filipínsky prezident Rodrigo Duterte.“²²⁸

Profesor filozofie Kwame Anthony Appiah svojou knihou *The Lies That Bind: Rethinking Identity* sa snaží o mierne naštrbenie prístupu, ktorý Fukuyama prezentuje.²²⁹ Identity sú pre neho, ako aj názov naznačuje, klamstvami, ktoré nás spájajú. Identitou sa jednotlivec identifikuje v sociálnej skupine, identít je neobmedzené množstvo, pričom majú objektívnu a subjektívnu dimenziu, a preto limitujú naše možnosti. Vznikajú v procese – skupina považuje konkrétny prvok za významný, prepojí ho s inými znakmi; následne na základe tohto prvku skupinu rozpoznávajú aj iné skupiny.

Normatívnosť identity sa prejavuje až momentom vybočenia z normálu – chlapec, ktorý nosí ružové oblečenie, bude konfrontovaný, že ružová farba „patrí“ k diev-

the Anatomy of Refusal: Cases form Indigenous North America and Australia. 2017. In: *Postcolonial Studies*, 20 (1), s. 18 – 33.

²²⁶ WALTERS, S. D. In Defense of Identity Politics. 2018, 477 s. In: *Signs*, 43 (2).

²²⁷ MARTSCHUKAT, J. *Hegemoniale Identitätspolitik als „entscheidende Politikform“ in den USA. Eine Geschichte der Gegenwart*, 2018. dostupné <https://www.bpb.de/apuz/275882/hegemoniale-identitaet-spolitik-als-in-den-usa?p=all>

²²⁸ FUKUYAMA, F. *Identita. Túžba po dôstojnosti a politika hnevu*. Bratislava: Premedia, 2019, s. 10.

²²⁹ APPIAH, K. A. *The Lies That Bind: Rethinking Identity – Creed, Country, Color, Class, Culture*. London: Profile Books, 2018.

čatám.²³⁰ Identity v sebe zahŕňajú kultúrne poznatky, ktoré vytvárajú naše obrazy o skupine a rovnako tak stereotypy. Na základe identít si vytvárame štruktúrne vzťahy v spoločnosti, no zároveň sú základom hierarchie moci, preto nevyhnete budú aj predmetom politického zápasu, v ktorom sa víťazi budú deliť o moc a zdroje.²³¹

Článok k tejto téme od politológa Pavla Hardoša je lastovičkou na slovenskej scéne, ktorú nemožno prehliadnúť. Hardoš pomerne ľahkým perom a bystrými postrehmi hodnotí obe spektrá diskusie, pričom sa výstižne dostáva k podstate sporu. Podľa neho postmoderná filozofia nám pomohla uvidieť, do akej miery sú naše identity sociálnymi konštruktmi, no zároveň majú politické presahy.²³² *„Kritika politiky identít podsúva, že samotné politické organizovanie sa podľa identity je v demokracii škodlivé. V tom spočíva základný omyl tejto kritiky: politika identít nie je sama o sebe ani zlá, ani dobrá, je nevyhnutným výsledkom politickej koordinácie ako politické strany a ideológie. [...] Sú prirodzeným dôsledkom slobody a plurality v spoločnosti. Identita predstavuje mobilizačný moment a skratku pre budovanie solidarity potrebnej pre organizáciu sledujúcu hocijaký kolektívny cieľ.“*²³³

Ľavicová kritika vidí problém v modernej politike identít, pretože ustupuje od materialistických základov identít, ktoré boli prostriedkom na budovanie solidarity, sa stali cieľ politiky.²³⁴ Moderná politika identít sa prirýchlo uspokojuje s čiastkovými úspechmi.²³⁵ Pravicová kritika vidí problém podobne, obáva sa fragmentácie politiky a nemožnosti vytvorenia jednotného politického rámca.²³⁶

V závere Hardoš uvádza stanovisko, ktoré je veľmi trizievne: *„Hnev a odpor k politike identít prichádza s potrebou odmietnuť implicitnú kritiku vlastnej pozície, prichádza s pocitom ohrozenia, je prejavom krehkosti a neistoty. Odporca chce počuť, že je v poriadku, že nemusí nič meniť, že je dobrý človek. Odmietnutie politiky identít ako pomýlenej sa stáva pohodlným kódom, funguje ako rétorické spojivo na vyhradenie sa voči ideologickým oponentom, je manévrom pre politiku odmietnutia nevyhnutnosti vyrovnat' sa s vlastnou identitou.“*²³⁷

²³⁰ Porovnaj s Hardoš, P. Voda je mokrá, politika je o identitách. Manifest politiky identít, s. 4. In: *Kapitál*, 2019(3), dostupné aj https://www.academia.edu/38543893/Voda_je_mokrá_politika_je_o_identitách

²³¹ APPIAH, K. A. *The Lies That Bind: Rethinking Identity – Creed, Country, Color, Class, Culture*. London: Profile Books, 2018. Porovnaj Hardoš, P. Voda je mokrá, politika je o identitách. Manifest politiky identít, s. 4. In: *Kapitál* 2019(3), dostupné aj https://www.academia.edu/38543893/Voda_je_mokrá_politika_je_o_identitách

²³² Hardoš, P. Voda je mokrá, politika je o identitách. Manifest politiky identít, s. 4. In: *Kapitál*, 2019(3) dostupné aj https://www.academia.edu/38543893/Voda_je_mokrá_politika_je_o_identitách

²³³ *Ibid.*, s. 5.

²³⁴ *Ibid.*

²³⁵ *Ibid.*

²³⁶ *Ibid.*

²³⁷ *Ibid.*

Príklad toho, ako nevyhnutne únik od politiky identít do širšej podoby dôstojnosti nemusí byť funkčný, nám ilustruje hnutie All Lives Matter, ktoré vzniklo ako reakcia na hnutie Black Lives Matter. Hnutie All Lives Matter nieslo myšlienku, že na každom živote záleží bez ohľadu na rasu, pohlavie, náboženstvo, vek či sociálny status. Toto hnutie spropagoval medzi verejnosťou republikánsky senátor Tim Scott, ktorý takto snažil upozorniť na rovnosť rás a jednotu spoločnosti.²³⁸ Následne sa hnutie stalo virálnym a označenie na svojich sociálnych mali aj mnohé športové a umelecké hviezdy. Tomuto hnutiu vyjadril podporu aj samotný Donald Trump a zároveň hnutie Black Lives Matter označil za rasistické a vylučujúce.²³⁹

Na druhej strane jedným z prvých kritikov hnutia All Lives Matter je profesor David Theo Goldberg, ktorý hovorí, že univerzalistické tendencie tohto hnutia sú ignorantské, popierajúce a rasistické; je to tak preto, že hnutie All Lives Matter ignoruje myšlienky rovnosti a slobody, ktoré hnutie Black Lives Matter prináša do verejného priestoru.²⁴⁰ V debatách o hnutiach All Lives Matter a Black Lives Matter sa Black Lives Matter zastal Barack Obama. Obama hovoril o tom, že je každému jasné, že sú to životy všetkých ľudí, na ktorých záleží; avšak myslí si, že dôvodom, prečo organizátori použili spojenie Black Lives Matter je to, že sa snažia poukázať na špecifický problém, ktorý vzniká pre afroamerickú komunitu, pričom tento problém nemajú iné komunity; zároveň sa toto hnutie nehlása myšlienky, že na iných životoch nezáleží.²⁴¹

Azda sa aj vďaka tomuto príkladu javí záver Hardoša, v ktorom kritizuje Fukuyamu, zaujímavý: *„Skúsenosť s príslušnosťou k skupinovej identite je neprenosná. Významne ovplyvňuje naše vnímanie a perspektívu. Stalo sa už akceptovaným poznatkom epistemológie, že situovanosť jedinca formuje jeho poznanie. Poznanie, kognitívne procesy, vnímanie, postoje, emócie, nič z toho nie je oddeliteľné od spoločenského kontextu, v ktorom sa pohybujeme. Pre lepšiu kvalitu rozhodovania o politických otázkach je preto nesmierne dôležité, aby v kolektívnom rozhodovaní zazneli všetky hlasy a skúsenosti. Vyzdvihovanie identity nie je preto v politike samoúčelné, nejde len o ‚uznanie‘ a viditeľnosť. Inklúzia, ktorú požaduje politika identít, je požiadavkou demokratickou, nie je*

²³⁸ SCOTT, E. *Tim Scott defends use of all lives matter*. Dostupné <https://edition.cnn.com/2015/09/03/politics/tim-scott-all-lives-matter/>

²³⁹ WEIGEL, D. *Three words that Republicans wrestle with: Black Lives Matter*. Dostupné https://www.washingtonpost.com/politics/three-words-that-republicans-wrestle-with-black-lives-matter/2016/07/12/f5a9dfdc-4878-11e6-90a8-fb84201e0645_story.html

²⁴⁰ GOLDBERG, D. T. *Why „Black Lives Matter“ Because All Lives Don't Matter in America*. Dostupné https://www.huffpost.com/entry/why-black-lives-matter_b_8191424

²⁴¹ CBS NEWS: *President Obama defends Black Lives Matter movement*. Dostupné <https://www.cbsnews.com/news/president-barack-obama-defends-black-lives-matter-movement/>

len procesným úkonom, ale podmienkou na dosiahnutie substantívne žiaducich výsledkov.²⁴²

Keď horia naše domy

Umelec Kris Straub, nakreslil obrázok, ktorý analogicky znázorňuje názorové pnutie medzi zástancami politiky identít a jej kritikmi, pričom táto analógia je rovnako vhodná na znázornenie pnutia medzi Black Lives Matter a All Lives Matter.²⁴³ Obrázok znázorňuje dve postavičky, ktoré stoja pred domom, ktorý horí a ich dialóg je nasledujúci:

A: Well, I think that all lives matter. We should care exactly equally at all times about everything. ALL houses matter.

B: I agree, all houses DO matter- but at the moment, the one on FIRE should get more attention.

A: But by saying that a burning house needs attention, aren't you saying all other houses DON'T matter?

B: No.

A: My house isn't on fire, but I have dry rot. Are you saying it shouldn't be fixed?

B: It should! But the fire is very pressing.

A: Let's say I put that house fire out, but MY house catches on fire. Aren't I entitled to water then?

B: Of course! But it's not the one on fire right now.

A: My house is near the one on fire. If I wet it down, embers won't catch. Sensible.

B: That is completely outside of analogy.

A: Where's that house's owner anyway? Why do I gotta hose down his house for him?

B: He died, in the fire.

Hasíme, čo nás nepáli? Či hasíme to, čo nás priam nebezpečne páli? V čom teda spočíva nebezpečenstvo politiky identít? Politika identít rastie na pôde sociálnych nerovností. Samotná identita sa ustanovuje vo vzťahu k rozdielom, ktoré sa stali spoločensky uznávanými, z ktorých však môžu prameniť aj stereotypy. Naše identity môžu mať objektívny aj subjektívny charakter a ako nás učí Judith Butlerová, najčas-

²⁴² HORDOŠ, P. Voda je mokrá, politika je o identitách. Manifest politiky identít, s. 4. In: Kapitál 2019(3), dostupné aj https://www.academia.edu/38543893/Voda_je_mokrá_politika_je_o_identitách

²⁴³ STRAUB, K. *All houses matter: the extended cut*. 2016. Dostupné <http://chainsawsuit.com/comic/2016/07/07/all-houses-matter-the-extended-cut/>

tejšie sa konštruujú a vytvárajú. Politika hnevu, ktorá vedie k radikalizácii spoločnosti pramení z toho, že niekto popiera našu identitu. Táto normatívnosť identity sa prejaví v momente vybočenia z normálu, keď nastáva konflikt sociálno-kultúrnej konštrukcie identity s mojím vlastným vnímaním seba samého, a práve vtedy je následkom hnev. Záver Fukuyamu o prínose multikulturalizmu v momente zhody na hodnotách a fungovaní politiky je akoby urobený cez zatvorené oči. Ako sa môžeme sústrediť na celok, ak niekto je súčasťou kolektívu, ktorý je denne utláčaný? A ak aj cieľom má byť rozbitie sociálnych nerovností a emancipácia pre všetkých, tak potom parciálne ciele, ako je zvyšovanie počtov žien vo vrcholných pozíciách či budovanie toaliet pre transrodové osoby, má z dlhodobého hľadiska potenciál naplniť vyššie stanovené ciele. Pre kvalitu diskusie o politických otázkach je rôznorodosť nevyhnutná, politika identít preto nie je len boj o uznanie a viditeľnosť, ale je požiadavkou demokracie na pluralitu a inklúziu.

Politike identít v postmodernej spoločnosti nesvedčia jednoduché a ľahké odpovede. Sú síce lákavé, ale nedostatočné. Postmoderna už viac nemôže a ani nechce garantovať privilegium bieleho heterosexuálneho muža, nie je už viac normatívnym východiskom univerzálne platných noriem spoločnosti. Najmä ak skutočnou kľatbou politiky identít je status quo – moja vlastná identita, môj vlastný príbeh, moja vlastná lož, ktorou sa snažím priblížiť iným.

Spomeň si na Rosu Parksovú. Bez nepohodlia nie je sloboda a sloboda si vyžaduje odvalu. Odvalu dovidieť za vlastný svet a vlastnú identitu, lebo bližšie k sebe môže byť ďalej od toho, kto som. A za touto hranicou leží skutočný potenciál našej existencie.

Zdroje

- SNYDER, T. *Tyranie. 20 lekcí z 20. storočia*. Praha: PROSTOR, 2017.
- YOUNG, I. M. *Justice and Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Combahee River Collective, 1982, „A Black Feminist Statment“. In: HULL, G. T., BELL SCOTT, P., SMITH, B. eds. *All the Women are White, All the Blacks are Men, But Some of Us Are Brave: Black Women's Studies*. New York: Feminist Press.
- TAYLOR, Ch. *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989.
- KRUKS, S. *Retrieving Experience: Subjectivity and Recognition in Feminist Politics*. New York: Cornell University Press, 2001.
- FUKUYAMA, F. *Identita. Túžba po dôstojnosti a politika hnevu*. Bratislava: Premedia, 2019.
- CONNOLLY, W. *Identity/Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002.
- FOUCAULT, M. *Dozerať a trestať*. Bratislava: Kalligram, 2004.
- FOUCAULT, M. *Vůle k věděni. Dejiny sexuality I*. Praha: Herrmann & synové, 1999.

- COLOTKA, P., KÁČER, M., BERDISOVÁ, L. *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016.
- SPARGO, T. *Foucault a teorie podivného*. Praha: Triton, 2001.
- SEDGWICK, E. K. *Epistemology of the Closet*. Berkeley: University of California Press, 1990.
- BUTLER, J. *Trampoty s rodom. Feminizmus a podryvanie identity*. Bratislava: Aspekt, 2014.
- HOOKS, B. *Feminizmus do vrecka. O zanietých politikách*. Bratislava: Aspekt, 2013.
- BROWN, W. *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton: Princeton University Press, 1995.
- COULTHARD, G. *Red Skin, White Mask: Rejecting the Colonial Politics of Recognition*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2014.
- SIMPSON, A. *The Ruse of Consent and the Anatomy of Refusal: Cases from Indigenous North America and Australia*. 2017. In: *Postcolonial Studies*, 20 (1).
- WALTERS, S. D. In Defense of Identity Politics. 2018. 477 s. In: *Signs* 43 (2).
- MARTSCHUKAT, J. *Hegemoniale Identitätspolitik als „entscheidende Politikform“ in den USA. Eine Geschichte der Gegenwart*, 2018. dostupné <https://www.bpb.de/apuz/275882/hegemoniale-identitaet-spolitik-als-in-den-usa?p=all>
- APPIAH, K. A. *The Lies That Bind: Rethinking Identity – Creed, Country, Color, Class, Culture*. London: Profile Books, 2018.
- HARDOŠ, P. *Voda je mokrá, politika je o identitách. Manifest politiky identít*. IN *Kapitál* 2019(3) dostupné na https://www.academia.edu/38543893/Voda_je_mokrá_politika_je_o_identitách
- SCOTT, E. *Tim Scott defends use of all lives matter*. Dostupné <https://edition.cnn.com/2015/09/03/politics/tim-scott-all-lives-matter/>
- WEIGEL, D. *Three words that Republicans wrestle with: Black Lives Matter*. Dostupné https://www.washingtonpost.com/politics/three-words-that-republicans-wrestle-with-black-lives-matter/2016/07/12/f5a9dfdc-4878-11e6-90a8-fb84201e0645_story.html
- GOLDBERG, D. T. *Why „Black Lives Matter“ Because All Lives Don’t Matter in America*. Dostupné https://www.huffpost.com/entry/why-black-lives-matter_b_8191424
- CBS NEWS: *President Obama defends Black Lives Matter movement*. Dostupné <https://www.cbsnews.com/news/president-barack-obama-defends-black-lives-matter-movement/>
- STRAUB, K. *All houses matter: the extended cut*. 2016. Dostupné <http://chainsawsuit.com/comic/2016/07/07/all-houses-matter-the-extended-cut/>

O PARLAMENTNEJ KULTÚRE ON PARLAMENTARY CULTURE

prof. JUDr. Alexander Bröstl, CSc.

Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

JUDr. Ľudmila Gajdošíková, CSc.

Ústav štátu a práva Slovenskej akadémie vied v Bratislave

Abstrakt: Príspevok najprv hodnotí vývoj škandinávskej parlamentnej kultúry konsenzu a práce naprieč straníckymi hranicami (zmluvný parlamentarizmus), ako aj historický vývoj postavenia a významu opozície. Skúma pravidlá vzťahov medzi parlamentnou väčšinou a opozíciou, obštrukciu ako nástroj opozície pri presadzovaní jej záujmov na pozadí zakotvenia pravidiel správania v rokovacom poriadku a týka sa i problematiky parlamentného jazyka a vzájomnej komunikácie v parlamente. Ďalej sa príspevok zaoberá vzťahom rozhodnutí Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej len „ústavný súd“) k normotvornej činnosti Národnej rady Slovenskej republiky (ďalej len „Národná rada“), predovšetkým v oblasti, kde sa stretáva právomoc Ústavného súdu s prijatými právnymi predpismi schválenými Národnou radou. Týka sa aj politiky, vzhľadom na politické zloženie Národnej rady, ktoré ovplyvňuje normotvorbu, ktorá v rozsahu ustanovenom ústavou môže byť predmetom posúdenia Ústavného súdu z hľadiska jej ústavnosti. Venuje sa aj praktickému uplatňovaniu ustanovení rokovacieho poriadku Národnej rady, ako aj parlamentným tradíciám v uvedenom kontexte.

Kľúčové slová: parlamentná kultúra, parlamentná väčšina, parlamentné obštrukcie, opozičná politika

Abstract: The contribution at first evaluates the development of the Scandinavian parliamentary culture of consensus and work across the party limits (contract parliamentarism), and also the status and importance of the opposition. It examines the rules of behaviour between the parliamentary majority and the opposition, the obstruction as an instrument used by the minority in its interests (opinions), on the background of the embedding of the rules of behaviour in the standing order, and it refers to the topic of the unparliamentary language (bad language) in the mutual communication. The contribution focuses on the decision-making activity of the Constitutional Court of the Slovak Republic (hereinafter as “Constitutional Court”) in its relationship to the legislative activity of the National Council of the Slovak Republic (hereinafter as “National Council”), first of all in the area where the jurisdiction of the Constitutional Court meets the adopted legal regulations of the National Council. It concerns also politics, taking into consideration the political composition of the National Council which in the constitutionally regulated extent can become a subject of reasoning from the point of view of its constitutionality by the Constitutional Court. It also deals with the practical application of the rules of the Standing Order of the National Council and the parliamentary traditions in action within the respective context.

Key words: parliamentary culture, parliamentary majority, parliamentary obstructions, opposition politics

1. Nech žije parlamentná kultúra!

V podmienkach Slovenskej republiky každá koalícia po víťazných voľbách ohlasuje novú parlamentnú kultúru. Má sa týkať predovšetkým práce parlamentu, respektíve spolupráce politických strán, predovšetkým pri rokovaní. Pred viacerými rokmi som napísal aforizmus s názvom *Balada o tieňohre*: Keď slnko kultúry klesne celkom nízko, aj trpaslíci vrhajú dlhé tieň. V záhrade parlamentu sa nám akosi premnožili trpaslíci. Kam sa podeli osobnosti?

Škandinávské štáty majú osobitnú parlamentnú kultúru, ktorú možno charakterizovať slovami: konsenzus a práca/spolupráca naprieč straníckymi hranicami. Tieto štáty vychádzajú z odlišného modelu vzťahov medzi vládou a parlamentom (líši sa od amerického Kongresu, westminsterského modelu či kontinentálnej Európy). Kombinuje stranícku súdržnosť a špecializované, vysoko inštitucionalizované parlamenty so silnými, formálnymi právomocami na jednej strane a s menšinovou vládou a politickými rokovaniami s opozičnými stranami na strane druhej. Od začiatku 20. storočia sú v škandinávskych štátoch najrozšírenejšou formou vlády menšinové vlády. To znamená, že vlády sa spravidla spoliehajú na širšie názorové zoskupenia parlamentných strán buď naľavo od stredu, alebo napravo od stredu. Externá podpora menšinovej vlády sa permanentne zakladá buď na jednej, alebo viacerých vonkajších podporných stranách alebo na „premenlivých“ väčšinách (shifting majorities), ktoré sa nájdu/zoskupujú viac-menej ad hoc.²⁴⁴ Takýto vývoj situácie nepochybne vytvára novú parlamentnú kultúru v rámci rozhodovacej činnosti. Bez jej náležitej úrovne by totiž takéto vlády vôbec nemohli fungovať. Ako príklad možno uviesť zmeny vo formálnych i neformálnych procedúrach na schvaľovanie rozpočtov v každej škandinávskej krajine: v dôsledku týchto reforiem je hlasovanie o celkovom rozpočte de facto hlasovaním o dôvere.²⁴⁵ Hrozbou vyslovenia nedôvery vlády sa očakáva, že tá bude viac naklonená uzatváraniu dohôd (Švédsko je v tejto súvislosti označované aj za model „zmluvného parlamentarizmu“ založený na spolupráci politických strán, vychádzajúceho z písomnej formy zmluvy).

Odborníci na ústavné právo, ústavní právnici, politológovia by mali venovať väčšiu pozornosť organizačnému ústavnému právu.²⁴⁶ V parlamente by nesporne mali platiť jasné pravidlá vzťahov medzi vládnuou koalíciou a opozíciou. Nemecký sociológ a predstaviteľ teórie spoločenských systémov Niklas Luhmann (1927 – 1998)

²⁴⁴ CHRISTIANSEN, F. J. *Inter-Party Cooperation in Scandinavia*. Minority Parliamentarism and Strong Parliaments. April 2005, p. 1; SANNERSTEDT, A. Negotiations in the Riksdag. In: STENELO, L.-G. – JERNECK, M. (eds.). *The Bargaining Democracy*. Lund 1996, p. 17 – 58.

²⁴⁵ CHRISTIANSEN, F. J. c. d., s. 30.

²⁴⁶ KUHN, D. *Der Verfassungsgrundsatz effektiver parlamentarischer Opposition*. Tübingen 2019.

zaznamenáva, že „objav politickej opozície a jej legitimáciu a jej inštitucionalizovanie v politických systémoch sa oslavuje ako veľký výdobytok moderného spoločenského vývoja“.²⁴⁷ Podľa neho v moderných spoločnostiach popri rozlišovaní vláda – ovládání existuje aj diferenciácia vláda – opozícia, ktorá odôvodňuje paradox pojmu vláda. Opozícia v tomto binárnom rozlíšení funguje ako reflektujúca hodnota, ktorá vnáša do systémovej komunikácie alternatívne poznatky. V tom zmysle len opozícia zaručuje trvalú reflexiu a stálu prítomnosť optiky, v ktorej možno vidieť, že by to bolo možné aj inak, resp. bolo by to bývalo možné aj inak.

Keď sa pozrieme do histórie, teoreticky fundovane sa k pojmu opozície vyjadril Henry St. John Viscount Bolingbroke (1678 – 1751), člen parlamentu v rokoch 1701 – 1708. V známom spise *Listy o duchu patriotizmu: o myšlienke vlasteneckého kráľa a o stave strán pri nástupe kráľa Juraja I.* (Letters on the Spirit of Patriotism: on the Idea of a Patriot King and on the State of Parties at the Accession of King George the First) po prvý raz pripísal opozícii jasnú funkciu, kontrolu vlády: „Z toho vyplýva, že tí, ktorí sa angažujú v opozícii, stoja pred veľkými povinnosťami pripraviť sa na kontrolu tak, ako tí, ktorí slúžia Korune sú pod tlakom prípravy na výkon správy (carry out on the administration); a že strana vytvorená na tento účel nekoná ako dobrí občania či čestní ľudia, ak nenavrhuje správne a tiež ak neodporuje nesprávnym opatreniam vlády.“²⁴⁸ O opozícii v kontexte inštitúcie kabinetu s ministerským predsedom sa po prvý raz zmieňuje 10. apríla 1826 John Cam Hobhouse (1786 – 1869) v slávnom prejave v Dolnej snemovni. Vládny návrh oddeliť úrady predsedu obchodnej komory (President of the Board of Trade) a pokladníka námorníctva (Treasurer of the Navy) komentuje takto: „Pravý minister zahraničných vecí ... nemohol pochopiť, prečo by sa teraz mali vrátiť k starému systému a zveriť dvom osobám výkon povinností, ktoré účinne vykonávala jedna osoba. Povedalo sa, že pre ministrov Jeho Veličenstva je veľmi ťažké vznášať námietky proti tomuto návrhu. Zo svojho pohľadu si myslel, že ešte ťažšie je prinútiť **opozíciu Jeho Veličenstva**, aby prijala túto politiku.“²⁴⁹ Táto fráza ihneď vzbudila smiech a okamžite sa stala súčasťou debaty. Ako prvý minister zahraničných vecí, a potom George Tierney, ktorý povedal, že Hobhouse „nemohol objaviť lepšiu frázu, ako tú, ktorú použil – sme si tým istí – na všetky úmysly a ciele, aby nám opísal časť vlády Jeho Veličenstva“.²⁵⁰

²⁴⁷ LUHMANN, N. Theorie der politischen Opposition. *Zeitschrift für Politik*, 36 (1989), s. 13. Pozri rozsiahlu prácu o statuse opozície INGOLD, A. *Das Recht der Oppositionen – Verfassungsbegriff – Verfassungsdogmatik – Verfassungstheorie*. Tübingen 2015.

²⁴⁸ BOLINGBROKE, H. S. J. V. *Letters of the Spirit of Patriotism: on the Idea of a Patriot King and on the State of Parties at the Accession of King George the First*. London 1775, s. 60.

²⁴⁹ *Hansard* vol. XV, p. 135 (10 April 1826) Pozri tiež: WEBBER, G. Loyal opposition and the political constitution. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2016, p.7; Board of Trade – v preklade aj Ministerstvo obchodu.

²⁵⁰ Podľa HANHAM, H. J. (Ed.). *The Nineteenth Century Constitution 1815 – 1914: Documents and Commentary* (Cambridge 1969), p. 114 a PORRITT, E. *The Unreformed House of Commons. Vol. I.* Cam-

Od týchto čias sa vo Veľkej Británii vyvíjala vlastná samostatná ústavná inštitúcia opozície. Oficiálne bola uznaná na základe *Ministers Crown Act* z roku 1937. Tento zákon po prvý raz právne uznal „lídra opozície“ s penziou 2 000 libier ročne. Podľa zákonnej definície je líder opozície tým členom Dolnej snemovne (House of Commons), ktorý je v čase, keď je v tejto snemovni vodcom strany, ktorá je v opozícii voči vláde Jeho Veličenstva ako najpočetnejšia sila v tejto snemovni. Je to jedna z irónií dejín, že vláda, ktorá sa nazývala „národnou“, ako samozrejmosť popierala samotnú existenciu opozície, ako prvá navrhla Parlamentu, aby opozícia bola zakotvená v zbierke zákonov a aby sa jej vodcovi priznal plat. Teraz to je iba na opozícii, aby sa nenazývala iba „opozíciou Jeho Veličenstva“, ale aj „národnou opozíciou.“²⁵¹ Aj v súčasnosti opozícia tvorí nenahraditeľný prvok v ústavnom živote Anglicka.

Áké je teda postavenie a aká je úloha opozície v parlamente? V roku 1971 Slobodné hanzovné mesto Hamburg novelizovalo Ústavu z roku 1952 a zakotvilo postavenie opozície, čo bolo nové a zostalo jedinečné v Spolkovej republike Nemecko.²⁵² Dva odseky článku 23a znejú takto: „(1) *Opozícia je podstatnou súčasťou parlamentnej demokracie.* (2) *Má stálu úlohu verejne zastávať kritiku vládneho programu principiálne aj v konkrétnom prípade. Je politickou alternatívou k vládnej väčšine.*“ Podľa dôvodovej správy by parlamentnej demokracii bez opozície chýbala podstatná súčasť, vládna väčšina by teda v zmysle Ústavy nemala „politickú alternatívu“.

Ústavný súd Spolkovej republiky Nemecko vo svojom rozhodnutí zo 14. januára 1986 (2 BvE 14/83 a 4/84) v konaní o spore orgánov (Organstreit) po prvý raz uviedol „všeobecný ústavno-právny princíp efektívnej opozície“, aj keď možno súhlasiť s kritikmi tohto rozhodnutia, že ústavno-právne odôvodnenie tohto princípu trochu pokrívava. Z uvedeného rozhodnutia však tak či onak vyplývajú niektoré dôležité právne vety: Ochrana parlamentnej menšiny nespočíva v tom, ochrániť menšinu pred vecnými rozhodnutiami väčšiny, ale v tom, umožniť menšine, aby mohla uplatniť svoje stanovisko v procese tvorby vôle parlamentu.²⁵³

Obštrukcia je nástroj menšiny alebo opozície v parlamente. Spravidla pod ňou rozumieme plánovanú akciu parlamentnej menšiny, ktorá sa pomocou práv, ktoré jej patria, usiluje zabrániť uzneseniu (rozhodnutiu) väčšiny alebo ho oddialiť či pozdržať.

bridge 1903, p. 510. Tierney vysvetlil význam svojej frázy prídavkom „Jej konania z minulosti dokázali, že gentlemani oproti sú v úrade, my sme pri moci.“

²⁵¹ The Ministers of the Crown Act, 1937. *Modern Law Review*, Sept., 1937, p. 145.

²⁵² SCHACHTSCHNEIDER, K. A. Das Hamburger Oppositionsprinzip. Zum Widerspruch des entwickelten Parteienstaates zur republikanischen Repräsentation. *Der Staat*, Vol. 28, No. 2 (1989), s. 179 (s. 179 – 200).

²⁵³ Rozhodnutie Ústavného súdu Spolkovej republiky Nemecko (BVerfGE) zo 14. januára 1986.

Kríza parlamentného systému bola horúcou témou koncom 19. storočia. Objavenie sa organizovanej obštrukcie v európskych parlamentoch okolo roku 1900 sa pokladalo za najdôležitejší znak toho, že celý systém je ohrozený.²⁵⁴ Ešte v roku 1882 Frederic Harrison uverejnil článok *Kríza parlamentnej vlády*, v ktorom sa takmer výlučne venoval parlamentnej obštrukcii.²⁵⁵ Oponenti parlamentného systému začali používať násilné obštrukcie vo Viedni, Berlíne, Berne, Ríme a inde. Georg Jellinek (1851 – 1911), ktorý mal rakúsky pôvod a bol profesorom vo Viedni predtým, ako sa posunul do Bazileja a do Heidelbergu, bol vo vzťahu k vplyvu obštrukcie na vývoj parlamentného systému hlboko pesimistický: „*Parlamentná obštrukcia už viac nie je len v dejinách toho či onoho parlamentu. Stala sa medzinárodným javom, ktorý hrozi- vým spôsobom spochybňuje celú budúcnosť parlamentného systému.*“²⁵⁶

V rámci národnostných bojov v Rakúsko-Uhorsku sa obštrukcia po prvý raz uplatnila ako bojový prostriedok v roku 1897 a odvtedy sa stala chronickým javom. Začiatkom 20. storočia, presne 27. februára 1904, Erich Brandenburg vo svojej prednáške v Drážďanoch uviedol, že obštrukcia je zaujímavý a nepreskúmaný jav moderného politického života.

Christian Hermann Teichmann vo svojej dizertačnej práci (podnes relevantne) rozlišuje medzi principiálnou obštrukciou a taktickou obštrukciou: „*Rozlišovanie medzi protiústavnou, principiálnou obštrukciou a taktickou obštrukciou vychádza z postoja menšinových strán voči základným hodnotám ústavy a parlamentarizmu vôbec a na druhej strane z trvania a intenzity (sily) uskutočňovanej obštrukcie. Obštrukcia, ktorá sa rovná bojkotu, sa stáva, ak prekročí určité medze, určitý bod, útokom na samotný ústavný poriadok, a potom ju treba označiť ako protiústavnú.*“²⁵⁷

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 350/1996 Z. z. v znení neskorších predpisov (ďalej len „rokovací poriadok“ alebo aj „zákon o rokovacom poriadku“)

²⁵⁴ WELDE, H. te. Parliamentary Obstruction and the Crisis of European Parliamentary Politics Around 1900. Revised version, in: SCHULZ, A. – WIRSCHING, A. (ed.). *Parlamentarische Kulturen in Europa. Das Parlament als Kommunikationsraum*. Düsseldorf 2012, p. 267 – 283.

²⁵⁵ HARRISON, F. *The Crisis of Parliamentary Government. The Nineteenth Century (January 1882)*, p. 9– 28.

²⁵⁶ JELLINEK, G. Die parlamentarische Obstruktion. In: *Ausgewählte Schriften und Reden II*. Berlin-Häring 1911, s. 419 – 430. Po prvý raz uverejnené v Neue Freie Presse 26. júla 1903.

²⁵⁷ TEICHMANN, Ch. H. *Die Obstruktion parlamentarischer Minderheiten*. Göttingen 1958, s. 106. Z ostatných skúseností s bojkotom či obštrukciami v Národnej rade možno uviesť prípad „tortových opozičníkov“ z 19. a 20. februára 2020, t. j. poslancov koalície PS/Spolu, ktorý vtedajší predseda vlády Peter Pellegrini komentoval takto: „Národná rada Slovenskej republiky pre mňa predstavuje garanciu parlamentnej demokracie. Preto sa nemôžem pozeráť na to, ako sa po miestnosti so slovenským štátnym znakom, kde sa prijímajú zákony, premávajú poslanci v pyžamách, rozkladajú si spacáky v rokovacej miestnosti, spia na stoloch a z rečníckeho pultu si robia prístrešok na horalky a termosky s kávou.“ V októbri 2020, keď sa malo hlasovať o novele zákona o zdravotnej starostlivosti (úprava oblasti potravín), poslanci vyťahovali hlasovacie kartičky, aby Národná rada nebola uznášaniaschopná.

obsahuje ustanovenia, ktoré sa týkajú uplatňovania parlamentnej kultúry, napríklad § 9a Etický kódex poslanca. Ten novšie znie: „*Poslanec je povinný pri výkone svojej funkcie správať sa v súlade so zásadami slušného správania a dobrých mravov a dodržiavať ústavu, zákony a etický kódex poslanca, ktorý môže Národná rada schváliť uznesením.*“ Ustanovenie § 29a rokovacieho poriadku sa týka určenia dĺžky času na rozpravu a § 30 určenia dĺžky rečníckeho času. Všeobecný rámec upravuje aj § 32 zákona o rokovacom poriadku (Zabezpečenie poriadku v rokovacej sále): „*Poslanec, ktorý svojimi prejavmi alebo činmi v rokovacej sále prekročil hranice slušnosti alebo ktorý svojím konaním naruša priebeh rokovania...*“ (výzva alebo vykázanie z rokovacej sály).

Politológ Michal Horský pred rokovaním o novele zákona o rokovacom poriadku v roku 2016 upozorňoval na to, že po 25 rokoch „politická kultúra a prejavy v zákonodarnom zbore hraničia s legitimitou parlamentnej demokracie“. Tvrdil, že niektorí politici nerozoznávajú rozdiel medzi emocionálnosťou a racionalitou. V prejave im chýbajú fakty, ale používajú osobný útok, urážky, dehonestáciu inej osoby. Novelu rokovacieho poriadku pripravovala pracovná skupina, ktorá podľa vyjadrení analyzovala podobné predpisy vo vyše 20 štátoch Európskej únie: jej porovnanie ukázalo, že 9 spomedzi 27 komôr parlamentov má upravené fixné obmedzenie dĺžky rečníckeho času. Národná rada schválila novelu rokovacieho poriadku 26. októbra 2016; podľa nej poslanci nemôžu používať vizuálne pomôcky, transparenty či letáky, ani obrazovú alebo zvukovú prezentáciu. Novela zakázala aj používanie mobilných telefónov či tabletov na fotenie či zaznamenávanie videí. Poslanci nesmú do rokovacej sály nosiť jedlo. Na námietky opozičných poslancov reagoval poslanec Peter Kresák poukazom na rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva v kauze z maďarského parlamentu: „*Rozhodnutie Karácsony sa týkalo štyroch maďarských poslancov, ktorí sa správali, ak to zjednoduším, neprístojne v snemovni a boli za to sankcionovaní. Tie neprístojnosti boli rôzne, boli podobné situácii na Slovensku, boli to megafóny, boli plagáty, boli to urážky. Boli sankcionovaní podľa vtedajšieho rokovacieho poriadku maďarského parlamentu, ktorý umožňoval, aby predsedajúci parlamentu alebo predseda parlamentu im udelil pokutu.*“²⁵⁸ Avšak Európsky súd pre ľudské práva podľa Kresáka uviedol, že sloboda prejavu nie je bezbrehá a že každý parlament môže upraviť svoj vnútorný

²⁵⁸ Z vystúpenia poslanca Petra Kresáka v rozprave na schôdzi Národnej rady 26. októbra 2016 o 9:46 h. V uvedenom kontexte ide o Case Karácsony and others v. Hungary (Application No. 42861/13. Strasbourg 16. September 2014. ESLP v písomnom rozhodnutí komentoval vystúpenie poslancov z 30. apríla 2013, keď na plenárne zasadnutí parlamentu priniesli a vystavili tam o. i. transparent s nápisom: „*FIDESZ – Kradnete, podvádzate, klamete!*“, čo nepovažoval za porušenie slobody prejavu v zmysle čl. 10 Európskeho Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, na inom mieste však vo všeobecnosti hodnotil „*gravely offensive conduct (hrubé útočné správanie)*“ ako správanie nevhodné, neprimerané a neprijateľné v spojení so slobodou prejavu.

poriadok. Správanie väčšiny poslancov, ktorí neprejavili veľký záujem o túto odbornú podloženú analýzu a o vysvetlenie nemožno nazvať inak ako nekultúrne.

Pracovná skupina analyzovala 20 príkladov z iných štátov Európskej únie. Vývoj nezastavíš. Ale viacerým poslancom možno iba odporúčať, aby si niekedy prečítali klasické diela ústavného práva k tejto tematike. Rozhodne jedno z najlepších, ktoré svojho času napísal Julius Hatschek (1872 – 1926), jeden z mála významných právnikov svojej generácie, ktorý habilitoval v roku 1898 u Georga Jellineka v Heidelbergu a bol neskôr profesorom v Göttingene.²⁵⁹

Napokon niekoľko poznámok o jazykovej kultúre, o kultúre slova. Pozrime sa trochu bližšie jednak na prázdny jazyk (bad language) v úradnom styku, ako aj na neparlamentné slová (sprosté slová či nadávky, t. j. bad words).

Príkladom, ktorý nesporne súvisí s jazykovou kultúrou, je prázdny jazyk (bad language) v úradom styku, vo verejnom živote, a teda aj v parlamente. Je neustálym terčom posmechu satirikov, ktorí si robia vtipy z vystúpení poslancov či ministrov. Napokon jazyk, ktorý požíva vláda a verejné inštitúcie, je dôležitý, pretože priamo ovplyvňuje život ľudí. Tento jazyk musí byť jasný a zrozumiteľný: „Zmes prázdnoty a nekompetentnosti je najvýznamnejšou charakteristikou modernej anglickej prózy a osobitne politických prejavov akéhokolvek druhu. Len čo sa určité témy vytiahnu, konkrétne sa roztopí na abstraktné a nikto sa nezdá byť schopný myslieť o rečových zvratoch, ktoré nie sú otrepané: próza čoraz menej pozostáva zo slov zvolených kvôli ich významu, a čoraz viac z fráz, pozbíjaných dohromady ako časti prefabrikátu kurína.“²⁶⁰ Bývalá poslankyňa Tessa Jowell spísala v roku 2004 „malú knižku nezmyslov (little book of bollocks),“ v ktorej zachytila vzorky „vládneho žargónu“ a vzorky „gobbledegook.“²⁶¹ „Zobierala som niečo, čo nazývam zoznam nezmyslov (čo je preklad bollocks, ak nezostúpime do trochu nižšej úrovne angličtiny, pozn. A. B.), čo som si zapísala, keď som sedela na schôdzach ako ukážky nášho absurdného jazyka – za ktoré sme vinní všetci vrátane mňa. Existuje značné riziko, že ak ste boli osem rokov vo vládnej funkcii, že začnete hovoriť jazykom, ktorý nie je jazykom skutočného sveta.“

²⁵⁹ HATSCHKEK, J. *Das Parlamentsrecht des Deutschen Reiches*. Berlin und Leipzig 1915.

²⁶⁰ Predmetom kritiky bol takýto úradný jazyk aj v televíznom seriáli *Yes Minister*. Autormi tejto politickej satiry boli Anthony Jay a Jonathan Lynn: prvý raz sa tento program vysielal na BBC2 v rokoch 1980 – 1984.

²⁶¹ *Bad official language*. In: *Bad Language: The Use and Abuse of Official Language*. House of Commons. Public Administration Select Committee. First Report of Session 2009-10. Report, together with formal minutes, oral and written evidence. Published on 30 November 2009 by authority of the House of Commons, London, s. 6.; *Gobbledegook* je reč, ktorá je alebo sa zdá byť nezmyselná. Tiež *gibberish* alebo *jibber-jabber* (rýchla a nezrozumiteľná reč): zahŕňa zvuky reči, ktoré nie sú skutočnými slovami, slovné hračky alebo osobitný žargón nezrozumiteľný pre outsiderov.

V niektorých parlamentoch existujú pravidlá, ktoré sa týkajú používania slov, respektíve toho, aké slová sa nemajú používať. Ako príklad uvediem Nový Zéland. V tridsiatych rokoch 20. storočia si tu v parlamente vypracovali odkazy na „neparlamentný jazyk“ a postupne sa dopracovali až k zoznamu neparlamentných slov, ktoré sa nemajú používať v rokovaní parlamentu (Index of the New Zealand Parliamentary Debates). Poslanci nemajú používať nevhodný jazyk (unbecoming language), osobné invectívy a urážky, nemôžu uvádzať nevhodné motívy ani obviňovať iných poslancov či členov vlády z úplatkárstva, podplácania či korupcie a nečestnosti, nemajú spochybňovať pravdivosť tvrdení iných poslancov. Výber neparlamentných slov je vskutku zaujímavý. Krátka ukážka: finančný Frankenstein, retardovaný červ, snemovňový klaun, ajatolláh (po roku 1980), fašistický diktátor, marxista alebo neomarxista, výroky ako „*Jeho mozog by mohol v arašidovej šupke tisíc rokov bez toho, aby sa začal dotýkať jej stien*“, „*Drž hubu, veľký opičiak!*“ alebo „*Si malý, lacný trpaslík*“, smiešna myš, arapawska koza, a podobne.²⁶² Nad používaním a dodržiavaním jazyka v novozélandskom parlamente (ako aj v iných parlamentoch) bdie hovorca (speaker), ktorý má v rukách niekoľko možností. Zahŕňajú žiadosť, aby poslanec stiahol svoj výrok, aby ho odvolal a ospravedlnil sa zaň, aby ho odvolal, ospravedlnil sa a opustil snemovňu.

2. Priemet parlamentnej kultúry v zákonodarstve (z hľadiska rozhodovacej činnosti ústavného súdu)

Vízia a realita

Parlamentná kultúra sa len ťažko dá podriadiť pod elementárne pravidlá spoločenského styku, spoločenského bontónu či spoločenskú etiketu. Máme pod ňou na mysli spoločenské pravidlá, ktoré prešli určitým vývojom v zhode s tým, ako sa vyvíjala celá spoločnosť, resp. spoločenstvo ľudí alebo určitého regiónu, a z ktorých sa stal v zásade väčšinový a všeobecne akceptovaný *modus vivendi*. Vývojom takto vytvorené v zásade väčšinové pravidlá s náležite tolerovaným diapazónom vytvárajú akceptovateľný model komunikácie medzi ľuďmi, či už verbálnej alebo inej, ktorý možno označiť aj ako „etiketa“.²⁶³

²⁶² Po roku 1980 sa zoznam vlastne už nevedie, posúdenie reči a zvolených jazykových prostriedkov je na hovorcovi snemovne.

²⁶³ ŠPAČEK, L. *Etiketa a Moderní etiketa pro každého*. Praha 2017.

Parlament ako jeden z najvyšších ústavných orgánov, kreovaný prostredníctvom priamo zvolených zástupcov by si okrem štandardne akceptovateľného modelu správania mal vo svojom politickom/profesionálnom pôsobení zachovať demokratický charakter tak navonok, ako aj vo vnútri svojho pôsobenia, uvedomujúc si, že vnútorná štruktúra parlamentu je politicky diferencovaná a spravidla rozdelená na „väčšinu“ a „menšinu“. K vzťahu parlamentnej väčšiny a menšiny sa Ústavný súd Slovenskej republiky (ďalej len „ústavný súd“) vyjadril v náleze PL. ÚS 6/2017, kde o. i. uviedol:

„...Regulovanie parlamentnej rozpravy nemôže byť samoučelné a tiež nemôže poprieť jej význam v demokratickom a ‚materiálnom právnom štáte‘ v jej podstate. Pri nastavení pravidiel parlamentnej rozpravy je potrebné vziať do úvahy princípy racionality a efektívnosti zákonodarstva, procedurálnej spravodlivosti, vypočutia strán zastúpených v parlamente, ochrany práv všetkých poslancov či zabránenie obštrukciám. ... Hoci princíp väčšinového rozhodovania patrí medzi základné definičné znaky demokracie a demokratického rozhodovania a väčšina vlád parlamentných demokracií je odkázaná na podporu (dôveru) parlamentnej väčšiny zloženej zo zástupcov jednej alebo viacerých politických strán zastúpených v parlamente, nie je parlament orgánom tejto väčšiny, ale je založený na slobodnom výkone mandátu všetkých svojich členov, na ich rovnosti, lebo všetci sú reprezentantmi občanov, a to bez ohľadu na to, k akej politickej frakcii či k názorovému prúdu jednotliví poslanci parlamentu patria. ... Princíp väčšinového rozhodovania je v demokratickom štáte neoddeliteľne spojený s princípom ochrany menšiny, ktorá je na parlamentnej pôde reprezentovaná parlamentnou menšinou tvoriacou parlamentnú opozíciu. Medzi jej základné funkcie patrí najmä artikulácia menšinových názorov, predkladanie alternatívnych návrhov k väčšinovým stanoviskám a rozhodnutiam a kontrola vládnej väčšiny, to všetko pred zrakmi verejnosti, ktorá si aj týmto spôsobom tvorí a upresňuje svoj názor na prácu parlamentu. Prítomnosť parlamentnej menšiny núti vládnú väčšinu vysvetľovať a odôvodňovať svoje rozhodnutia. Garantovaná je tak zásada kontradiktórnosti, vychádzajúca zo slobodnej výmeny názorov a stanovísk s cieľom hľadania širšej zhody a prípadne aj odstraňovanie nedostatkov. Táto zásada je základom činnosti parlamentu ako miesta výmeny názorov, presviedčanie oponentov o pravde a spravodlivosti a tiež ako miesta vyjednávania. ... Parlamentná menšina predstavuje v demokratických systémoch vládnutia dôležitý prvok. Medzi práva parlamentnej menšiny a jej jednotlivých členov, ktoré by mali byť v demokratickom a právnom štáte ústavne garantované, možno zaradiť najmä práva zaručujúce parlamentnej menšine účasť na parlamentných procedúrach, teda práva umožňujúce výkon dozoru a kontrolu vládnej väčšiny aj vlády samotnej. Ďalej ide o práva umožňujúce parlamentnej menšine domáhať sa ústavného preskúmania väčšinou prijatých rozhodnutí (zákonov) a v neposlednom rade aj o práva chrániace parlamentnú menšinu i jej jednotlivých členov pred prenasledovaním a svojvôľou zo strany

väčšiny... Aj parlamentarizmus v Slovenskej republike je postavený na politickom súperení parlamentnej väčšiny a menšiny, pričom sa považuje za súčasť politickej kultúry priznať určité práva a ochranu aj parlamentnej menšine. Z právneho hľadiska však pojem parlamentnej menšiny, resp. opozície definovaný nie je a slovenský právny poriadok ani neobsahuje práva, ktoré by patrili špecificky len opozícii. Všetci poslanci národnej rady majú rovnaké statusové práva (Krošlák, D. a kol. Ústavné právo. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 454) ... Ochrana parlamentnej menšiny je princípom demokratického štátu. Ak by došlo k takej zmene vnútorných pravidiel parlamentu, ktoré by marili, sťažili či až dokonca znemožnili výkon činnosti parlamentnej menšiny, ale najmä výkon práv poslancov, ktorí k nej patria, tento princíp by bol porušený. Zodpovednosť za nápravu by bola v prvom rade na parlamente a jeho zákonodarnej právomoci. Ak by parlament sám svoje vnútorné pravidlá v rokovanom poriadku nezmenil a tieto by zasahovali do slobodného výkonu poslaneckého mandátu poslancov opozície v intenzite porušujúcej jeho podstatu a zmysel, bol by namiesto ochranný zásah nezávislého súdneho orgánu ochrany ústavnosti – ústavného súdu.“

Rozvetvený počet politických strán, ktorý sa prenáša aj do parlamentnej zastupiteľskej zostavy a neraz krehkej väčšiny, sťažuje často nielen bežnú/štandardnú, ale aj politicko-právnu komunikáciu vo vnútri parlamentu ako takého (neraz aj v otázkach upravených právnym predpisom) a často sa parlamentná kultúra otriasa vo svojich základoch.

Existujú písané pravidlá a nepísané úzusy (uzancie), dokonca právne úpravy, ktoré by mali akceptovať všetci zástupcovia ľudu zvolených do parlamentu. To je jadro a podstata politickej kultúry.

Z tých písaných pravidiel, ktoré sú všeobecne záväzné, asi sa najviac fungovania parlamentu týka spôsobu jeho rokovania, a tie sú obsahom rokovacieho poriadku, ktorý bol schválený 24. októbra 1996 a má v súčasnosti 35 noviel.

Do právomoci parlamentu patrí aj personálne „obsadzovanie“ predovšetkým ústavných funkcií, ale nielen tých. Vzhľadom na to, kto ho tvorí, vnášanie politiky do tohto procesu nie je prekvapivé. Nemalo by však prekročiť aspoň minimálne hranice parlamentnej, ale aj politickej kultúry, o etike ani nehovoriac, najmä v tých prípadoch, keď kreuje, nominuje, volí nezávislé, nestranné, apolitické orgány/funkcie, kde by nielen tam, ale najmä v týchto prípadoch mala mať profesionalita a morálka prioritné miesto.

Parlament ako personalista/kádrovník

Ako môže vyzerat' „parlamentná kultúra“ pri realizovaní personálnej politiky zverejneného parlamentu možno prezentovať aspoň na dvoch príkladoch.

Prvým je nominácia kandidáta na post generálneho prokurátora. Bol to tvrdý parlamentný boj s mnohými obštrukciami a politikárčením. Tak možno označiť voľbu kandidáta na funkciu generálneho prokurátora. Začal v novembri 2010 a skončil vymenovaním nového generálneho prokurátora 17. júla 2013, aj keď reálne sa ústavnoprávne uzavrel až 4. decembra 2014 rozhodnutím o sťažnosti prezidentom nevyzmenovaného, ale parlamentom predtým zvoleného kandidáta, pričom nového kandidáta na generálneho prokurátora parlament zvolil (18. júna 2013) a prezident ho vymenoval (17. júla 2013) za generálneho prokurátora, t. j. ešte pred ukončením konania o sťažnosti nevyzmenovaného predtým zvoleného kandidáta na generálneho prokurátora na ústavnom súde (skutočnosť, že rozhodnutie bolo v jeho prospech, na veci už nič nezmenilo).

Z uvedeného vyplýva, že tento boj o post generálneho prokurátora, ktorý bol najprv len na pôde parlamentu a bol spojený s mnohými obštrukciami, prekročil nakoniec parlamentnú pôdu a neobišiel ani ústavný súd, počnúc konaním o súlade právnych predpisov v konaní sp. zn. PL ÚS 95/2011 (nález z 5. októbra 2011), ktoré sa týkalo spôsobu voľby kandidáta na funkciu generálneho prokurátora, kde ústavný súd nevyhovел návrhu námestníka generálneho prokurátora a skupine poslancov a k spôsobu voľby kandidáta na funkciu generálneho prokurátora v odôvodnení svojho rozhodnutia uviedol: *„Predmetom abstraktnej kontroly noriem nie je a ani nemôže byť posudzovanie vhodnosti a účelnosti jednej z viacerých možností zákonnej úpravy, a ak áno, potom iba v tom ohľade, či namietaná zákonná úprava (jej časť) nie je v reálnom a neudržateľnom konflikte s ústavným poriadkom [ústavou, ústavnými zákonmi a niektorými medzinárodnými zmluvami, pozri čl. 125 ods. 1 písm. a) ústavy]. Preto neprislúcha ústavnému súdu reagovať na odbornou, politickú a laickú verejnú vednú diskusiu či polemiku o optimálnom spôsobe hlasovania o voľbe dotknutých verejných funkcionárov, predovšetkým o voľbe kandidáta na funkciu generálneho prokurátora, ktorú vzhľadom aj na závery ústavného súdu v posudzovanej veci možno vnímať skôr z pohľadu de lege ferenda...“*

Ústavný súd v súvislosti s rozhodovaním „o novom prokurátorovi“ rozhodoval v ďalších konaniach, a to v konaní o sťažnostiach súvisiacich s namietaným porušením ich práv jednak v spojení s voľbou kandidáta na generálneho prokurátora v parlamente (napr. nález sp. zn. I. ÚS 76/2011 z 28. apríla 2011, uznesenie sp. zn. IV. ÚS 11/2011 z 9. februára 2011, uznesenie sp. zn. IV. ÚS 433/2012 z 23. augusta 2012) a jednak s (ne)vymenovaním za generálneho prokurátora (nález sp. zn. I. ÚS 397/2014 zo 4. decembra 2014, nález sp. zn. III. ÚS 427/2012 zo 17. decembra 2014). Ústavný súd konal a rozhodoval v tejto súvislosti aj o výklade ústavy (uznesenie sp. zn. PL. ÚS 4/2012 z 24. októbra 2012 o otázke povinnosti/možnosti prezidenta (ne)vymenovať predložený mu parlamentom návrh zvoleného kandidáta za

generálneho prokurátora podľa čl. 102 ods. 1 písm. t) a čl. 150 ústavy. Všetky tieto snahy politických súperov prerástli až do námietkovej vojny na ústavnom súde, dokonca paralyzujúcej jeho rozhodovanie v konaniach/veciach spojených s výberom a vymenovaním nového generálneho prokurátora (na dvanásť z trinástich sudcov boli podané účastníkmi konania námietky zaujatosti).

Druhým príkladom bola voľba kandidátov na sudcov Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej len „ústavný súd“), predovšetkým po 19. februári 2019, a nielen to, pri voľbe a menovaní sudcov sa vyskytlo dosť iných ústavných prešlapov nekorešpondujúcich s čl. 2 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky uverejnenej pod č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov (ďalej aj „ústava“), ale ani s ďalšími článkami ústavy. Nakoniec parlamentná logistika v takomto duchu sa pri voľbe a menovaní sudcov ústavného súdu sa vyskytla aj predtým. Skutočnosť, že úroveň parlamentnej kultúry sa tu stala takmer nemerateľnou, nie je dobrou vizitkou. Omnoho závažnejšie však sú ústavné prešlapy pri explicitne znejúcich ustanoveniach (prítom konanie o výklade ústavy podľa čl. 128 platí od 1. júla 2001). Ukázalo sa však, že procedúra výberu, voľby a menovania sudcov ústavného súdu za súčasných kultúrno-politických podmienok parlamentu zloženého z reprezentatívnej politickej elity je spôsobilá znefunkčniť v tomto prípade nielen ústavný súd, ale ústavný systém štátu. A toto nie je dobrá správa.

Tieto dva príklady mali slúžiť ako memento parlamentnej kultúry.

Parlament ako ústavodarca

Ústava Slovenskej republiky je základom fungovania nášho štátu a ústavného systému.

Deň prijatia ústavy oslavujeme ako štátny sviatok. O necelý rok budeme oslavovať jej 30. výročie.

Parlament sa prejavuje ako veľmi aktívny ústavodarca. Dnes je ústava v znení 19 noviel a jedného nálezu ústavného súdu. Okrem toho parlament prijal od vzniku Slovenskej republiky celý rad ústavných zákonov nielen na základe ústavného splnomocnenia, ale aj mimo neho. Je na úvahu, či počet ústavných zákonov je relevantným a signifikantným kritériom nášho ústavného systému.

Môže ísť aj o to, že parlament asi nemá „vykolíkovánú“ hranicu medzi jeho postavením ako ústavodarcu a jeho postavením ako zákonodarcu. Inak by nemohol prijať niektoré novely ústavy alebo samostatné ústavné zákony, navyše niektoré mimo rámca ústavného splnomocnenia. Hranica medzi zákonodarnou právomocou a ústavodarnou právomocou je veľmi subtílna. Pomerne ľahko sa rozlišuje ústavodarná právomoc vyplývajúca priamo, jednoznačne a nespochybniteľne z ústavy, ťažšie sú rozlišovania hranice medzi ústavodarnou a zákonodarnou právomocou,

najmä v legislatívnej činnosti parlamentu. Ak by malo ísť o zabezpečenie nemeniteľnosti alebo sťaženej zmeniteľnosti niektorej otázky alebo inštitútu *pro futuro* vzhľadom na aktuálnu politickú väčšinu, to nie je dobrý signál, skôr zneužitie ústavnej väčšiny, rovnako ako a priori odmietajúť inak zjavné a v záujme stability ústavného systému želané/pozitívne ústavnoprávne riešenie v situácii, keď koalícia alebo politická strana má len nadpolovičnú väčšinu a musela omnoho komplikovanejšie a možno vôbec by ani nedosiahla ústavnú väčšinu. Stojí za úvahu radšej uprednostňovať hľadanie právnych riešení korešpondujúcich ústave ako novelizovať x-krát ústavu a prispôbovať ju takto síce pre niekoho želanému, ale nie vždy všeobecne žiaducemu právnenému riešeniu.

O to nástojčivejšie treba ľpieť na dodržiavaní parlamentnej kultúry, zakotvenej dnes predovšetkým v rokovacom poriadku s právnou silou zákona.

Parlament ako normotvorca/zákonodarca

Ústava definuje v čl. 1 ods. 1 Slovenskú republiku ako zvrchovaný, demokratický a právny štát, ktorý sa neviaže na nijakú ideológiu ani náboženstvo. Tieto atribúty by mal mať na zreteli každý ústavný orgán, a vôbec každý orgán verejnej moci.

Parlament ako zákonodarca je viazaný pri tvorbe zákonov predovšetkým ústavou, rokovacím poriadkom, ako aj zákonom č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov *ďalej len zákon o tvorbe právnych predpisov*. Pravidlá tvorby právnych predpisov a procedúra ich prerokovania a schvaľovania sú právne reglementované. Treba vôbec vsúvať do tejto procedúry aj parlamentnú kultúru? Práve v procese prijímania a schvaľovania návrhov zákonov je priestor na prekročenie hraníc elementárnej parlamentnej kultúry. Aké môžu byť vôbec prešľapy? Napríklad:

- osvojenie si vládneho návrhu zákona niektorým z poslancov alebo skupinou poslancov, a tým eliminovať „povinné“ pripomienkové konanie „svojho“ rezortu, a tak mu pomôcť alebo
- pri prerokovaní vládneho návrhu zákona v rámci jednotlivých čítaní v parlamente vsunúť do vládneho návrhu zákona riešenie, ktoré neprešlo v rezortnom pripomienkovom konaní, dokonca nezdráhať sa ani vsunúť do takéhoto návrhu zákona nenápadnú novelu iného zákona, ktorá by ako samostatná novela určite neprešla; skutočnosť, že dôvodová správa v zásade neexistuje, nehrá žiadnu rolu,
- nebáť sa navrhnúť napriek jasným pravidlám skrátený legislatívny postup a takýto postup presadiť aj za cenu, že na takýto postup zákonné podmienky nie sú splnené,

- urýchliť jednotlivé parlamentné čítania tak, aby sa napríklad všetky tri uskutočnili po sebe („a máme za tým“),
- pred hlasovaním zrealizovať barterový obchod na získanie dostatočného počtu hlasov, prípadne
- využívať už rokmi overené obštrukcie, ktorých modifikácie sú nekonečné,
- najlepšie hlasovať proti návrhom zákonov, ktoré predkladajú opoziční poslanci, ak sa vôbec stanú predmetom rokovania.

V súvislosti so zákonom „pokrivkávajúcim“ legislatívnym procesom, v parlamente často „zneužívaným“, ako už bolo uvedené politickou väčšinou, či už jednoduchosou alebo kvalifikovanou, uplatniac teóriu „väčší/silnejší“ berie všetko, resp. si môže všetko dovoliť, možno uviesť rôzne metódy obštrukcií; jednou z možností je napr. využitie urýchlenia legislatívneho „svojho“ procesu aj za cenu nerešpektovania jeho legality. Reakciou menšinovej opozície je čoraz častejšie namietanie neústavnosti legislatívneho procesu nakoniec schváleného zákona. Ústavný súd bol v tomto ohľade/smere dosiaľ zdržanlivý pri vyslovení neústavnosti zákona (na rozdiel od Ústavného súdu Českej republiky, pozri napr. sp. zn. Pl. ÚS 77/06 a sp. zn. Pl. ÚS 21/01), hoci na možné dôsledky pochybenia v legislatívnom procese určité „napomenutia“ zákonodarcovi adresoval, predovšetkým vo veci PL. ÚS. 29/05, keď v odôvodnení svojho nálezu z 3. augusta 2008 uviedol, že „nerešpektovanie zákonom ustanovených pravidiel legislatívneho procesu môže mať v konkrétnom prípade v konečnom dôsledku nielen nezanedbateľný vplyv na celkovú kvalitu schváleného zákona, ale môže sa stať aj dôvodom, ktorý spôsobí neústavnosť zákona ako celku...“, avšak vzhľadom „na materiálne dôvody zakladajúce neústavnosť zákona o preukazovaní pôvodu majetku ako celku“, nepovažoval za potrebné túto „výstrahu“ aj zrealizovať. Napriek tomu ústavný súd využil túto príležitosť aspoň na to, aby „národnú radu upozornil na rešpektovanie zákonom ustanovených pravidiel legislatívneho procesu ako požiadavky vyplývajúcej z princípu demokratického a právneho štátu garantovaného čl. 1 ods. 1 prvou vetou ústavy“ (pozri aj sp. zn. PL.ÚS 15/98 a sp. zn. Pl. ÚS 48/03).

Opozícia však má možnosť kritizovať normotvorbu parlamentnej väčšiny. Jedným z účinných nástrojov, ktoré má k dispozícii, je využitie podanie návrhu na začatie konania o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ústavy. Nie je síce jediným podľa ústavy oprávneným navrhovateľom, ale v ostatnom období narastá počet návrhov zo strany skupiny poslancov a súdov v tomto konaní.

Ústavný súd, ako nezávislý ochranca ústavnosti, má jednoznačne ustanovený rozsah svojich právomocí, konanie o súlade právnych predpisov upraveného v čl. 125 ústavy, nevynímajúc. Je často označovaný ako negatívny zákonodarca, pretože v zásade môže v rámci konania o súlade právnych predpisov rozhodnúť len v rozsahu uvedenom v čl. 125 ods. 1 ústavy a v prípade, že zistí nesúlad, nálezom/

meritórne, rozhodne o tomto nesúlade s následným postupom podľa čl. 125 ods. 3 ústavy. Ústavný súd aktívne právo „netvorí“, tvorba práva a aj zosúladienie právneho predpisu s právnym predpisom vyššieho stupňa právnej sily (spravidla s ústavou) patrí relevantnému normotvorcovi.

Vzhľadom na to, že konanie o súlade právnych predpisov, kde ústavný súd je síce ochrancom ústavnosti, pritom ale „len“ negatívnym zákonodarcom (čo je celkom prirodzené za daného ústavného systému delby moci), hoci ústava jasne prikazuje parlamentu, ako má postupovať pri „naprávaní“ deklarovanej neústavnosti zákona, parlament využil niekoľkokrát dosť neštandardne svoje postavenie zákonodarcu a súčasne aj ústavodarcu, keď vo veci sp. zn. PL.ÚS 6/04 a nález parlamentu „prebil“ ústavným zákonom. Parlament na nález ústavného súdu nezareagoval ako zákonodarca, ale ako ústavodarca. Prijatím ústavného zákona č. 254/2006 Z. z. o zriadení a činnosti výboru Národnej rady Slovenskej republiky na preskúvanie rozhodnutí Národného bezpečnostného úradu účinného od 11. mája 2006, vylúčil účinky nálezu ústavného súdu vyhláseného v zbierke zákonov 30. decembra 2005 pod č. 638/2005 Z. z., t. j. „obišiel“ nález ústavného súdu, ktorý rozhodol o neústavnosti § 30 ods. 4 až 7 zákona č. 215/2004 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností a o zмене a doplnení niektorých zákonov uvedené ustanovenie sa týkalo zriadenia „odvolacej komisie“, ktorú parlament nahradil „preskúvacím výborom“, zriadeným už uvedeným ústavným zákonom; de facto teda zachoval postavenie „kritizovaného“ druhostupňového správneho orgánu v štruktúre orgánov Národnej rady Slovenskej republiky a len „kozmeticky“ upravil jeho názov.²⁶⁴ V rámci parlamentnej kultúry by bolo možné takýto postup označiť ako obštrukciu; v tomto prípade však nešlo o obštrukciu „parlamentná väčšina“ v. „parlamentná menšina“, ale o ciele obideň rozhodnutia ústavného súdu.

Svoje právne názory na rozsah právomoci ústavného súdu „zasahovať“ do „kultúry“ rokovania parlamentu vyjadril ústavný súd vo svojom náleze PL. ÚS 6/2017. Ústavný súd v tomto náleze zosumarizoval všetky predchádzajúce konania ústavného súdu, predmetom ktorých bolo posudzovanie ústavnosti v návrhoch napadnutých ustanovení rokovacieho poriadku, a to sp. zn. PL. ÚS 29/05, sp. zn. PL. ÚS 4/97, sp. zn. PL. ÚS 9/03, , sp. zn. PL. ÚS 95/2011.

Išlo o rozhodovanie o rozsiahlom návrhu skupiny poslancov, ktorým napadli ustanovenia novely – zákona č. 1/2017 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon Ná-

²⁶⁴ GAJDOŠÍKOVÁ, L. Autorita rozhodnutí ústavného súdu. In: *Zborník Weyrový dny právni teorie*. Brno 2019, (online; pdf), s. 27.

BRÖSTL, A. O ústavnosti ústavných zákonov. In: JERMANOVÁ, H. a Z. MASOPUST (eds.). *Metamorfózy práva ve střední Evropě*. Praha 2008, s. 23.

rodnej rady Slovenskej republiky č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov (ďalej len „novela rokovacieho poriadku“), ktorá nadobudla účinnosť 1. januára 2017. Predmetná novela rokovacieho poriadku bola „z dielne“ jednej z politických strán predchádzajúcej koalície. Ústavný súd o tomto návrhu rozhodoval 9. januára 2019 a návrhu nevyhovel, a k tejto otázke uviedol:

„Písané parlamentné pravidlá môžu byť zákonom alebo aktom, ktorý nie je zákonom. Rokovací poriadok môže byť zákonom, ako to je v Slovenskej republike, Českej republike alebo v Rakúsku, no vo väčšine štátov je rokovací poriadok parlamentu (iba) uznesením parlamentu alebo jeho jednotlivých komôr. Takýto charakter rokovacieho poriadku umožňuje jeho väčšiu pružnosť, dynamiku a je znakom väčšej autonómie parlamentu. Takýto rokovací poriadok býva prijímaný spravidla na ustanovujúcej schôdzi novozvoleného parlamentu. ... Z doktríny parlamentnej autonómie vo vzťahu k úprave vnútorných záležitostí v rokovacom poriadku vyplýva samoregulácia parlamentu. Táto je nevyhnutným doplnením parlamentnej autonómie, pretože pravidlá rokovania parlamentu sú osobitnými súbormi noriem najmä z toho dôvodu, že ich dodržiavanie nie je preskúmateľné bežnými kontrolnými mechanizmami. ... Samoregulačná právomoc parlamentu vzťahujúca sa na jeho vlastné otázky – úprava rokovacieho poriadku, kontrola a vynucovanie jeho dodržiavania – ako vyjadrenie jeho autonómie podlieha ústavným obmedzeniam, z ktorých plynú nároky na podobu a interpretáciu rokovacieho poriadku. Korektívy prekročenia ústavných medzí sú tak vnútorné, ako aj vonkajšie. Práve rokovací poriadok ako zákon posilňuje vonkajšie korektory ako hlavu štátu a ústavný súd, a tým nutne prináša menšiu mieru parlamentnej autonómie. Ak sa preto parlament rozhodol prijať svoje vnútorné pravidlá vo forme zákona, vzdal sa tým dobrovoľne časti svojej autonómie v prospech jeho externej kontroly, čo súčasne ale znamená, že orgán vykonávajúci takúto externú kontrolu parlamentných pravidiel by mal autonómiu parlamentu rešpektovať a vstupovať do nej len v nevyhnutnom rozsahu, ak nie je iný spôsob nápravy, resp. iný spôsob nápravy nebol použitý alebo situáciu nevyriešil. ... Platí pritom, že súdy majú právo preskúmať, či v konkrétnom prípade ide skutočne o parlamentné privilégium. Inak povedané, v prípade akýchkoľvek pochybností stanovuje hranice privilégií judikatúra súdov (rozhodnutie vo veci Stockdale v. Hansard 41 z roku 1830, rozhodnutie Najvyššieho súdu Spojeného kráľovstva z roku 2010 vo veci R. v. Chaytor a ďalší)... Vstup do autonómie parlamentu je odôvodnený najmä ochranou ústavných princípov, ktoré sa vzťahujú na parlamentnú procedúru, osobitne na rokovanie o návrhu zákona... Materiálny právny štát vyplývajúci z čl. 1 ods. 1 ústavy obmedzuje aj národnú radu v tom, že je viazaná vlastnými predpismi, ktoré navyše musia byť v súlade s ústavou. Porušenie princípov materiálneho právneho štátu otvára dvere ústavnému súdu na ich ochranu aj pred takým výkonom zákonodarnej právomoci národnej rady, ktorá smeruje k úprave svojich vlastných vnútorných pomerov...

Ústavný súd vychádza z názoru, že primárne je úlohou, ale aj zodpovednosťou národnej rady odstrániť pochybenia v jej postupe a konaní. Už v minulosti v tejto súvislosti vyslovil, že „...pochybenia v postupe národnej rady pri rokovaní o návrhoch zákonov sú pochybeniami, ktoré sa majú a musia odstrániť alebo napraviť samotným postupom národnej rady alebo jej orgánov. Proti procesnému postupu národnej rady a jej orgánov pri prerokovaní návrhov zákonov nie je prípustný žiaden opravný prostriedok. Riešenie takých pochybení je vo výlučnej kompetencii národnej rady (jej orgánov a poslancov), čo je dôsledok jej postavenia v sústave orgánov verejnej moci (čl. 72 ústavy)“, uvedený názor bol neskoršou rozhodovacou činnosťou ústavného súdu korigovaný, pozn.). ... Rokovací poriadok má špecifické postavenie v tom, že je zákonom, ktorý reguluje zákonodarný proces v národnej rade a sám je teda jeho výsledkom, ale tiež jeho strojom, pretože stanovuje pravidlá parlamentnej zákonodarnej procedúry. Ústavný súd ako súdny orgán ochrany ústavnosti má oprávnenie preskúmať ústavnosť parlamentnej procedúry, pretože táto má vzťah k výkonu ústavných právomocí národnej rady, osobitne pri jej postavení jediného ústavodarného a zákonodarného orgánu Slovenskej republiky... Zákonodarný proces je osobitným druhom ústavného procesu, ktorého úprava je určená na to, aby rokovanie o návrhoch zákonov malo ustanovené relatívne pevné pravidlá umožňujúce poslancom národnej rady na konci tohto procesu hlasovať za alebo proti návrhu zákona (vrátane pozmeňujúcich návrhov), prípadne sa zdržať hlasovania alebo nebyť prítomný na takom hlasovaní (PL. ÚS 48/03). Zákonná úprava parlamentných procedúr a zákonodarného procesu preto musí vychádzať z práv a povinností, ktoré tvoria obsah mandátu poslancov národnej rady, vrátane tých práv, ktoré sú spojené s rokovaním o návrhoch zákonov a s výkonom ktorých je spojené formovanie a vyjadrenie postoja poslanca k návrhu zákona. Od rokovacieho poriadku sa preto očakáva vytvorenie pravidiel pre riadny výkon ústavných právomocí parlamentu a prijatie jeho rozhodnutí v otvorenom a demokratickom procese. Ide o proces, v ktorom je umožnené každému poslancovi parlamentu rovnakým spôsobom, v rovnakej miere a rozsahu vplývať na výkon ústavných právomocí parlamentu využívaním svojich práv vyplývajúcich z mandátu. Konečné rozhodnutie parlamentu je stále výsledkom väčšinového rozhodovania, ktoré aj keď nebude podporené všetkými poslancami parlamentu (a ani to v zásade nie je potrebné očakávať), musí byť výsledkom procesu, v ktorom mal každý poslanec rovnakú možnosť na konečnú podobu rozhodnutia parlamentu vplývať.“

Čo dodať na záver?

Parlamentná kultúra a parlamentné správanie sú osobitným druhom spoločenských pravidiel, ktoré sa uplatňujú pri komunikácii medzi osobami, ktoré majú mandát od občanov, od voličov, ktorých záujmy v parlamente zastupujú. Väčšina parlamentov si prijíma na reguláciu postupu a spôsobu rokovania rokovacie poriadky,

vlastné „procesné kódexy“, v rôznych normatívnych podobách. Parlamentné správanie by malo rešpektovať princípy parlamentarizmu a základné zásady spoločenského správania a prispievať k identifikácii a k vecnému riešeniu problémov v diskusii a zvelaďovať kultúru spolupráce. Parlamentná rétorika pritom má a musí byť kritická, ale so znalosťou toho, že kritik (κριτικός) neznamena toho, kto vedie proti niekomu osobný útok, ale toho, kto má schopnosť správne rozlišovať, rozoznávať – áno, dokonca aj cibrit'. Filozofka Anne-Barb Hertkornová nebola poslankyňou žiadneho parlamentu, a preto ako stúpenkyňa Kantovej kritickej filozofie mohla s tým najčistejším úmyslom napísať, že „kritika je základnou funkciou mysliaceho rozumu“.²⁶⁵

Použitá literatúra

- Bad official language. In *Bad Language: The Use and Abuse of Official Language*. House of Commons. Public Administration Select Committee. First Report of Session 2009-10. Report, together with formal minutes, oral and written evidence. Published on 30 November 2009 by authority of the House of Commons, London.
- BOLINGBROKE, H. S. J. V. *Letters of the Spirit of Patriotism: on the Idea of a Patriot King and on the State of Parties at the Accession of King George the First*. London 1775.
- BRÖSTL, A. O ústavnosti ústavných zákonov. In: JERMANOVÁ, H. a Z. MASOPUST (eds). *Metamorfózy práva ve střední Evropě*. Praha 2008, s. 23.
- CHRISTIANSEN, F. J. *Inter-Party Cooperation in Scandinavia*. Minority Parliamentarism and Strong Parliaments. April 200.
- GAJDOŠÍKOVÁ, L. Autorita rozhodnutí ústavného súdu. In: *Zborník Weyrový dny právni teorie*. Brno 2019, (online; pdf), s. 27.
- HANHAM, H. J. (Ed.). *The Nineteenth Century Constitution 1815 – 1914: Documents and Commentary*. Cambridge 1969.
- HANSARD vol. XV, p. 135 (10 April 1826).
- HARRISON, F. *The Crisis of Parliamentary Government. The Nineteenth Century (January 1882)*, p. 9 – 28.
- HATSCHEK, J. *Das Parlamentsrecht des Deutschen Reiches*. Berlin und Leipzig 1915.
- HERTKORN, A.-B. *Kritik und System*. Vergleichende Untersuchungen zu Programm und Durchführung von Kants Konzeption der Philosophie als Wissenschaft. München (1986), 2009.
- INGOLD, A. *Das Recht der Oppositionen – Verfassungsbegriff – Verfassungsdogmatik – Verfassungstheorie*. Tübingen 2015.
- JELLINEK, G. Die parlamentarische Obstruktion. In: *Ausgewählte Schriften und Reden II*. Berlin-Häring 1911, s. 419 – 430. Po prvý raz uverejnené v Neue Freie Presse 26. júla 1903.
- JUDIKATÚRA Ústavného súdu Slovenskej republiky podľa spisových značiek na www.ustavnysud.sk
- KUHN, D. *Der Verfassungsgrundsatz effektiver parlamentarischer Opposition*. Tübingen 2019
- LUHMANN, N. *Theorie der politischen Opposition. Zeitschrift für Politik*. 36 (1989), s. 13.
- PORRITT, E. *The Unreformed House of Commons. Vol. I*. Cambridge 1903
- The Ministers of the Crown Act, 1937. *Modern Law Review, Sept. 1937*, p. 145.

²⁶⁵ HERTKORN, A.-B. *Kritik und System*. Vergleichende Untersuchungen zu Programm und Durchführung von Kants Konzeption der Philosophie als Wissenschaft. München (1986), 2009. Len pre úplnosť v starogréčtine slovo κριτής označovalo sudcu (posudzovateľa).

- SCHACHTSCHNEIDER, K. A. Das Hamburger Oppositionsprinzip. Zum Widerspruch des entwickelten Parteienstaates zur republikanischen Repräsentation. *Der Staat*, Vol. 28, No. 2 (1989), *Rozhodnutie Ústavného súdu Spolkovej republiky Nemecko (BVerfGE)* zo 14. januára 1986.
- TEICHMANN, Ch. H. *Die Obstruktion parlamentarischer Minderheiten*. Göttingen 1958. The Ministers of the Crown Act, 1937. *Modern Law Review*, Sept. 1937, p. 145.
- SANNERSTEDT, A. Negotiations in the Riksdag. In: STENELO, L.-G. – JERNECK, M. (eds.). *The Bargaining Democracy*. Lund 1996.
- ŠPAČEK, L. *Etiketa a Moderní etiketa pro každého*, Praha 2017.
- WEBBER, G. Loyal opposition and the political constitution. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2016, p.7; Board of Trade – v preklade aj Ministerstvo obchodu.
- WELDE, H. te. Parliamentary Obstruction and the Crisis of European Parliamentary Politics Around 1900. Revised version in: SCHULZ, A. – WIRSCHING, A. (ed.). *Parlamentarische Kulturen in Europa. Das Parlament als Kommunikationsraum*. Düsseldorf 2012, p. 267 – 283.

ALTERNATIVE METHODS OF SHAPING THE COMPOSITION OF THE UNICAMERAL PARLIAMENT – THE LEGISLATURE OF THE REPUBLIC OF SINGAPORE²⁶⁶

Dr. Anna Michalak

Faculty of Law and Administration, University of Lodz, Poland;
ORCID: 0000-0001-7430-5817; amichalak@wpia.uni.lodz.pl

Abstract: The primary task of any parliament is to legislate. The good functioning of the state and its stability depend on the quality of the laws adopted. Regardless of the structural properties and internal differences (unicameralism versus bicameralism), the parliament establishes a formal framework according to which other organizations and institutions of society are to operate. It is no exaggeration to say that the British Parliament has for centuries remained a point of reference and a model for practitioners and observers of political life in both political activity and research. For centuries, on the one hand, he was a co-creator or even a driver of momentous socio-political changes, and on the other hand, he showed a significant ability to adapt and strengthen his position. Formally, unlimited legislative power (legislative omnipotence) placed him among the strongest legislators in the world.

The Westminster model of government became a model in shaping the constitutional orders of Southeast Asian countries, and not only the former British colonies (Malaysia, Singapore) were willing to adopt such a system of government. Nevertheless, due to the specificity of the region and a given country, the British model was often subject to certain modifications, which were to adapt it mainly to the expectations of the leading political force of a given country. In Singapore, for equal reasons, the bicameral structure of parliament was rejected. Currently, after more than 50 years of independent Singapore, it turns out that in the political debate, the rulers assign the function of the second chamber of parliament to other state bodies, whether it is to ensure political pluralism or to control the adopted law with the constitution.

The primary task of any parliament is to legislate. The good functioning of the state and its stability depend on the quality of the laws adopted. Regardless of the structural properties and internal differences (unicameralism versus bicameralism), the parliament establishes a formal framework according to which other organizations and institutions of society are to operate. It is no exaggeration to say that the British Parliament has for centuries remained a point of reference and a model for

²⁶⁶ This publication is an updated as of 11/11/2020 version of the parts of the research results published in two monographs in Polish in 2018 and 2019, the preparation of which was financed by the Polish National Science Center granted on the basis of decision no. DEC-2013/09 / D / HSS / 04458 in connection with the implementation of the project „The importance of the principle of bicameralism in the systemic practice of parliamentary democracy in Southeast Asia“.

practitioners and observers of political life in both political activity and research. For centuries, on the one hand, he was a co-creator or even a driver of momentous socio-political changes, and on the other hand, he showed a significant ability to adapt and strengthen his position. Formally, unlimited legislative power (legislative omnipotence) placed him among the strongest legislators in the world.

However, especially since the mid-1970s, the contestation of the parliament's position vis-à-vis the government has intensified. The common consciousness of citizens and politicians of Western European countries is the image of the legislature as a submissive, rigid institution, where debates only create the illusion of shaping the state's policy, and the final word always belongs to the government.

The second thesis about the functioning of parliaments in modern democracies that has recently been analyzed is the issue of their structure. The percentage of bicameral parliaments worldwide fell to 59 % of legislatures in 1961, 46 % in 1976, 34 % in 1986 and 33 % in 1996. In 1986, 94 % of federal states had a bicameral legislature and in 2014 – 76 %. At the turn of the 20th and 21st centuries, there was a reversal of the long-observed tendency of the disappearance of the second chamber in parliaments of unitary states. Between 1996 and 2014, 28 countries (all unitary, except one with a federal structure) introduced bicameral legislation. Of these, 19 bicameral parliaments were established in Africa and the Middle East, four in Asia and five in Europe and the former Soviet Union. During the same period, only nine countries introduced a unicameral parliament. Importantly, the newly created bicameral legislative structure is established mainly in countries where no liberal democracy has been introduced so far. At the same time, the introduction of bicameralism is not always related to the federal structure of the state (as shown in Table 1).

Table 1. Second chambers in unitary and federal states in 1986 and in 2014²⁶⁷

	Unicameral legislature		Bicameral legislature	
	1986	2014	1986	2014
Unitary states	54	106	12	58
Federal states	1	6	16	19
All	55	112	28	77

²⁶⁷ Source: own study. Data of 1986 are based on the Inter-Parliamentary Union, *Parliaments of the World: A comparative reference compendium*, New York 1986, p. 14; quoted after: National Democratic Institute For International Affairs *Legislative Research Series Paper # 3 One Chamber or Two? Deciding Between a Unicameral And Bicameral Legislature*, https://www.ndi.org/sites/default/files/029_ww_onechamber_0.pdf, (access: April 22, 2017).

Interesting considerations – to define legislatures as unicameral or bicameral – on the example of the parliaments of Botswana and Iran are presented by P. Norton.²⁶⁸ He points out that pursuant to Art. 51 of the Constitution of the Republic of Botswana, the country's parliament consists of the president and the National Assembly. At the same time the ex officio members of the National Assembly are: the President, 40 elected members, four special members and the Spiker, who may or may not be a member of the Assembly. In the literature, this country is given as an example of a unicameral legislature. Similarly, it is assumed that Iran has a unicameral parliament (the Islamic Consultative Assembly). Nevertheless, according to Art. 93 of the Constitution, the Guardian Council supervises the compliance of the adopted law with the constitution and Islam. The negative opinion of the council in the above scope is not final – it may be revoked by the Assembly.

The above necessitates a thesis that it is impossible to analyse the provisions of a given constitution on the unicameral or bicameral structure of the parliament without wider and deeper reflection, especially in countries of distant provenance. Only an in-depth analysis of these texts, and sometimes the practice of the functioning of the organs, or even the views of the doctrine allows us to understand the actual composition of the legislation in the given country.²⁶⁹

According to the representatives of the doctrine, the less and less clear tendency to introduce unicameral parliaments in unitary states confirms the thesis about the increasing popularity of the bicameral system. They point out that in 1996 only four federal states had unicameral parliaments. These were three small countries (Comoros, Saint Kitts and Nevis and the Federated States of Micronesia) with a population of less than half a million citizens, and a fourth country – the United Arab Emirates – is also a sparsely populated area. Recently, these countries have been joined by two much larger federations that gave up the bicameral parliamentary structure: Venezuela (in 1999) and Nepal (in 2008).²⁷⁰ In 2014, the number of federal states having

²⁶⁸ NORTON, P. How many Bicameral Legislatures Are There? *The Journal of Legislative Studies*, 2004, Vol. 10, s. 1–9.

²⁶⁹ See comments below on the role of the Presidential Council of Minority Rights in Singapore.

²⁷⁰ Earlier, New Zealand (1950), Denmark (1956) resigned from the bicameral structure of the parliament, and in 1971 Sweden (D. Shell, *The History of Bicameralism*, „*The Journal of Legislative Studies*“ 2001, Vol. 7, p. 5–18). Iceland abolished the Second House of Parliament in 1991 (A. Vatter, *Bicameralism and Policy Performance: The Effects of Cameral Structure in Comparative Perspective*, „*The Journal of Legislative Studies*“ 2005, Vol. 11, pp. 194–215). In this context, the events of 2010–2013 and the involvement of citizens in the process of reforming the constitution through the establishment of a consultative Constitutional Assembly are extremely interesting (for more see B. Thorarensen, *The People's Contribution to Constitutional Changes. Writing, Advising or Approving? - Lessons from*

bicameral legislation increased to 19. It should also be noted that the presented data show that in 1986 the study included 83 legislative bodies, and in 2014 the study covered 189 parliaments.²⁷¹

Nevertheless, the tendency to introduce a bicameral structure of the parliament, regardless of the federal or unitary formula of the state, is noticeable. Currently, about 80 countries around the world have a bicameral parliamentary structure, and this is a systemic solution typical of federal states, occupying a large area and adopting the presidential system of government.²⁷² As a consequence, the debate on the role of the second chambers of parliament – both in democratic and authoritarian states – becomes a necessity.

The literature on the subject emphasizes that the advantages of adopting bicameral legislative institutions include that:

- usually the second chambers of parliaments are selected in a different way than the first chambers and therefore do not always reflect the political views of citizens, but rather represent e.g. the state, region, groups of citizens due to their ethnic origin,
 - provide a discursive approach to the law-passing process,
 - they hinder the enactment of defective or ill-considered provisions,
 - provide broader control or supervision over the activities of the executive branch.
- In turn, unicameral parliaments are characteristic of unitary states with small geographic sizes and homogeneous populations of less than 10 million inhabitants.

The advantages of unicameral legislative institutions are:

- the potential to pass proposed legislation quickly,
- greater accountability of parliamentarians (because they cannot blame MPs of

Iceland, [in:] *Participatory Constitutional Change: The People as Amenders of the Constitution*, X. Contiades, A. Fotiadou (eds.), London - New York 2017, pp. 103-119).

²⁷¹ In the data published in the report by Greg Power, *The Changing Nature of Parliamentary Representation*, Inter-Parliamentary Union, we can find information that as of September 30, 2011, out of 190 countries surveyed, three did not have a parliament (Brunei, Fiji, Guinea), 110 countries adopted the structure of a unicameral legislature, in 75 there was a bicameral parliament, and in five there were changes which influenced the decision-making in this respect (Eritrea, Tunisia, Madagascar, Nepal, Somalia). After all, two of the first-mentioned states now have a unicameral parliament, and in the remaining states - a bicameral parliament (see G. Power, *The Changing Nature of Parliamentary Representation*, Inter-Parliamentary Union, <https://www.ipu.org/our-work/strong-parliaments/setting-standards/global-parliamentary-report>, (access: 22.04.2017)).

²⁷² E. Bulmer, *Bicameralism*, International IDEA Constitution-Building Primer, <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/bicameralism-primer.pdf> (access: 22.04.2017), p. 5.

the Second Chamber if the legislation is unsuccessful, the law passed is of poor quality or does not reflect the needs/expectations of citizens),

- fewer MPs to be monitored,
- lower costs of running the parliament for the government and taxpayers²⁷³.

Against this background, the analysis of the functioning of the legislature of the Republic of Singapore seems to be interesting.

The Singapore constitution is not a normative act that has acquired its final shape as a result of a long, mature and substantive political debate. The process by which Singapore gained independence made the country's basic law a constitution of a former federal state, adapted to the needs arising from the suddenly acquired sovereignty of this political organism. Singapore gained independence on August 9, 1965 as a result of its peaceful secession from the Federation of Malaysia. The former British colony retained a legal system based essentially on the British model with a Westminster parliamentary system of government²⁷⁴ and a common law legal order. As a consequence, Singapore has a written constitution, which is composed of a number of legal documents: the State Constitution 1963, the Republic of Singapore Independence Act 1965, based on which Singapore's constitutional order also consists of certain provisions of the Federal Constitution of Malaysia, adopted on August 22, 1957.

Without prejudging the legal nature of individual documents composing the constitution of the Republic of Singapore, it should be noted that their multitude in the past contributed to problems with specifying the exact content of the constitution of this state. As a consequence, Parliament passed a Constitution [Amendment] Act 1979 empowering the Attorney General to publish consolidated, uniform texts of the Basic Law, and in 1980 the government for the first time published the Constitution of the Republic of Singapore. Successive uniform texts were published in 1985 and on July 1, 1999. The Singapore Constitution was recently (53 times in a row) amended on May 20, 2020 and the wording of the constitution at that time will be subject to further analysis.²⁷⁵

The legislative bodies in Singapore are the president and parliament, but the head of state has in practice almost exclusively promulgation powers. Singapore's parliament is unicameral and has no specific name distinguishing it. The powers of the parliament – apart from the legislative ones – also include a control function (vote

²⁷³ MASSICOTTE, L. Legislative Unicameralism: A global survey and a few case studies. *The Journal of Legislative Studies*, 2001, no. 7, p. 151–170.

²⁷⁴ For elements specific to this model, see DALE, W. The Making and Remaking of Commonwealth Constitutions. *International & Comparative Law*, 1/1993, p. 67–83.

²⁷⁵ Text of the document as provided at <https://sso.agc.gov.sg/Act/CONS1963> (access: 11.11.2020).

of no confidence in the government) and a creative function (election of the deputy president).²⁷⁶

Political control in the Westminster model of representative democracy lies in the possibility of the opposition party defeating the current government in elections and forming an alternative government. Such control is absent in Singapore, where the ruling People's Action Party (PAP) has consistently maintained a hegemonic position since independence, gaining a decisive advantage in elections, which results in an overwhelming parliamentary majority. In order to comply with the constitutional principle of political pluralism, constitutional experiments were undertaken to ensure that the opposition actually took over parliamentary seats (two categories of parliamentarians are selected in an alternative manner).

Table 2: PAP's dominance in individual parliamentary elections²⁷⁷

Elections	Total number of seats selected in elections	Number of seats won by PAP	Number of seats won by other parties	% of votes cast at PAP
1968	58	58	–	87
1972	65	65	–	70
1976	69	69	–	74
1980	75	75	–	77
1984	79	77	2	65
1988	81	80	1	63
1991	81	77	4	61
1997	83	81	2	64
2001	84	82	2	75
2006	84	82	2	67
2011	87	81	6	60
2015	89	83	6	70
2020	93	83 ²⁷⁷	10	61

Own study on the basis of: <http://www.singapore-elections.com/general-election/>; <http://www.parliament.gov.sg/>; access: 1.10.2016 and https://en.wikipedia.org/wiki/2020_Singaporean_general_election, access: 11.11.2020

²⁷⁶ Art. 38 – 67 of the Constitution.

²⁷⁷ While still dominant with 83 MPs, the ruling People's Action Party (PAP) holds less than 90 per cent of the elected seats for the first time since the 1963 election for the Legislative Assembly.

General elections in Singapore are held exclusively at the central level and serve to select members of a unicameral parliament. The number of deputies (not indicated in the Constitution) has changed over the 65 years of the constitution's duration, which was related to the introduction of various categories of deputies.

Participation in voting for voters is compulsory under penalty of a fine and removal from the voter list. Interestingly, Singapore's basic law does not guarantee citizens the right to participate in elections, even though the Constitutional Commission in 1966 recommended that this guarantee be written into the constitution. Apart from the constitution, other issues related to the holding of general elections are regulated by the Act on Parliamentary Elections, the Act on the Election of the President and the Act on Political Donations.²⁷⁸

Parliamentary elections in Singapore are secret, universal, direct, free and equal, and are held at most every five years (Article 65 (4) of the Constitution). The number of deputies is neither fixed nor determined by the legislator. Since independence, the government has introduced a series of constitutional innovations in this regard and eventually introduced two additional categories to ensure a more proportionate political representation: non-elected (i.e. non-constituencies) and nominated parliamentarians. In the years 1968 – 1984, elections were held only in single-member constituencies. At that time, a tendency was revealed to gradually increase the number of constituencies and the number of deputies (from 58 in 1968 to 79 in 1984). The candidate who obtained the most votes (in accordance with the first-past-the-post rule) had a seat.

According to the art 39 of the Constitution parliament shall consist of:

- (a) such number of elected Members as is required to be returned at a general election by the constituencies prescribed by or under any law made by the Legislature (Single Member District, SMD and Group Representation Constituency, GRC);
- (b) such other Members, not exceeding 12 in number, who shall be known as non-constituency Members, as the Legislature may provide in any law relating to Parliamentary elections to ensure the representation in Parliament of a minimum number of Members from a political party or parties not forming the Government (Non-constituency Members of Parliament, NCMP); and
- (c) such other Members not exceeding 9 in number, who shall be known as nominated Members, as may be appointed by the President (Nominated Members of Parliament, NMP).

Additionally, if any person who is not a Member of Parliament is elected as Speaker or Deputy Speaker, he shall, by virtue of holding the office of Speaker or Deputy

²⁷⁸ <https://sso.agc.gov.sg/Act/CONS1963> (access: 11.11.2020).

Speaker, be a Member of Parliament in addition to the Members aforesaid (art. 39.4 of the Constitution).²⁷⁹

Ultimately, the electoral system that applied in the last parliamentary elections in 2020 provides four procedures for the establishment of MPs.

First, there are still Single Member District in which the candidate with the most votes wins the seat. In this way, 13 seats in parliament are filled.

The remaining elected parliamentarians are elected in the Group Representation Constituency. They were first introduced in 1988. This procedure allows voters to vote for a group of four to six candidates representing a given minority and is intended to ensure the representation of a given ethnic minority in parliament (Article 39A of the constitution). The number of such constituencies is determined – in practice before each election – by the president, who makes sure that each of them is assigned to a specific minority (Hindu or Malay).²⁸⁰

In the 2015 election, the number of such multi-member constituencies was set at 16, and four, five or six deputies were elected in each of them. It should be emphasized that the legislator does not determine how numerical a minority must be in a given constituency in order to be able to nominate candidates in a multi-member constituency. In practice, within a group, it may turn out that only one of the candidates actually belongs to a given ethnic minority. The constitution-maker, however, introduced a requirement that all members of such a group of candidates should represent the same political party or all be independent candidates (art. 39A (2) (c) of the Constitution).

Another method of electing parliamentarians introduced in 1984 (Article 39 (1) (b) of the Constitution) are candidates who do not represent any constituency (NCMP). These are the opposition candidates who received the highest percentage of support in the elections (the best losers). They cover a maximum of nine seats. It should be emphasized that only in the 2011 elections, representatives of the opposition were candidates for the first time in each of the constituencies (apart from

²⁷⁹ Except for the purposes of Chapter 2 of Part V (the executive) and of Article 46 (tenure of office of Members).

²⁸⁰ When analyzing the assumptions and functioning of Singapore's constitutional system, one must bear in mind the specific structure of the country's society. Firstly, it has a population of 5.6 million, of which only 3.4 million are citizens of this country. Second, the social structure of this city-state is extremely complex, both ethnically and religiously. The latest statistical data compiled by the Singapore Department of Statistics in this regard indicate that in 2010, 74.1% of Singapore residents were Chinese, 13.4% Malay, 9.2% Indian, and the remaining 3, 3% of people of different nationality. At the same time, 44.2% of Singapore's residents are Buddhists, 18.3% are Christians, 14.7% are Muslims, and 5.1% are Hindu. This complicated ethno-religious structure influences Singapore's constitutional system, whose task from the beginning of statehood has been to enable and ensure the peaceful coexistence of all faiths and nationalities within a secular political body

the one from which Lee Kuan Yew²⁸¹ stood). However, this procedure only applies if opposition parties fail to win nine seats in the elections. Then the discussed solution serves to supplement the representation of the opposition in parliament to nine people. Supplementing the parliament with popular opposition politicians who lost the elections is an original and unique legislative procedure.

Another group of deputies is the so-called Nominated Members of Parliament (NMP). This category was introduced in 1991 (Article 39 (1) (c) of the Constitution) to ensure a wider representation of various views in parliament. Nominated deputies are appointed by the president for a two-year period on the basis of a parliamentary recommendation of the Special Select Committee chaired by the Spiker.

The selection of members of the legislature by nomination from among candidates with specific knowledge or professional experience in the field of law, industry, trade, culture or social activity is consistent with the philosophy of the government, because on the one hand it ensures a substantive and not political parliamentary debate, and on the other hand guarantee a double vote in parliament (not opposition rights).

Table 3: Evolution of the Singapore electoral system

Parliamentary elections	Number of seats	SMD	GRC		NCMP	NMP
			Number of constituencies	Number of seats in parliament covered		
1984	79	79	–	–	0	–
1988	81	42	13	39	2	–
1991	81	21	15	60	1	6
1997	83	9	15	74	1	9
2001	84	9	14	75	1	9
2006	84	9	14	75	No data	No data
2011	87	12	15	75	3	9
2015	89	13	16	76	3	9
2020	93	14	17	79	2	9

Own study based on: <http://www.singapore-elections.com/general-election/>; <http://www.singapore-elections.com/general-election/2015/>; access: 1.10.2016 and <https://www.todayonline.com/commentary/14th-parliament-has-weighty-duty-steering-singapore-post-covid-19-future>, access: 11.11.2020.

²⁸¹ Lee Kuan Yew (16 September 1923 – 23 March 2015) was a Singaporean politician and lawyer who served as the first Prime Minister of Singapore from 1959 to 1990. As one of the founding members of the People's Action Party, Lee is recognised as the nation's founding father, credited with rapidly transitioning the country from a „developing third world country into a developed first world country within a single generation“ under his leadership.

In addition to the parliament and the president, a third entity is also involved in the legislative proceedings in Singapore. It is the constitutionally empowered Presidential Council for Minority Rights – referred to in the literature on the subject as a quasi-second chamber of parliament. The Council is a non-elected government body in Singapore established in 1970, the main function of which is to scrutinize most of the bills passed by Parliament to ensure that they do not discriminate against any racial or religious community. If the Council feels that any provision in a bill amounts to a differentiating measure, it will report its findings to Parliament and refer the bill back to Parliament for reconsideration. The council also examines subsidiary legislation and statutes in force on 9 January 1970. All proceedings of the council are conducted in private, and the council is prohibited from hearing objectors or examining witnesses regarding any bill or law under consideration. Since its establishment, the PCMR has not found any legislation to contain differentiating measures.²⁸²

According to the art. 69 of the Constitution a Presidential Council for Minority Rights shall consist of a Chairman appointed for a period of 3 years; and not more than 20 members. Up to 10 members may be permanent members appointed for life. Unless appointed for life, a member shall be appointed for a period of 3 years. The Chairman and the members shall be appointed by the President if he, acting in his discretion, concurs with the advice of the Cabinet. The Chairman and all the members not appointed for life, shall be eligible for reappointment.

According to Art. 78 of the constitution, any draft bill which is of significance for minority rights passed by parliament must be approved by the Council before being submitted to the president. After being handed over by the announcer, the Council has a minimum of 30 days to prepare an appropriate report, in which it expresses its opinion on the content of the act, and in particular indicates its provisions, which, in its opinion, are prohibited as they introduce a differential treatment of citizens. The Parliament is obliged to take into account the council's reservations and re-submit the amended bill for its opinion. Failure to prepare the report by the Council in due time shall mean tacit consent to the adoption of the bill as presented. The president may sign the law, subject to the approval of the council. A negative opinion of the Council may be rejected by 2/3 majority of the total number of parliamentarians. The requirement of a positive opinion by the Council does not apply to financial, security, public order and defense bills or bills so urgent that delaying their adoption is not in the public interest (the decision in this respect rests with the prime minister).

²⁸² Andrew Mak Yen-Chen (1992), "The Need for a Second Chamber in Singapore", *Singapore Law Review*, 13: 109–131; Thio Li-ann, *A Treatise on Singapore Constitutional Law*, Singapore 2012, p. 367.

Prime Minister Goh Chok Tong presented an original view on the existence of a second chamber of parliament in Singapore during the debates in 1990 on the possibility of introducing general elections to the office of president. He indicated that the government “in a sense constitutes the de facto Senate”. As he explained:

“The Senate may be composed entirely of members who are elected by the citizens or appointed by the president or prime minister, or it may be composed of a body of appointed and elected senators. What’s our suggestion? We propose that the six appointed senators form a council to advise the president. We also propose that there will be one elected senator, namely the president. Basically, there is no difference between our proposal and the suggestion that there should be a higher chamber to oversee or comment on the bills being discussed in this chamber.”²⁸³

As a consequence of these discussions, a council of presidential advisers was established. Currently, pursuant to art. 37B of the Constitution the Council of Presidential Advisers (CPA) was established and nowadays consists of 8 members.

In order to ensure that appointments to the Council are made at regular 2-year intervals, the members of the Council are divided into the following divisions:

- (a) the first division, consisting of the following members whose appointments expire on 1 June 2020 and every sixth year after that:
 - (i) a member appointed by the President acting in his discretion;
 - (ii) a member appointed by the President on the advice of the Prime Minister;
 - (iii) a member appointed by the President on the advice of the Chief Justice;
- (b) the second division, consisting of the following members whose appointments expire on 1 June 2022 and every sixth year after that:
 - (i) a member appointed by the President acting in his discretion;
 - (ii) a member appointed by the President on the advice of the Prime Minister;
 - (iii) a member appointed by the President on the advice of the Chairman of the Public Service Commission;
- (c) the third division, consisting of the following members whose appointments expire on 1 June 2024 and every sixth year after that:
 - (i) a member appointed by the President acting in his discretion;
 - (ii) a member appointed by the President on the advice of the Prime Minister.

Additionally the President, acting in his discretion, is to appoint a member of the Council to be the Chairman of the Council.

²⁸³ NEO, J. L. The New Constitutional Amendment Bill: Changes to the role and functions of the council of presidential advisers, <https://singaporepubliclaw.com/2016/11/07/the-new-constitutional-amendment-bill-changes-to-the-role-and-functions-of-the-council-of-presidential-advisors/>, (access: 12.12.2016).

The changes proposed in 2016 consolidated the existence of the CPA in Singapore's constitutional system as an element of control and balance between the executive authorities. The new operating framework, which introduces a general obligation for the president to consult the CPA, reflects not only the important advisory role of the CPA, but also the position and knowledge of its experts. Accordingly, the introduction of substantive guidelines for nominating CPA members is helpful in introducing greater transparency about the desired qualifications of these members. In addition, the general duty of consultation makes the president's decision-making process more objective, as he will always have to consult the CPA and receive its recommendations before making a decision.

On the other hand, including the CPA in the decision-making process of the head of state may raise some doubts. This is because the CPA does not have a democratic mandate, unlike the president and parliament. Therefore, the inclusion of the CPA in the decision-making system should be justified. In addition, the obligation to ask the CPA to issue recommendations to submit to parliament a draft law amending the constitution results in the politicization of the CPA and its inclusion as a party to the dispute between the president and the government on this matter. This may affect the position of the CPA, which has been established as an independent expert body.

The above-described changes in Singapore's constitutional system seem to indicate that the second chamber of parliament is perceived as a remedy for deficiencies related to the existing political system. On the one hand, they are to diversify and enliven the debate in a unicameral parliament, dominated for years by one political party, and on the other hand, to ensure (give an impression) that the parliament's legislative activity is controlled as to its compliance with the constitution or guarantees of minority rights.

Taking into account the small area of the country's territory and the small number of inhabitants, it can be assumed that the introduction of a second chamber of parliament is not justified. Nevertheless, the ongoing debates in this area lead to the conclusion that the modifications provided so far to the Westminster model of government have gone too far and hence the "longing" for the second chamber of parliament.

When analyzing the transformations of the constitutional system in Singapore, one should always take into account the specificity of this country, resulting not only from the ethnic structure of its society. The most important factor shaping this system has so far been the perception of the state as a good organizer acting in order to provide citizens with a decent standard of living. A specific feature of the Singapore regime is the implementation there since the 1960s of the East Asian concept of the

“welfare state”, which differed significantly from the Western model that was openly criticized there. Catherine Jones even calls Singapore “Confucian welfare state”. Gradually, the state in this system loses its political functions more and more and becomes a kind of manager of the socio-economic organism, taking care above all for its economic development and economic efficiency.²⁸⁴

The second goal of Singapore’s legal system and the policy of its leaders is to attract foreign investors. The political system of the state, as well as any change thereof (e.g. regarding the extension of the catalog of constitutionally guaranteed civil rights and freedoms to include the right to strike) are therefore analyzed in terms of possible impact on the perception of Singapore as a dynamically and undisturbed financial center.²⁸⁵

Nevertheless, this research direction for a comparative constitutionalist remains extremely interesting, although demanding both due to constitutional borrowings and their indigenous – adjusting in terms of acciological standards and short-term political needs – modifications.²⁸⁶

Literature

- BULMER, E. Bicameralism, International IDEA Constitution-Building Primer, <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/bicameralism-primer.pdf> (access: 22.04.2017).
- CHEW, M. Human Rights in Singapore: Perceptions and Problems. *Asian Survey*, 11/1994.
- DALE, W. The Making and Remaking of Commonwealth Constitutions. *International & Comparative Law*, 1/1993; <https://sso.agc.gov.sg/Act/CONS1963>.
- JONES, C. The Pacific Challenge – Confucian Welfare States, [in:] *New Perspectives on the Welfare States in Europe*, ed. C. Jones Routledge, London 1993.
- MAK YEN-CHEN, A. “The Need for a Second Chamber in Singapore”. *Singapore Law Review*, 13/1992.
- MASSICOTTE, L. Legislative Unicameralism: A global survey and a few case studies. *The Journal of Legislative Studies*, 2001, no. 7.
- MICHALAK, A. Between eclecticism and uniqueness: A few remarks on constitutional systems of ASEAN countries from the perspective of a Polish comparative constitutionalist. *Gdańskie Studia Azji Wschodniej*, 17/2020, p. 27 – 41; DOI 10.4467/23538724GS.20.017.12135, <https://www.ejournals.eu/GSAW/>.

²⁸⁴ JONES, C. The Pacific Challenge – Confucian Welfare States, [in:] *New Perspectives on the Welfare States in Europe*, ed. C. Jones Routledge, London 1993, p. 214.

²⁸⁵ CHEW, M. Human Rights in Singapore: Perceptions and Problems. *Asian Survey*, 11/1994, s. 933 – 948.

²⁸⁶ More broadly on this subject in: Between eclecticism and uniqueness: A few remarks on constitutional systems of ASEAN countries from the perspective of a Polish comparative constitutionalist, *Gdańskie Studia Azji Wschodniej*, 17/2020, p. 27 – 41; DOI 10.4467/23538724GS.20.017.12135, <https://www.ejournals.eu/GSAW/>.

- National Democratic Institute For International Affairs Legislative Research Series Paper # 3 One Chamber or Two? Deciding Between a Unicameral And Bicameral Legislature*, https://www.ndi.org/sites/default/files/029_ww_onechamber_0.pdf, (access: April 22, 2017).
- NEO, J. L. The New Constitutional Amendment Bill: Changes to the role and functions of the council of presidential advisors, <https://singaporepubliclaw.com/2016/11/07/the-new-constitutional-amendment-bill-changes-to-the-role-and-functions-of-the-council-of-presidential-advisors/>, (access: 12.12.2016).
- NORTON, P. How many Bicameral Legislatures Are There? *The Journal of Legislative Studies*, 2004, Vol. 10.
- POWER, G. The Changing Nature of Parliamentary Representation, Inter-Parliamentary Union, <https://www.ipu.org/our-work/strong-parliaments/setting-standards/global-parliamentary-report>, (access: 22.04.2017).
- SHELL, D. The History of Bicameralism, "The Journal of Legislative Studies" 2001, Vol. 7; the Inter-Parliamentary Union, *Parliaments of the World: A comparative reference compendium*, New York 1986.
- THIO LI-ANN. *A Treatise on Singapore Constitutional Law*. Singapore 2012.
- THORARENSEN, B. *The People's Contribution to Constitutional Changes*. Writing, Advising or Approving? Lessons from Iceland, [in:] *Participatory Constitutional Change: The People as Amenders of the Constitution*, X. Contiades, A. Fotiadou (eds.), London – New York 2017.
- VATTER, A. Bicameralism and Policy Performance: The Effects of Cameral Structure in Comparative Perspective. *The Journal of Legislative Studies*, 2005, Vol. 11.

OBSTRUKCE V POSLANECKÉ SNĚMOVNĚ PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY

OBSTRUCTIONS IN THE HOUSE OF DEPUTIES IN THE PARLIAMENT OF THE CZECH REPUBLIC

JUDr. Michal Márton, Ph.D.

Silesian univerzity in Opava, Faculty of economy and management in Karviná

Abstrakt: Obstrukci, a to nejen v legislativním procesu, definuje využití zákonných prostředků ke zdržování procedurálního postupu, v případě parlamentarismu zdržování zákonodárského procesu. Nejinak tomu je i v prostředí české Poslanecké sněmovny, dolní komory parlamentu. Příspěvek je zaměřen na sledování fenoménu obstrukcí v rámci jednotlivých funkčních období Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Sleduje, jaká ustanovení procedurálního předpisu – jednacího řádu Poslanecké sněmovny, jsou k obstrukcím využívána, a jak se k obstrukcím stavěl ve své rozhodovací činnosti Ústavní soud. V kontextu poznatků je řešena otázka, zda je nutná změna zákonné úpravy, či je možné obstrukcím účinně zamezovat ve světle stávající zákonné úpravy a judikatury.

Klíčová slova: obstrukce, opozice, jednací řád, Poslanecká sněmovna, Ústavní soud

Abstract: Obstruction not only in legislative procedure, is the phenomenon based on rulling according with law to block the procedure, in the case of parlamentarism, the legislative rule. The focus of the paper is the observation of obstructions in the House of deputies of the Parliament of the Czech republic during its history. It finds the articles of the procedure act of House of deputies, which are used for obstructions and how deals with obstructions the Constitutional court. In this relations is solved the problem, whether there is a necessity of legislative changes of the procedure act, or the solution through recent acts and judicial decisions.

Key words: Obstruction, minority of deputies, procedure act, House of deputies, Constitutional court

1. Úvod

Obstrukce nejsou v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky novým fenoménem. Lze konstatovat, že již třetí volební období se cyklicky vrací jako bumerang, avšak jmenovatel mají vždy společný. Jejich cílem je využití ustanovení zákona č. 90/1995 Sb., o jednacím řádu Poslanecké sněmovny (dále jen „jednací řád“) za účelem oddálení, případně znemožnění přijmout návrh zákona ze strany vládnoucí většiny. Příspěvek si klade za cíl zodpovědět otázku, zda jsou obstrukce legitimním nástrojem opozice, která brání zájmy menšiny vzešlé z voleb, nebo pouze paralyzují dolní komoru Parlamentu, které brání v normotvorné činnosti. Nahlíženo na danou problematiku je skrze zákonnou úpravu, ale rovněž optikou rozhodovací činnosti

Ústavního soudu České republiky. V návaznosti na výše uvedené závěry se příspěvek finálně zabývá otázkou, zda je nutné se obstrukcím bránit cestou změny zákonné úpravy.

Text příspěvku je rozdělen mimo úvod do tří na sebe logicky navazujících částí. V první části jsou popsány jednotlivé situace, kdy k obstrukcím docházelo, přičemž na jejich základě jsou následně generována ustanovení jednacího řádu, která jsou k obstrukcím využívána. Lze na jednu stranu vysledovat opakující se fenomény, ale v žádném případě nejde o uzavřený výčet, o čemž přesvědčí následující kapitola, kde jsou analyzovány situace, se kterými se v rámci rozhodovací činnosti zabýval Ústavní soud. Kapitoly přitom na sebe navazují i v rámci časové osy, která textem plyne skrze sledování obstrukcí na poli jednotlivých volebních období Poslanecké sněmovny. Závěrečná kapitola se zabývá vyhodnocením poznatků, a přichází se závěrem, že stávající zákonná úprava, jakož i dosavadní rozhodovací činnost Ústavního soudu, jsou dostatečně účinné pro zabránění paralyzaci zákonodárského tělesa.

2. Ustanovení jednacího řádu využívána v rámci obstrukcí

Poprvé je možno v historii samostatné České republiky hovořit o obstrukcích na 8. schůzi Poslanecké sněmovny dne 14. 02. 1997 v souladu s projednáváním tzv. „Česko-německé deklarace“²⁸⁷ ze strany poslanců někdejší opoziční strany SPR-RSČ,²⁸⁸ které spočívaly v podávání množství procedurálních návrhů, které výrazně sněmovnu omezovaly v možnosti zabývat se vlastním předmětem jednání.²⁸⁹ Dlužno dodat, že v dané době šlo o ojedinělý exces, který lze počítat poměrně kontroverzní podobě strany, která je v politologickém rámci klasifikována jako antisystémová.²⁹⁰ Předmětem práce však není zabývat se blíže otázkami politologickými, proto je vhodné se vrátit, co bylo obsahem dané obstrukce – předkládání množství procedurálních návrhů. Podle § 60 odst. 1 jednacího řádu se *poslanec může přihlásit k faktické poznámce, kterou reaguje na průběh rozpravy. Za faktickou poznámku se považuje i procedurální návrh týkající se způsobu projednávání některého bodu pořadu. Nelze v ní však uplatňovat věcná stanoviska k projednávané otázce. Poslanec, který se*

²⁸⁷ Česko-německá deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji ze dne 21. ledna 1997.

²⁸⁸ Sdružení pro Republiku-Republikánská strana Československa.

²⁸⁹ Stenozáznam z 8. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky ze dne 14. února 1997. [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1996ps/ste_nprot/008s_chuz/s0080_72.htm#r1.

²⁹⁰ Strana, která má nulový koaliční potenciál. Blíže k antisystémovým stranám in ŘÍCHOVÁ, B. *Úvod do současné politologie*, str. 106.

přihlásil k faktické poznámce, dostane slovo přednostně, avšak bez přerušení toho, kdo právě mluví.

Literou zákona není poslanec nikterak limitován obsahem ani množstvím procedurálních návrhů. Přitom nelze odhlédnout od faktu, že o jeho, byť procedurálním návrhu, musí být následně v rámci schůze Poslanecké sněmovny hlasováno. V uvedeném případě se stalo, že bylo na začátku schůze předneseno větší množství procedurálních návrhů, což minimálně zpomalilo průběh jednání. Šlo však o ojedinelý exces, který ani nezpůsobil výrazné průtahy v rámci schvalování bodu, takže schválením Deklarace byla věc ukončena. Spíše řečnickou otázkou však zůstává, zda by k významnějšímu blokování jednání nedošlo při vyšší míře zastoupení strany, jejíž představitelé procedurální návrhy činili, resp. šlo by o širší opozici, nikoli izolovanou antisystémovou stranu.²⁹¹

Následuje poměrně dlouhé období (dvě volební období 1998 – 2002 a 2002 – 2006), v rámci nichž nejsou zaznamenána jednání, která by svým obsahem naplňovala obstrukce. V tomto ohledu se autor domnívá, že to bylo dáno výsledky voleb, které způsobily neexistenci rozhodnější většiny v Poslanecké sněmovně. Volby v roce 1998 dopadly tak, že sice vítězná ČSSD získala nejvíce mandátů, ale nebyla s to sestavit funkční vládu, v důsledku čehož došlo k dohodě mezi vítězem voleb a nejsilnější opoziční stranou ODS, tzv. opoziční smlouvě. Na jednu stranu by mohlo být namítnuto, že zde existuje rozhodná většina a zbývající strany mají zcela marginální vliv, což by obstrukce v návaznosti na původní myšlenku odůvodnilo, avšak zde nelze odhlédnout od skutečnosti, že rozhodující většina byla tvořena ideově antagonistickými, nikoli blízkými subjekty.²⁹² V následujících volbách v roce 2002 vedly výsledky voleb k vytvoření nesourodé koalice ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU se 101 hlasy, tedy minimální většinou.²⁹³ Volby v roce 2006 vedly ke zcela raritnímu úkazu, totiž vytvoření patového stavu 100:100 (na straně jedné ČSSD a KSČM jako levicové strany a na druhé ODS, KDU-ČSL, SZ jako středo-pravá část).²⁹⁴

²⁹¹ Strana SPR-RSČ disponovala se získáním 8 % 18 mandátů ve Sněmovně. *Volby Poslanecká sněmovna 1996. Rozdělení mandátů.* [on-line]. Český statistický úřad [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/ps1996/u610>

²⁹² ČSSD – Česká strana sociálně demokratická, ODS – Občanská demokratická strana. K počtům získaných mandátů jednotlivých stran *Volby Poslanecká sněmovna 1998. Rozdělení mandátů.* [on-line]. Český statistický úřad [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/ps1998/u610>.

²⁹³ KDU-ČSL – Křesťanskodemokratická unie – Československá strana lidová, US-DEU – Unie svobody – Demokratická unie. K počtům získaných mandátů jednotlivých stran *Volby Poslanecká sněmovna 2002. Rozdělení mandátů.* [on-line]. Český statistický úřad [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/ps2006/ps53?xjazyk=CZ&xv=2>

²⁹⁴ KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy, SZ – Strana zelených. K počtu získaných mandátů

V posledně jmenovaném volebním období lze vysledovat obstrukce ve dvou případech vzhledem k tomu, že patový stav v Poslanecké sněmovně netrval dlouho, neboť se nejprve většina vychýlila díky tzv. „přehěhlíkům“,²⁹⁵ resp. poslancům, kteří podpořili v rámci hlasování o vyslovení důvěry vládě, na stranu pravicových stran. Skončení patového stavu tuto křehkou většinu následně vedlo ke snaze změnit obsazení výborů a komisí tak, aby již neodpovídalo dosavadnímu remízovému stavu.²⁹⁶ Do projednání zasáhly ve výraznější míře přestávky poslaneckých klubů. V daném případě je však nutno podotknout, že jednací řád nezná institut tzv. přestávky za účelem porady klubu, jedná se toliko o úzus zjevně v rámci vnitřních usnesení Sněmovny, přesto je jako ústavní zvyklost respektován i přes existenci zákonného ustanovení § 54 odst. 9 jednacího řádu, *podle něhož může předseda poslaneckého klubu a předsedající navrhnout přerušlení schůze Sněmovny, o čemž Sněmovna rozhoduje bez rozpravy.*²⁹⁷ Účinnost této obstrukce však byla zanedbatelná vzhledem k tomu, že usnesení Sněmovny bylo schváleno o dva dny později.²⁹⁸

Většina takto složená nicméně neměla dlouhého trvání a ještě v průběhu stejného volebního období se pomyslný jazýček vah vychýlil na stranu levicové opozice, která se stala parlamentní většinou. Následkem toho přišel logicky zájem na prosazování levicových témat, což se nelíbilo nyní již menšině pravicových poslanců. Těm se účinně kombinací všech výše uvedených taktik – nesčetnými procedurálními návrhy na změnu pořadu schůze, spojováním přestávek na porady poslaneckých klubů,²⁹⁹ k nimž přistupují nově rekordní délky řečnických projevů poslanců, především předsedů poslaneckých klubů, podařilo docílit reality, že o návrhu zákona se

jednotlivých stran. *Volby Poslanecká sněmovna 2006. Rozdělení mandátů.* [on-line]. Český statistický úřad [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z <https://www.volby.cz/pls/ps2006/ps53:xjazyk=CZ&xv=2>

²⁹⁵ V rámci politické soutěže o vládnoucí většinu se vžil pejorativní pojmy „přehěhlík“ případně „zrádce“, nicméně vzhledem k neexistenci principu vázaného mandátu, jde o postup *lege artis* v souladu s čl. 26 Listiny, podle něhož poslanci a senátoři vykonávají svůj mandát osobně v souladu se svým slibem a nejsou přítom vázáni žádnými příkazy.

²⁹⁶ *Stenozáznam z 32. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky ze dne 11. června 2008.* [on-line]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/2006ps/stenprot/032schuz/32-6.html>

²⁹⁷ Každý klub Sněmovny nárok zažádat o 2 hodiny dlouhou přestávku a ta mu v podstatě nesmí být odepřena. TKADLEC, M. Obstrukce a jejich význam. [on-line]. *Právní prostor*, 2014. [cit. 10. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/ustavni-pravo/obstrukce-a-jejich-vyznam>

²⁹⁸ *Stenozáznam z 32. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky ze dne 11. června 2008.* [on-line]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/2006ps/stenprot/032schuz/32-6.html>

²⁹⁹ Pro představu schůze má trvat od 09:00 do 17:00 hodin a v rámci této tři poslanecké kluby požádají o přestávku na dobu dvou hodin, čímž z původních osmi hodin potrvá hodiny dvě.

vůbec nehlasovalo.³⁰⁰ Zde přistupuje další způsob obstrukcí, totiž využívání délky projevů poslance. Omezení řečnické doby poslance je stanoveno v § 59 jednacího řádu, přičemž *délka řečnické doby může být bez předchozí rozpravy omezena na dobu ne kratší než 10 minut, to však neplatí pro předsedu poslaneckého klubu, dále může být rozhodnuto o tom, že v rámci rozpravy poslanec vystoupí nejvýše dvakrát. Zasahovat do projevu poslance smí předsedající, který jej může vyzvat, ať se drží věcného obsahu, případně časového limitu, v případě dvojího neuposlechnutí výzvy poslanci může odebrat slovo, o jeho případných námitkách rozhodne Sněmovna bez rozpravy.*

Na základě výše uvedeného se profilují stávající zákonné, jakož i zvyklostní podmínky pro obstrukce – tzv. procedurální návrhy ohledně bodů schůze, přestávka na jednání poslaneckého klubu v délce dvou hodin, a délka projevu poslance. Pokud jde o délku projevu poslance, stalo se zvyklostí, že poslanci mají možnost řečnit velmi dlouho, a nikdo jim nesmí do řeči skočit. A to i přesto, že předseda Sněmovny může vyzvat poslance k tomu, aby mluvil k tématu, což se nestalo ani při rozpravách poslance Nečase, které trvaly až dvě a půl hodiny.³⁰¹ Je-li obstrukce vnímána jako fenomén, který legální cestou umožňuje zdržovací taktikou sledovat dosažený cíl, v parlamentním prostředí pak jako chování poslance, které bez porušení jakéhokoli pravidla využívá svého práva zdržovat parlamentní jednání,³⁰² výše uvedený výčet nekončí, a je doplněn o novátorské postupy v následujícím volebním období Poslanecké sněmovny. Na jednu stranu se stejným algoritmem v podobě neporušování explicitních ustanovení jednacího řádu, ale na druhou stranu již s reflexí v podobě nálezů Ústavního soudu.

3. Obstrukce ve světle rozhodovací činnosti Ústavního soudu

Oproti výše uvedeným „těsným“ vládním většinám následují počínaje rokem 2010 funkční období Sněmovny, kde z voleb vychází výraznější většina, přičemž nejmarkantněji se tento jev projevil po volbách v roce 2010, když poslanci stran teh-

³⁰⁰ Stenozáznamy z 67. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky ze dne 27. ledna 2010 a 3. února 2010. [on-line]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/2006ps/stenprot/067schuz/67-1.html>; <https://www.psp.cz/eknih/2006ps/stenprot/067schuz/67-6.html>. K tomu též WINTR, J. *Česká parlamentní kultura*, str. 212-218.

³⁰¹ TKADLEC, M. Obstrukce a jejich význam. [on-line]. *Právní prostor*, 2014. [cit. 10. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/ustavni-pravo/obstrukce-a-jejich-vyznam>

³⁰² Jedná se o nejčastěji užívanou definici obstrukce, k ostatním historicky blíže Rutherford, Geddes W. “Some Aspects of Parliamentary Obstruction.” [on-line]. *The Sewanee Review*, ročník 22, č. 2, 1914, str. 166 – 180. [cit. 10. 09. 2020]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/27532708.

dejší pravicové koalice ODS, TOP 09 a VV získali dohromady téměř ústavní většinu v podobě 118 mandátů.³⁰³ Opozice je tak v dosavadní parlamentní historii samostatné České republiky zatlačena pohodlnou vládní většinou, která nicméně nebude mít dlouhého trvání. Pro toto období je však charakteristické nastartování režimu obstrukcí, které budou přetrvávat i v následujícím volebním období. Na rozdíl od obstrukcí výše uvedených, které skončily toliko na půdě Sněmovny, obstrukce uvedené níže již vedly vládní většinu k reakci cestou obrany v rámci jednacního řádu, v důsledku čehož k návrhu opozice se v rámci rozhodovací činnosti vyjádřil Ústavní soud. Během funkčního období Sněmovny v letech 2010-2013 došlo ze strany opozice k obstrukcím v souvislosti s projednáváním zákona č. 347/2010 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí a zákona č. 348/2010 Sb., kterým se mění zákon o stavebním spoření a další související zákony³⁰⁴ (souhrnně zákony o úsporných opatřeních; v jednotlivostech dále zákon o úsporách v sociální oblasti, zákon o stavebním spoření), a následně v souvislosti s projednáním zákona č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi (dále jen „církevní restituce“). Společným jmenovatelem projednávaných zákonů byl fakt, že výrazně zasahovaly do přerozdělování financí způsobem nepřijatelným pro tehdejší levicovou opozici. Na pokus oddálení projednání zákona ze strany opozice reagovala v případě zákonů o úsporných opatřeních vládnoucí většina tak, že cestou pohodlné většiny ve Sněmovně byl vyhlášen stav legislativní nouze, čímž způsobila projednávání návrhů ve zkráceném řízení, a z logiky věci dochází k výraznému omezení prostoru opozice na poli rozpravy. Navrhovatelé z řad opozice podali návrh na zrušení obou výše uvedených zákonů k Ústavnímu soudu, a byli ve věci úspěšní. Pokud jde o zákon o úsporných opatřeních, v právní větě Ústavní soud v nálezu, kterým zákon zrušil, explicitně mimo jiné vyjádřil závěr, že *vyhlášení stavu legislativní nouze a projednání návrhu zákona ve zkráceném jednání zásadním způsobem mění strukturu zákonodárného procesu a omezuje jeho podstatu na samotné vyslovení souhlasu nebo nesouhlasu. Tento postup lze akceptovat jen jako výjimku z pravidla, a to za předpokladu zvlášť závažných důvodů, kdy zájem na bezprostředním přijetí zákona v kontextu konkrétních okolností převáží nad obecnými požadavky, které ve vztahu k zákonodárnému procesu vyplývají z ústavního pořádku. Nelze však akceptovat využití tohoto mimořádného institutu jako běžný nástroj omezení zákono-*

³⁰³ VV – Věci veřejné. *Volby Poslanecká sněmovna 2010. Rozdělení mandátů*. [on-line]. Český statistický úřad [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné na: <https://www.volby.cz/pls/ps2010/ps53?xjazyk=CZ&xxv=1>

³⁰⁴ Celým názvem zákon č. 348/2010 Sb., kterým se mění zákon č. 96/1993 Sb., o stavebním spoření a státní podpoře stavebního spoření a o doplnění zákona České národní rady č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění zákona České národní rady č. 35/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.

*dárné procedury parlamentní většinou, kdykoliv opozice vysloví nesouhlasný postoj s návrhem zákona a k zabránění nebo oddálení jeho přijetí využije jednacím řádem stanovené prostředky.*³⁰⁵ Stejným způsobem dopadl jeho sesterský zákon o stavebním spoření, v rámci něhož Ústavní soud konstatoval demonstrativní výčet práv opozice, jmenovitě účast na parlamentních procedurách, právo umožňující opozici výkon dozoru a kontrolu vládní většiny i vlády samotné, právo opozice blokovat či oddalovat přijetí rozhodnutí přijímaná většinou, přičemž hloubka úpravy práv opozice, jakož i šíře prostoru, v němž je parlamentní opozici umožněno plnit její nezastupitelné funkce, jsou známkou vysoké úrovně politické a parlamentní kultury. Na druhou stranu uznává, že *přílišná míra šíře a garance těchto práv parlamentní opozici může vést k jejich častému nadužívání až zneužívání ze strany opozice, což může mít za následek oslabení či znemožnění efektivního výkonu moci vládnoucí většinou. Proto je nezbytné, aby jednotlivým právům a oprávněním garantovaným parlamentní opozici korespondovaly i určité povinnosti a odpovědnost za jejich výkon. Parlamentní opozice je tak při užívání práv vedle nezbytného respektu k právnímu řádu povinována (nejen vůči svým voličům) k plnění role tzv. odpovědné a konstruktivní opozice.*³⁰⁶ Závěry Ústavního soudu v dané věci na jednu stranu ukazují, že opozice je povolána k ochraně práv menšin, a čím širší jak v rovině práva pozitivního, tak i jeho faktického uvedení v život, jsou tato práva, svědčí to o vysoké politické a parlamentní kultuře. Na druhou stranu nesmí být šíře těchto práv bezbřehá do té míry, že by znemožňovala výkon moci vládnoucí většinou. Právům opozice odpovídají relevantní povinnosti prostřednictvím role odpovědné opozice, tj. takové, která respektuje právo většiny na vládu. Závěr Ústavního soudu, lapidárně řečeno, predikuje skutečnost, že při posuzování věci budou vážena korelativní práva. Na jedné straně právo vládní většiny vládnout a na druhé tomu odpovídající povinnost umožnit opozici realizovat její kontrolní roli. A obráceně právu opozice kontrolovat vládnoucí většinu odpovídá její povinnost umožnit vládnoucí většině realizaci vládnutí. Jde tak o naplňování principu vyjádřeného v čl. 6 Ústavy týkající se tvorby politických rozhodnutí – *politická rozhodnutí vycházejí z vůle většiny vyjádřené svobodným hlasováním. Rozhodování většiny dbá ochrany menšin, přičemž toto právo je nutno vykládat širěji, než toliko ochrany menšiny vzešlé po volbách, ale i jiných menšin, např. národnostních, ekonomických aj.*³⁰⁷ V rámci výkladu je však pozornost zaměřena na menšinu politickou, tj. poraženou ve volbách.

³⁰⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 19. 04. 2011, sp.zn. PL.ÚS 53/10.

³⁰⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 14. 03. 2011, sp.zn. PL.ÚS 55/10.

³⁰⁷ SLÁDEČEK, V., MIKULE, V., SUCHÁNEK, R., SYLLOVÁ, J. *Ústava České republiky. Komentář. 2. vydání*, str. 136.

Pokud jde o další obstrukční jednání ze strany opozice, toto na sebe nenechalo v rámci volebního období dlouho čekat. Vedle věcných argumentů na zrušení zákona o církevních restitucích přednesli navrhovatelé procedurální námítky, ze kterých dovozují krácení práva opozice se k věci vyjádřit. V daném případě vystupuje do popředí otázka zkrácení délky projevů poslanců, a to jak týkající se všech poslanců, tak i jednotlivého řečníka přednášejícího stanovisko poslaneckého klubu. V individuálním případě se jednalo o skutečnost, že předsedovi poslaneckého klubu byla ze strany předsedající schůze limitovaná délka projevu,³⁰⁸ k čemuž Ústavní soud zaujal stanovisko, že *omezení řečnického projevu zakotvené v ustanovení § 59 odst. 4 jednacího řádu Poslanecké sněmovny se vztahuje na všechny poslance (resp. řečníky), a to i v postavení poslance přednášejícího stanovisko poslaneckého klubu. Privilegium poslance přednášejícího stanovisko poslaneckého klubu se nemůže z podstaty legislativního procesu vztahovat na projevy nevěcné, neboť ani poslaneckému klubu nesvědčí právo zneužít možnosti veřejně demonstrovat své stanovisko „k věci“ (srov. ustanovení § 59 odst. 1 věty druhé a contrario). Bez povšimnutí nelze nechat ani skutečnost, že dotčený poslanec byl na nevěcnost svého projevu několikrát ze strany předsedající upozorňován, a přesto z linie svého původního projevu nebyl ochoten ustoupit. Přiměřenost výše zmíněných omezení lze pak dovozovat i z pokročilé fáze a délky legislativního procesu, které jasně svědčí pro skutečnost, že odpůrci napadeného zákona měli dostatek času i prostředků k demonstraci svých názorů, neboť ještě téhož dne se k projednávanému návrhu vyjádřil velký počet poslanců opozičních stran.*³⁰⁹ Je tedy zřejmé, že Ústavní soud uvažoval v intenzi výše formulovaných závěrů z předchozích nálezů v souvislosti s ekonomickými balíčky, kde proti sobě stojí na jedné straně opozice s širokými kontrolními právy, ale na druhé stranu musí být i vládní většině umožněno vykonávat vůli většiny. I když nešlo o explicitní vyjádření, lze závěr dovodit z poměrně rozsáhlé argumentace, ve které Ústavní soud váží nejen formální stránku, totiž právo předsedajícího slovo odejmut v případě, že projev poslance vybočuje mimo meritum věci, jak se podává z litery § 59 odst. 4 jednacího řádu, ale zjevně i materiální stránku věci, kde počítá s prostorem opozice k vyjádření. Prostor opozice byl shledán jako dostačující vzhledem k tomu, že ještě téhož dne se k návrhu vyjádřil vysoký počet opozičních poslanců.³¹⁰

Zatím naposledy se Ústavní soud zabýval obstrukcemi ve volebním období 2013-2017, a to v souvislosti s projednáváním zákona č. 112/2016 Sb., o evidenci tržeb (dále jen „zákon o EET“). Většina, která prosazovala zákon o církevních restitucích,

³⁰⁸ Stenozáznam z 41. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky ze dne 12. července 2012. [online]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/041schuz/s041125.htm#r2>

³⁰⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 29. 05. 2013, sp. zn. PL.ÚS. 10/13.

³¹⁰ Dle stenozáznamu v bodě 22 vystoupilo jen během tohoto dne 25 opozičních poslanců.

se tak po volbách stala obstruující menšinou.³¹¹ Vládní návrh zákona o EET dospěl v rámci zákonodárného procesu do třetího čtení, jehož obsahem má být podle § 95 odst. 2 jednacího řádu pouze rozprava, ve které lze navrhnout pouze opravu data účinnosti návrhu zákona, legislativně technických chyb, gramatických nebo písemných chyb a úpravy, které vyplývají z přednesených pozměňovacích návrhů, popřípadě podat návrh na opakování druhého čtení. Třetí čtení zákona se konalo na 37. Schůzi, a trvalo 5 dnů, v rámci něhož vystoupili poslanci v řádu přesahujícím počet členů komory.³¹² V průběhu projednávání byl vznesen návrh, že se bude hlasovat o návrhu zákona s konečnou platností dne 10. 02. 2016, což se následně stalo, a předcházelo tomu hlasování o ukončení rozpravy, což vládní většina prosadila. Ústavní soud shledal výše uvedený postup jako nezákonný s argumenty, že jednak jednací řád obsahuje ustanovení, v rámci nichž je možno usměrňovat projevy jednotlivých poslanců a současně poukázal na jasnou dikci zákonného ustanovení, jímž se rozprava končí – podle § 66 odst. 1 jednacího řádu je to *v okamžiku, kdy nejsou do rozpravy přihlášení další řečníci*. I v tomto případě však provedl test, zda tento nezákonný postup zasáhl do práv opozice či principů demokratického právního státu na poli parlamentního práva obecně, a dospěl k závěru, že nešlo o zásah v takové intenzitě, pro který by muselo dojít k derogaci právního předpisu. Upozornil především právě na obsahovou stránku třetího čtení vymezenou § 95 odst. 2 jednacího řádu, přičemž s ohledem na délku rozpravy má za to, že požadavkům na naplnění litery citovaného ustanovení, a potažmo práva opozice se k návrhu vyjádřit, bylo učiněno zadost. Nad výše uvedený rámec s obsahem návrhu zákona byla seznámena podrobně jak odborná tak i laická veřejnost, byla zde tedy rovněž realizována celospolečenská diskuse odrážející zpětnou vazbu k projednávanému návrhu zákona. *Samotné procedurální pochybení proto nemusí být důvodem pro zrušení zákona Ústavním soudem, bylo-li by zrušení zákona v rozporu s hodnotami právního státu, zejména s principem právní jistoty a se zásadou ochrany ústavnosti*.³¹³ Tedy, v daném případě prošel zákon širokou diskuzí nejen na poli Sněmovny, ale i široké odborné i laické veřejnosti, která je o tomto informována a předvídá tak jeho účinnost (princip právní jistoty), přičemž samotné

³¹¹ Nová vládní většina ČSSD, ANO a KDU-ČSL disponovala v součtu 114 mandáty, zatímco pozůstalé strany po volbách z předchozí koalice ODS a TOP 09 dohromady 42 mandáty. Český statistický úřad. Volby Poslanecká sněmovna 1998. Volby Poslanecká sněmovna 2013. Rozdělení mandátů. [on-line]. Český statistický úřad [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné na: <https://www.volby.cz/pls/ps2013/ps53?xjazyk=CZ&xv=1>

³¹² Více než 200 vystoupení poslanců. Stenozáznam z 37. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky ze dnů 18. 12. 2015, 08. 01. 2015, 22. 01. 2016, 29. 01. 2016, 10. 02. 2016. [on-line]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 15. 09. 2020]. Rozhraní dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/2013ps/stenprot/037schuz/index.htm>

³¹³ Nález Ústavního soudu ze dne 12. 12. 2017, sp. zn. PL. ÚS 26/16.

porušení jednacího řádu není protiústavní, neboť jím nebylo zasaženo ústavně garantované právo stojící na principu vlády většiny za současné ochrany menšin (zá sada ochrany ústavnosti).

4. Závěr

Je-li obstrukce vnímána jako fenomén, který má legálními prostředky zdržovat projednávání věci, půjde jakoukoli formu, kterou zákonná ustanovení jednacího řádu umožní. V rámci právního řádu České republiky však jiný než zdržovací obsah nemá, a na rozdíl od např. filibusteru³¹⁴ v Senátu Spojených států amerických, se cestou obstrukcí podařilo pouze v jediném případě zablokovat přijetí normy tak, že se jí nepodařilo v příslušném volebním období projednat. Zde však je nutné podotknout, že již samotné funkční období bylo na konci, takže je vysoce pravděpodobné, že pokud by se ona většina v onom „patovém“ volebním období vykrystalizovala dříve, návrh by bylo možno prosadit.

Vysledováním novodobé parlamentní historie České republiky lze učinit obecnější závěr, že nejčastější forma obstrukce se odvíjí od projevu poslance už vzhledem k tomu, že je zde dán prostor být viděn rovněž sdělovacími prostředky. Jde tedy jednak o *délku řečnických projevů* a dále *množství poslanců, kteří jsou oprávněni v rámci projednání věci vystoupit*. Zde je třeba si uvědomit, že samotná zákonná úprava je dostačující, když je možné se většinou usnést bez předchozí rozpravy, na zkrácení délky vystoupení poslance a jejich množství tzn. 2 x 10 minut, vyjma předsedy poslaneckého klubu. I předsedovi klubu však může být, stejně jako kterémukoli poslanci, odejmuto slovo, nedodrží-li věcnost. Zde je pak významná role předsedajícího schůze, aby byl schopen posoudit obsahovou a věcnou stránku projevu a reagovat tím, že poslanci včetně předsedy poslaneckého klubu slovo po předchozí výstraze odejme. V praxi to má dva problémy – jednak předsedající často mezi svými kolegy nepožívají potřebný respekt, a proto do běhu věci nezasahují. Opačný případ svědčí o cílené pasivitě v situaci, předsedá-li schůzi představitel opozice, který logicky bude k opozičním poslancům benevolentnější. V případě dvou jmenovaných problémů jde však pouze o komplikaci v rámci projednávání, nikoli o paralýzu Sněmovny. Omezit lze i počet vystoupení jednotlivých poslanců, takže by v zásadě

³¹⁴ Využití časově neomezené rozpravy ke znemožnění hlasování o projednávaném bodu. Na rozdíl od České republiky však je potřeba prakticky ústavní většiny k omezení délky projevu Senátora.

ASKARI, D., WINTER, J. *Parlamentní obstrukce ve světle ústavně právních diskusí*. [on-line]. Ministerstvo vnitra České republiky [cit. 10. 09. 2020]. Dostupné z: www.mvcr.soubor.askari-wintr.pdf.

nemělo docházet k situaci, že je vládnoucí většinou odhlasováno ukončení rozpravy, třebaže jsou do ní další poslanci přihlášení. Jak lze totiž z nálezu Ústavního soudu k této problematice vyvodit,³¹⁵ pokud by tímto jednáním došlo k zásahům do principu demokratického právního státu a ústavnosti, resp. bylo-li by v tomto rozsahu opozici odepřeno její právo se v rámci projednávání vyjádřit, mohlo by to být důvodem pro zrušení normy. Zde je markantní skutečností, že předsedající schůze buď nechtěli, anebo neuměli zasáhnout legálními prostředky do projednávání návrhu zákona ve třetím čtení, které se může týkat pouze odstranění formálních vad textu. Stejně v případě návrhu týkajícího se církevních restitucí Ústavní soud řešil otázku zkrácení řečnické doby předsedy klubu.³¹⁶ Ústavní soud zde neměl výhrady, neboť projev předsedy klubu se netýkal věcné stránky, na což byl řečník opakovaně upozorňován. Je tak nasnadě, že si předsedající se situací mohli poradit legálně v souvislosti s projednáváním návrhu o EET. O důležitosti využívání zákonných mantinelů a s tím související garancí práv opozice se mohla přesvědčit většina v souvislosti s projednáváním tzv. úsporných zákonů, která ke zrychlení projednávání využila stav legislativní nouze, ač pro to nebyly splněny zákonné podmínky, v důsledku čehož byly následně projednávány zákony Ústavním soudem zrušeny.³¹⁷

Specifickým fenoménem jsou *přestávky na jednání poslaneckých klubů*, k čemuž je potřeba uvést, že jde o jakési vnitřní zvykové právo v právním prostředí jinak založeném na právním pozitivismu. Bude-li však tato praxe považována za ústavní zvyklost, čímž se stává materiální součástí právního řádu, pak bude stejně na předsedajícím, aby případně dal o žádosti hlasovat, zvláště za předpokladu, kdy je účelem zjevné znemožnění jednání. Je pak na předsedajícím, aby měl přehled v tom směru, že dokáže rozlišit situace, kdy o přestávku na poradu klubu je žádáno z hlediska věcného, a kdy má přestávka za cíl toliko prodloužení jednání. Minimálně lze za této situace uvažovat o aplikaci principu, že zjevné zneužití práva nepoživá právní ochrany.

Doposud se před Ústavní soud nedostala otázka spojená s tzv. *procedurálními návrhy týkajícími se programu schůze*, jediná „úspěšnou“ obstrukci. Lze to však vysvětlit tím, že se v té době většina ve Sněmovně měnila prakticky den po dni, takže ona vůle většiny nebyla nejen pevná, nýbrž často absentovala. Dlužno dodat, že i zde se nabízí cestou usnesení většiny vyloučit za podmínek nepopírajících práva opozice přijetí usnesení omezující předkládání těchto návrhů.

³¹⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 12. 12. 2017, sp. zn. PL. ÚS 26/16.

³¹⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 29. 05. 2013, sp. zn. PL.ÚS. 10/13.

³¹⁷ Nálezy Ústavního soudu ze dne 19. 04. 2011, sp.zn. PL.ÚS 53/10 a ze dne 14. 03. 2011, sp.zn. PL.ÚS 55/10.

Zhodnotením výše uvedeného pak lze uzavřít, že obstrukce nelze do budoucna vyloučit, nicméně zákonná úprava umožňující omezit projevy poslanců, jakož i počty vystoupení je dostačující, čímž jsou obstrukce způsobilé zpomalit projednání návrhu, ale nikoli jej zcela zablokovat. Pro řešení nepředvídatelných situací je pak nutno mít vždy na paměti párový charakter jednotlivých práv – na jednu stranu právo opozice mít dostatečný prostor k vyjádření svých postojů a na druhé straně její povinnost umožnit většině vládnout, když tyto mantinely nad rámec zákonů opakovaně nastavoval Ústavní soud. Poměrně zajímavým fenoménem je skutečnost, že k obstrukcím docházelo prakticky vždy při projednávání návrhů usnesení, které mají dosah nad rámec jednoho volebního období – Česko-německá deklarace, změny v sociálním a daňovém systému, církevní restituce, případně EET, která rovněž souvisí s daňovou politikou, a svědčí to o ničem jiném než neschopnosti opozice (ať již dříve byla vládnoucí většinou) hledět dále než za jedno volební období, protože nepochybně existují témata, v nichž je nutno společenskou shodu hledat, ale to už je na jiné téma.

BIBLIOGRAFIE

Monografie

ŘÍCHOVÁ, B. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-628-4.

SLÁDEČEK, V., MIKULE, V., SUCHÁNEK, R., SYLLOVÁ, J. *Ústava České republiky. Komentář. 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN: 978-80-7400-590-9.

WINTR, J. *Česká parlamentní kultura*. Praha: Auditorium, 2010. ISBN 978-80-8728-413-1.

Články

ASKARI, D., WINTER, J. Parlamentní obstrukce ve světle ústavně právních diskusí. [on-line]. *Ministerstvo vnitra České republiky* [cit. 10. 09. 2020]. Dostupné z: www.mvcr.soubor.askari-wintr.pdf.

RUTHERFORD, G. W. Some Aspects of Parliamentary Obstruction. [on-line]. *The Sewanee Review, ročník 22, č. 2, 1914*, str. 166 – 180. [cit. 10. 09. 2020]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/27532708.

TKADLEC, M. Obstrukce a jejich význam. [on-line]. *Právní prostor, 2014*. [cit. 10. 09. 2020]. ISSN 2336-4114. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/ustavni-pravo/obstrukce-a-jejich-vyznam>

Judikatura

Nález Ústavního soudu ze dne 19. 04. 2011, sp.zn. PL.ÚS 53/10.

Nález Ústavního soudu ze dne 14. 03. 2011, sp.zn. PL.ÚS 55/10.

Nález Ústavního soudu ze dne 29. 05. 2013, sp. zn. PL.ÚS. 10/13.

Nález Ústavního soudu ze dne 12. 12. 2017, sp. zn. PL. ÚS 26/16.

Právní předpisy

ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších změn

usnesení České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod, ve znění pozdějších změn

zákon č. 90/1995 Sb., o jednacím řádu Poslanecké sněmovny, ve znění pozdějších předpisů

On-line zdroje

- Stenozáznam z 8. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky ze dne 14. února 1997.* [on-line]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1996ps/ste_nprot/008s_chuz/s0080_72.htm#r1.
- Stenozáznam z 32. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky ze dne 11. června 2008.* [on-line]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/2006ps/stenprot/032schuz/32-6.html>
- Stenozáznamy z 67. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky ze dne 27. ledna 2010 a 3. února 2010.* [on-line]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/2006ps/stenprot/067schuz/67-1.html>; <https://www.psp.cz/eknih/2006ps/stenprot/067schuz/67-6.html>
- Stenozáznam z 41. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky ze dne 12. července 2012.* [on-line]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/041schuz/s041125.htm#r2>
- Stenozáznam z 37. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky ze dnů 18. 12. 2015, 08. 01. 2015, 22. 01. 2016, 29. 01. 2016, 10. 02. 2016.* [on-line]. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. [cit. 15. 09. 2020]. Rozhraní dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/2013ps/stenprot/037schuz/index.htm>
- Volby Poslanecká sněmovna 1996. Rozdělení mandátů.* [on-line]. Český statistický úřad [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/ps/ps1996/u610>
- Volby Poslanecká sněmovna 1998. Rozdělení mandátů.* [on-line]. Český statistický úřad [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/ps/ps1998/u610>.
- Volby Poslanecká sněmovna 2002. Rozdělení mandátů.* [on-line]. Český statistický úřad [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z: <https://www.volby.cz/pls/ps/ps2006/ps53?xjazyk=CZ&xv=2>
- Volby Poslanecká sněmovna 2006. Rozdělení mandátů.* [on-line]. Český statistický úřad [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné z <https://www.volby.cz/pls/ps/ps2006/ps53?xjazyk=CZ&xv=2>
- Volby Poslanecká sněmovna 2010. Rozdělení mandátů.* [on-line]. Český statistický úřad [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné na: <https://www.volby.cz/pls/ps/ps2010/ps53?xjazyk=CZ&xv=1>
- Volby Poslanecká sněmovna 2013. Rozdělení mandátů.* [on-line]. Český statistický úřad [cit. 15. 09. 2020]. Dostupné na: <https://www.volby.cz/pls/ps/ps2013/ps53?xjazyk=CZ&xv=1>

JUDr. Jakub Neumann, PhD. (ed.)

PARLAMENTNÁ KULTÚRA
(zborník z vedeckej konferencie)

Zodpovedný redaktor: PhDr. Jozef Molitor
Grafická úprava a zalomenie: Jana Janíková
Obálka: Mgr. Marek Petržalka

Pre Právnickú fakultu Trnavskej univerzity v Trnave
vydalo vydavateľstvo TYPUS UNIVERSITATIS TYRNAVENSIS,
spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave
a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, ako 322. publikáciu.

Vytlačila VEDA, vydavateľstvo SAV.

ISBN 978-80-568-0293-9 (print)
ISBN 978-80-568-0292-2 (on-line)